

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

ΕΤΟΣ ΙΗ'.

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1955

ΑΡΙΘ. 156.

ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΙΕΡΑΡΧΑΙ ΩΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΥΜΕΝΗΣ ΚΑΙ ΙΔΙΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι γεραίρονται καὶ ὑμνοῦνται εὐλόγως ὡς φωστῆρες καὶ διδάσκαλοι τῆς Οἰκουμένης». Σκοπὸς δὲ τοῦ παρόντος ἄρθρου εἶναι νὰ δειχθῇ δι' ὀλίγων ἀφ' ἑνὸς μὲν ὅτι ὁ τοιοῦτος χαρακτηρισμὸς αὐτῶν ἰσχύει καὶ διὰ σήμερον, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅτι πρὸ παντὸς οἱ ἱεροὶ οὗτοι ἄνδρες εἶναι οἱ κατ' ἔξοχὴν διδάσκαλοι τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Καὶ οἱ τρεῖς οὗτοι μεγάλοι τῆς Ἐκκλησίας πατέρες ἤγμασαν κατὰ τὸ δεύτερον ἡμῶν τοῦ δ' αἰῶνος. Ἦδη ὅμως ἀπὸ τοῦ ε' αἰῶνος ἄρχεται ὄχι μόνον ἡ τελετουργικὴ αὐτῶν τιμὴ ἀνὰ τὴν οἰκουμενικὴν Ἐκκλησίαν, κατ' ἀρχάς ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ σὺν τῷ χρόνῳ καὶ ἐν τῇ Δύσει, ἀλλὰ καὶ ἡ εἰς τὰς γλώσσας πάντων τῶν χριστιανικῶν λαῶν μετάφρασις καὶ διάδοσις καὶ ἐπίδρασις τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν. Τί λέγω; Ἦδη καθ' ὃν χρόνον ἔζων οὗτοι εἶχεν ἐξέλθει τῶν ὁρίων τῆς περιοχῆς τῆς δράσεως αὐτῶν ἡ φήμη καὶ ἡ ἀκτινοβολία αὐτῶν. Οὕτω π. χ. ὁ ἁ γ ι ο ς Β α σ ἰ λ ε ι ο ς καλεῖται ἤδη ὑπὸ τῶν συγχρόνων του «μέγας» καὶ δέχεται τὴν ἐπίσκεψιν ἀνδρῶν τῆς περρωπῆς Εὐφραῖμ τοῦ Σύρου καὶ φιλολογικὴν ἀσκεῖ ἐπίδρασιν ἐπὶ τὸν κλεινὸν τῶν Μεδιολάνων ἐπίσκοπον Ἀμβρόσιον (Ἐξαήμερος), μεθ' οὗ καὶ ἐπιστολὰς ἀνταλλάσσει. Ἦδη δὲ περὶ τὰ τέλη τοῦ δ' αἰῶνος μεταφράζεται λατινιστὶ καὶ διαδίδεται ἀνὰ τὴν Δύσιν ἡ «Ἐξαήμερος» αὐτοῦ καὶ ἐπιδρᾷ ἐπὶ τὸν Αὐγουστίνον καὶ μετὰ τινα χρόνον ἐπακολουθεῖ καὶ νέα μετάφρασις τοῦ ἔργου

τούτου καὶ πολλῶν ἄλλων ἔργων τοῦ ἀνδρὸς ὄχι μόνον εἰς τὴν λατινικὴν, ἀλλὰ καὶ εἰς πολλὰς ἀνατολικὰς γλώσσας. Πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ὁ μοναχικὸς τῆς Δύσεως βίος ἐδέχθη ζωηρὰν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Βασιλείου, τὴν ὁποίαν ἐδέχθη γενικώτερον καὶ ἡ Σχολαστικὴ θεολογία. Κατὰ δὲ τοὺς νεωτέρους χρόνους ὄχι μόνον ἐπανελημμένως ἐκδίδονται ἑλληνιστὶ τὰ ἔργα του (ἀρίστη παραμένει ἡ ἔκδοσις τῶν Garnier καὶ Maran, διωρθωμένη ὑπὸ τοῦ L. de Sinner), ἀλλὰ καὶ εἰς πάσας τὰς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας μεταφράζονται ἐπανελημμένως πολλὰ τούτων, ὑπὸ δὲ τοῦ Wendel γερμανιστὶ τὰ ἅπαντα αὐτοῦ (1776-78).

Ἐκ τῶν ἔργων του τὴν μεγαλυτέραν διάδοσιν καὶ ἐπίδρασιν ἔσχεν ἡ περίφημος πραγματεία του «Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων», ὅπερ ἔργον πλειστοὺς ἀπέκτησε καὶ ἐν τῇ Δύσει θαυμαστάς, μάλιστα κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἀναγεννήσεως, ὅτε ἐντὸς 40 ἐτῶν (1449-1500) ἐξεδόθη εἰκοσάκις, διότι ἐθεωρεῖτο ὡς ἡ σπουδαιότατη μαρτυρία περὶ τῆς ἀξίας τῶν ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους εἶναι περιζήτητα καὶ θαυμάζονται ἐκ πάσης ἐπόψεως τὰ ἔργα τοῦ Μ. Βασιλείου, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν ὑπερόχων ἐπιστολῶν του, καὶ περὶ αὐτὰ ἔχει δημιουργηθῆ πλουσιωτάτη γραμματεία. Ἐκ τῶν νεωτέρων ἀξιολόγων δημοσιευμάτων περὶ αὐτοῦ τὸ πλέον πρόσφατον εἶναι τὸ τοῦ Lukas Vischer ὑπὸ τὸν τίτλον Basilius der Grosse. Untersuchungen zu

einem Kirehenvater des 4. Jahrhunderts (1953). Οὐδὲ θὰ ἔλεγε τις ὑπερβολὴν ὅτι ἰσχύει καὶ μέχρι σήμερον περὶ τοῦ ἱεροῦ τούτου ἀνδρὸς ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ τῇ Δύσει ἡ φωνὴ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας: «Ζῆ Βασίλειος καὶ θανὼν ἐν Κυρίῳ, ζῆ καὶ παρ' ἡμῖν ὡς λαλῶν ἐκ τῶν βιβλίων» καὶ «εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος σου ὡς δεξαμένην τὸν λόγον σου».

Καὶ ὁ ἅγιος δὲ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, ὁ μετὰ τοῦ ἀποστόλου Ἰωάννου ἐπικληθεὶς Θεολόγος, ἤδη ζῶν ἐδέχθη ἐν Κωνσταντινουπόλει, τῆς ὁποίας ἐπὶ τινὰ χρόνον διετέλεσεν Ἀρχιεπίσκοπος, ἐδέχθη, λέγω, τὴν ἐπίσκεψιν καὶ ἀκρόασιν τῶν λόγων του ὑπὸ τοῦ ἐπιφανοῦς τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας πατρὸς Ἱερωνύμου, ὅστις καὶ μεταξὺ τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν ἐν τῷ φερωνύμῳ βιβλίῳ του (Devins illustribus) τὸν συγκαταλέγει καὶ ὡς διδάσκαλόν του τὸν ἀναγνωρίζει. Ἦδη ἐν τῇ Γ' ἐν Ἐφέσῳ Οἰκουμενικῇ Συνόδῳ ἐξακριβώθη ὁ Γρηγόριος ὡς «μέγας». Ὀλίγα δὲ ἔτη μετὰ τὸν θάνατόν του ὁ Ρουφίνος μεταφράζει λατινιστί (περὶ τὸ 400) ἐννέα λόγους του. Θαυμάσιαί του δὲ ἀναφαίνονται ἐν τῇ Δύσει ἄλλοι τε καὶ ὁ Πάπας Λέων ὁ μέγας καὶ ὁ Αὐγουστίνος, ὅστις τὸν χαρακτηρίζει ὡς «μεγαλόνυμον» καὶ ὡς «ἐπιφανῆ ἐπίσκοπον ἐνδοξοτάτης φήμης». Ἀπὸ τοῦ στίχου ἕως ἰγ' αἰῶνος κυκλοφοροῦν πλήθος σχολίων εἰς τοὺς λόγους του, οἱ ὅποιοι καὶ ἐπὶ τὴν ἑλληνικὴν ὑμνογραφίαν ἀσκοῦν ζωηρὰν ἐπίδρασιν, ἀφοῦ καὶ τμήματα διὰ ἐξ αὐτῶν παραλαμβάνονται αὐτολεξεῖ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὑμνογράφων (Χριστὸς γεννᾶται δοξάσατε, Ἀναστάσεως ἡμέρα καὶ λαμπρυνθῶμεν τῇ πανηγύρει κλπ, Πεντηκοστὴν εορτάζομεν κλπ.).

Ζωηροτάτη ἐν γένει εἶναι ἡ ἐπίδρασις τῶν ἔργων τοῦ Γρηγορίου ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ τῇ Δύσει κατὰ τὸν Μεσαίωνα καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Ἄπαντα τὰ ἔργα του ἐκδίδονται μετὰ πολλῆς φιλοτιμίας ἐν τῇ Δύσει ἑλληνιστί. Καὶ ἀρίστη μὲν πασῶν παραμένει ἡ ἔκδοσις τῶν Μαυρίνων ἐν Παρισίοις (1778-1840), ἧτις ἀνετυπώθη καὶ ἐν τῇ ἑλληνικῇ Πα-

τρολογία τοῦ Migne. Κατὰ δὲ τὰς παραμονὰς τοῦ β' παγκοσμίου πολέμου εἶχεν ἀναγγελθῆ ἡ προπαρασκευὴ νέας ἐκδόσεως αὐτῶν ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας τῆς Κρακοβίας. Ἀλλὰ καὶ πολλαὶ μεταφράσεις τῶν κυριωτέρων ἔργων τοῦ Γρηγορίου ἐκινλοφόρησαν ἐν τῇ Δύσει εἰς τὰς κυριωτέρας εὐρωπαϊκὰς γλώσσας καὶ πλουσία βιβλιογραφία περὶ πάντων τῶν ἔργων του ἔχει δημιουργηθῆ καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ πλουτίζεται μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν. Ἐξ αὐτῶν ἀναφέρομεν τὸ μάλιστα πρόσφατον, καὶ περισπούδαστον ἔργον τοῦ Ρωμαιοκαθολικοῦ καθηγητοῦ τοῦ Στρασβούργου J. Plagnieux (1952). Ἐὰρ γε θὰ ὄνειρεύθη ποτὲ, ὅτι τοσοῦτους καὶ τηλικούτους ἔμελλε νὰ εὖρη θαυμαστάς καὶ ὑμνητάς ὁ μελαγχολικὸς πῶς τὴν διάθεσιν καὶ φιλήσυχος πατήρ, ὅστις ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν Μ. Βασίλειον ἐν τῷ εἰς αὐτὸν ἐπιταφίῳ του (κεφ. πβ') ὡς ἐξῆς κατέκλειε τὸν λόγον του; «Σοὶ μὲν οὖν οὗτος παρ' ἡμῶν ὁ λόγος. Ἡμᾶς δὲ τίς ἐπαινεῖται μετὰ σὲ τὸν βίον ἀπολιπόντας, εἰ καὶ τι παράσχοιμεν ἐπαίνου τοῖς λόγοις ἄξιον;»

Ἀλλὰ καὶ ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἤδη ὑπὸ μὲν τοῦ συγχρόνου του Θεοδορήτου ἐπισκόπου Κύρρου χαρακτηρίζεται ὡς «μέγας διδάσκαλος τῆς οἰκουμένης», ὑπὸ δὲ τοῦ ἐπίσης συγχρόνου του Λατίνου ἐκκλησι. πατρὸς Ἱερωνύμου συγκαταλέγεται καὶ αὐτὸς μετὰ τῶν «ἐπιφανῶν ἀνδρῶν» καὶ θεωρεῖται ὑπ' αὐτοῦ ὡς αὐθεντία ἐκκλησιαστικῆ. Μετὰ τινα δὲ χρόνον ὄχι μόνον ὁ Αὐγουστίνος ἐπικαλεῖται τὰς μαρτυρίας του καὶ τὸν χαρακτηρίζει ὡς «μέγαν ἄνδρα» καὶ τὸν συγκαταλέγει μετὰ τῶν «ἀγίων», ἀλλὰ καὶ ὁ Πάπας Ρώμης Καίσετινος λέγει περὶ αὐτοῦ, ὅτι «ὁ λόγος του ἐξεχύθη εἰς πάντα τὸν κόσμον», ἐνῶ ὁ Κασσιανὸς τὸν παρέβαλε πρὸς τὸν ἐπιπεσόντα εἰς τὸ στήθος τοῦ Κυρίου ἀπόστολον Ἰωάννην.

Ἦδη ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 438 ἀνακομιδῆς τοῦ ἱεροῦ του λειψάνου εἰς τὸν ναὸν τῶν ἁγίων Ἀποστόλων ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου τοῦ Β' καὶ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Πρόκλου ἄρχεται ὁ εορτασμός τῆς μνήμης του ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ἔκτοτε πλη-

θύνονται καὶ οἱ πρὸς αὐτὸν ἔπαινοι καὶ τὰ ἐγκώμια. Ἐν τῇ Δ' Οἰκουμένηκῃ Συνόδῳ ἀναγνωρίζεται ἐπίσημῶς ὡς «διδάσκαλος τῆς Ἐκκλησίας» καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς Οἰκουμένηκαῖς Συνόδοις ἀναφέρεται ὡς αὐθεντικὸς μάρτυς τῆς ὀρθῆς πίστεως. Τὰ ἔργα του διαδίδονται καταπληκτικῶς ἀνά τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν εἰς τὸ πρωτότυπον καὶ εἰς μεταφράσεις, ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν σωζομένων ἑλληνικῶν χειρογράφων εἶναι κατὰ πολὺ μεγαλύτερος τῶν ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν πατέρων, ὑπερβαίων τὰς 2000. Ἀνθολογίαί ἐκ τῶν ἔργων του, ὡς καὶ τῶν ἄλλων δύο μεγάλων ἱεραρχῶν, συντάσσονται πρὸς ἐποικοδομὴν εἴτε ἰδιωτικὴν εἴτε λειτουργικὴν. Οἱ «Μαργαρίται» τοῦ Χρυσόστομου ἀναγινώσκονται ἐν τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ ἀντὶ κηρύγματος. Ἀκόμη καὶ σχολικαὶ ἀνθολογίαὶ συντάσσονται. Ὁ Χρυσόστομος εἶναι τὸ κλασσικὸν ἀνάγνωσμα τῶν Βυζαντινῶν.

Ἄλλ' ἡ ἐπίδρασις του δὲν περιορίσθη εἰς τὸ Βυζάντιον. Τὰ βιβλία του μεταφρασθέντα εἰς τε τὰς γλώσσας τῶν χριστιανικῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ εἰς τὴν Λατινικὴν ἐγένοντο λίαν ἐνωρὶς κτῆμα ὅλης τῆς Ἐκκλησίας τόσον εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὅσον καὶ εἰς τὴν Δύσιν. Δέκα περίπου ἔτη μετὰ τὸν θάνατόν του ἐφιλοτεχνήθη ἡ πρώτη, ὡς φαίνεται, μετάφρασις χρυσοστομείων ἔργων, τῶν ἑπτὰ διμυλῶν του εἰς τὸν ἀπόστολον Παῦλον καὶ ἐπηρεολούθησεν ἡ μετάφρασις καὶ ἄλλων ἔργων του καὶ σὺν τῷ χρόνῳ καὶ τῶν ἀπάντων αὐτοῦ εἰς τὴν Λατινικὴν.

Διὰ τὴν ἔκδοσιν καὶ εὐρυτέραν διάδοσιν τῶν συγγραμμάτων τοῦ Χρυσόστομου ἐν τῷ πρωτοτύπῳ ἠμυλλήθησαν Ἕλληνοὶ καὶ Γάλλοι λόγιοι. Ἐκ τούτων ἄξια μνείας μάλιστα τὰ ὀνόματα ἀφ' ἑνὸς τοῦ Sir Savile, περὶ τοῦ ὁποίου ἀναφέρεται ὅτι ἐλάτρευε κυριολεκτικῶς τὸν Χρυσόστομον μέχρι τοῦ σημείου νὰ προκαλέσῃ τὴν ζηλοτυπίαν τῆς συζύγου του καὶ τὴν ἀπόπειραν αὐτῆς ὅπως πυρπολήσῃ τὰ σχετικὰ χειρόγραφα αὐτοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ τοῦ Montfaucon καὶ τοῦ Bareille. Πολυάριθμοι εἶναι καὶ αἱ μεταφράσεις πλείστων ἔργων του εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας, ὡς ἀπέραντος εἶναι ἡ περὶ αὐτοῦ σχημα-

τισθεῖσα βιβλιογραφία καὶ ἀνυπολόγιστος ἡ ἐπίδρασις αὐτοῦ ὡς ἱεροκέρυκος καὶ ἠθικολόγος καὶ ἐξηγητοῦ καὶ δογματικοῦ ἐπὶ τὴν νεωτέραν σχετικὴν θεολογικὴν γραμματεῖαν, μάλιστα δὲ τὴν ρωμαιοκαθολικὴν.

Ἐν ἔτει 1908 ἐπὶ τῇ συμπληρώσει 1500 ἐτῶν ἀπὸ τοῦ θανάτου του ἐξεδόθη ἐν Ρώμῃ εἰδικὸς ἀναμνηστικὸς τόμος περιέχων ποικίλας περὶ αὐτοῦ μονογραφίας ὑπὸ τῶν ἑλληνικῶν τίτλων «Χρυσοστομικά» καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἀνεκηρύχθη ὑπὸ τοῦ Πάπα Πίου τοῦ Χ' εἰς «προστάτην τῶν χριστιανῶν ἱεροκηρύκων». Πάντως ἂν δὲν εἶναι ἀκριβές, διότι δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰ πράγματα, τὸ ὑπὸ τοῦ ἀρίστου τῶν συγχρόνων βιογράφων του ρωμαιοκαθολικῶν Χρυσόστ. Baug λεχθὲν ὅτι «οἱ κράτιστοι τῶν ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ ἀνδρὸς ἐπαίνων ἠκούσθησαν ἐν τῇ Δύσει», δύναται ὅμως νὰ θεωρηθῇ ὡς λίαν εὐστοχος ὁ ἰσχυρισμὸς αὐτοῦ ὅτι ὁ Χρυσόστομος «ἐξακολουθεῖ διὰ τῶν συγγραμμάτων του νὰ ζῆ καὶ σήμερον ἀκόμη», ὅτι «ὁ ἄμβων τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπεξετάθη εἰς παγκόσμιον ἄμβωνα» καὶ ὅτι «καθὼς οἱ Ἀπόστολοι κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς οὕτω καὶ ὁ Χρυσόστομος λαλεῖ μέχρι σήμερον πρὸς πάντας τοὺς λαοὺς τῇ ἰδίᾳ ἐκάστῳ αὐτῶν διαλέκτῳ». Παρεμφερές τι (ἂν καὶ οὐχὶ βεβαίως τὸ αὐτό) θὰ ἠδύνατο νὰ λεχθῆ καὶ περὶ τῶν δύο προμνημονευθέντων μεγάλων πατέρων, καὶ διδασκάλων, οἵτινες, ὡς ὁ Χρυσόστομος, ἀναγνωρίζονται ὡς τοιοῦτοι καὶ ὑπὸ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, κατὰ δὲ τοὺς τελευταίους χρόνους στρέφεται πρὸς αὐτοὺς μετ' ἰδιάζοντος σεβασμοῦ καὶ ὁ προτεσταντικὸς κόσμος, τοῦλάχιστον ὁ συντηρητικώτερος καὶ ἐκκλησιαστικώτερος, ὡς ἀποδεικνύει πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἡ ὑπάρχουσα καὶ διαρκῶς πληθυνομένη σχετικὴ γραμματεία.

Πρὸ παντὸς ὅμως ἄλλου οἱ τρεῖς ἱεράρχαι ὑπῆρξαν καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι οἱ αὐθεντικοὶ καὶ οἱ προσφιλέστατοι πατέρες καὶ διδάσκαλοι τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας καὶ μάλιστα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ὅχι μόνον κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τουρκο-

κρατίας καὶ μέχρι σήμερον. Τί ἄλλο ἐσημαίνει καὶ ὁ ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ θεσμός τῆς κοινῆς αὐτῶν ἐορτῆς ἀγομῆνης κατὰ τὴν 30 Ἰανουαρίου καὶ ἡ κατὰ τε τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας καὶ μετὰ τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν παλιγγενεσίαν, σύνταξις σχολικῶν Ἀνθολογιῶν ἢ «Χρηστομαθειῶν», ἐν ταῖς ὁποῖαις παραλλήλως πρὸς τοὺς λόγους τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ Λυσίου καὶ τοῦ Ἰσοκράτους καὶ ἄλλων θύραθεν Ἑλλήνων συγγραφέων παρετίθεντο καὶ λόγοι τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν, ἵνα μὴ ἀναφέρω τὸ πλήθος τῶν νεοελληνικῶν μεταφράσεων μάλιστα ἔργων τοῦ Βασιλείου καὶ τοῦ Χρυσοστόμου;

Ἔστι δὲ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν τριῶν τούτων μεγάλων τοῦ Ἑλληνισμοῦ διδασκάλων ἔθεσαν οἱ πατέρες ἡμῶν τὴν ἐκπαίδευσιν τῆς νεολαίας τοῦ δούλου γένους μαζὺ μὲ τὴν ἀναζωπύρῃσιν τῆς ἑλληνικῆς παιδείας διὰ τῆς πληθύνσεως τῶν σχολείων ἤδη κατὰ τὸν 15' καὶ 16' αἰῶνα, ἀφ' ἧς ἐποχῆς φαίνεται ὅτι καθιερώθη καὶ ἡ κοινὴ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν ἐορτὴ, ὡς ἐθνικὴ σχολικὴ καὶ τῶν γραμμάτων ἐορτὴ. Ἐντεῦθεν δ' ἐξηγεῖται, ὅτι τέσσαρα ἔτη μετὰ τὴν ἰδρυσιν τῆς ἐορτῆς ταύτης, ἤδη τὸ 1841, ἡ πανεπιστημιακὴ τοῦ Ἑθνικοῦ ἡμῶν Πανεπιστημίου Σύγκλητος, ἢ τὸ «Ἀκαδημαϊκὸν Συμβούλιον»,

ὡς ἐλέγετο αὕτη τότε, ὥρισεν ἵνα κατὰ τὴν ἐορτὴν ταύτην, συμφώνως πρὸς παλαιὸν ἔθος, τελεῖται καὶ τὸ μνημόσυνον ὑπὲρ τῆς ἀναπαύσεως τῶν ψυχῶν τῶν εὐεργετῶν αὐτοῦ. Ἡ ἱστορικὴ δὲ ἐκείνη ἀπόφασις ἐγένετο καὶ ἀφετηρία τῆς παλινορθώσεως τῆς ἐορτῆς τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν ὡς πανελληνίου ἐορτῆς τῶν σχολείων καὶ τῶν γραμμάτων ὅχι μόνον ἐν τῷ ἑλληνικῷ κράτει, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ὑποδούλῳ καὶ τῷ ἀπανταχοῦ τῆς γῆς Ἑλληνισμῷ. Καὶ κατεβλήθησαν μὲν προσπάθειαι εἰς ὠρισμένην ἐποχὴν ἀπομακρύνσεως ἀπὸ τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν παράδοσιν πρὸς παραμερισμὸν τῆς ἐορτῆς ταύτης, ἀλλ' εἶναι εὐχάριστον ὅτι κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἀναζωογονεῖται αὕτη καὶ πάλιν καὶ τείνει εἰς τὴν ἐπαναφορὰν τοῦ παλαιοῦ της μεγαλείου ἐν τῇ πνευματικῇ τοῦ ἔθνους ἡμῶν ζωῇ, ὡς κατ' ἐξοχὴν ἐορτὴ τῶν γραμμάτων, ἐορτὴ συμβολίζουσα τὰ ἰδανικά τοῦ ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ, τὰ ὁποῖα καὶ ἐν τῷ 16ῳ ἄρθρῳ τοῦ νέου Ἑλληνικοῦ Συντάγματος ὀρίζονται ὡς τὰ ἰδανικά τῆς ἑλληνικῆς παιδείας. Ὡς μία δὲ συμβολὴ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην ἂς χαιρετισθῇ καὶ τὸ παρὸν τεῦχος τῶν «Ἀκτίνων».

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Καθηγητῆς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς
τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

«Οἱ Πατέρες δὲν ἦσαν ἀπλῶς διανοούμενοι μὲ τὴν ἐκπεσμένην ἔννοιαν τῆς λέξεως. Ἐπῆρξαν οἱ καλύτεροι συγγραφεῖς ποιητικῶς, ἦσαν οὕτως εἰπεῖν ἡ ἀριστοκρατία τοῦ Πνεύματος.
H. M a r r o u (καθηγητῆς ἐν Σορβόνῃ)

«Θὰ ἔπρεπε μίαν ἡμέραν ἢ ζωογόνος διδασκαλία τῆς χριστιανικῆς ἀνθρωπολογίας νὰ ἀντλήσῃ διδάγματα ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας». I g o r C a r u s o (Ψυχίατρος ἐν Βιέννῃ)

«Ἡ πλήρης ἀναβίωσις τῆς κλασικῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας κατὰ τὸν Δ' μ. Χ. αἰῶνα εἰς τὴν χριστιανικὴν ἀνατολήν ἦτο ἕνας ἀπὸ τοὺς δημιουργικότερους πολιτισμούς, τοὺς ὁποῖους εἶδε ποτὲ ἡ ἱστορία». W e r n e r J ä g e r

«Ὁ χρυσοῦς ποταμὸς τῆς Πατρολογίας...».

Ἐ ρ α σ μ ο ς

Ο ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ: Ο ΠΡΟΦΗΤΗΣ ΤΗΣ ΑΓΑΠΗΣ

Ὁ συντάκτης τοῦ παρόντος καθηγητῆς κ. Γ. Φλορόφσκυ εἶναι ἐκ τῶν πλέον διακεκριμένων μορφῶν τῆς σημερινῆς ρωσικῆς θεολογικῆς σκέψεως. Ὑπῆρξεν ἐκ τῶν ἰδρυτῶν τοῦ Ρωσ. Θεολογικοῦ Ἰνστιτούτου τῶν Παρισίων καὶ ἐπὶ ἓνα διάστημα, πρὸ τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου, καὶ καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Βελιγραδίου. Μετὰ τὸν πόλεμον, διευθύνει εἰς Ν. Ὑόρκην τὴν Θεολογικὴν Ἀκαδημίαν τοῦ ἁγίου Βλαδิมῆρου καὶ εἶναι ταυτοχρόνως καθηγητῆς τῶν Πανεπιστημίων τῆς Κολούμπια καὶ τῆς Βοστώνης. Μετέχει ἐπίσης ἐνεργῶς εἰς τὴν Οἰκουμενικὴν Κίνησιν, τῆς ὁποίας ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν εἶναι εἰς ἐκ τῶν κυριωτέρων πρωτεργατῶν.

1. Ὁ Χρυσόστομος ἦτο δυνατὸς κήρυξ. Ἦγάπα τὸ κήρυγμα καὶ τὸ ἐθεώρει ὡς καθῆκον τοῦ κληρικοῦ. Ἡ ἱερωσύνη εἶναι ἐξουσία, ἀλλὰ ἐξουσία λόγου καὶ πειθοῦς. Τοῦτο εἶναι τὸ διακριτικὸν σημεῖον τῆς χριστιανικῆς δυνάμεως. Οἱ βασιλεῖς ἐξαναγκάζουν, οἱ ποιμένες πείθουν. Οἱ πρῶτοι δίδουν διαταγὰς, οἱ δεῦτεροι παραινέσεις. Οἱ ποιμένες ἐπικαλοῦνται τὴν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν, τὴν ἀνθρωπίνην θέλησιν καὶ ζητοῦν ἀποφάσεις. Ὡς ὁ ἴδιος ὁ Χρυσόστομος ἔλεγε, «πρέπει νὰ ἐπιτύχωμεν τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων διὰ τοῦ λόγου, τῆς πραότητος καὶ τῶν παραινέσεων». Ἡ ὅλη ἔννοια τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς διὰ τὸν Χρυσόστομον συνίσταται εἰς τὸ ὅτι ἡ ζωὴ αὐτὴ εἶναι, καὶ πρέπει νὰ εἶναι, ζωὴ ἐν ἐλευθερίᾳ, καὶ ἐπομένως ζωὴ ἐν διακονίᾳ. Εἰς τὰ κηρύγματα τοῦ ὁμίλει ἐπιμόνως περὶ ἐλευθερίας καὶ ἀποφασιστικότητος. Δι' αὐτὸν ἡ ἐλευθερία εἶναι εἰκὼν τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν ἀνθρώπον. Ὁ Χριστὸς ἦλθε, ὅπως ἔλεγε ὁ Χρυσόστομος, ἀκριβῶς διὰ νὰ ἐξυγιάνῃ τὴν θέλησιν τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Θεὸς ἐνεργεῖ πάντοτε κατὰ τρόπον μὴ καταστρέφοντα τὴν ἐλευθερίαν μας. Ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς ἐνεργεῖ διὰ τῆς κλήσεως καὶ τῆς παραινέσεως, ὄχι διὰ τοῦ ἐξαναγκασμοῦ. Δεικνύει τὸν ὀρθὸν δρόμον, εἰς τὸν ὁποῖον προσκαλεῖ τοὺς ἀνθρώπους, προειδοποιῶν περὶ τῶν κινδύνων τῆς κακίας, ἀλλὰ δὲν ἐξαναγκάζει. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον πρέπει νὰ ἐργάζωνται καὶ οἱ Χριστιανοὶ ποιμένες. Ἐξ ἰδιοσυγκρασίας ὁ Χρυσόστο-

μος ἡγάπα μᾶλλον τὰ μεγάλα ἐπιτεύγματα, ἢ τὸ ὄξυς καὶ αὐστηρῶν διαθέσεων. Ἀλλὰ ἦτο πάντοτε κατὰ τοῦ ἐξαναγκασμοῦ, ἀκόμη καὶ εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν αἰρετικῶν. Δὲν ἐπιτρέπεται εἰς τοὺς Χριστιανούς, ἔλεγεν ἐπανειλημμένως, νὰ ἐφαρμόζουν τὴν βίαν ἀκόμη καὶ διὰ καλοῦ σκοποῦς. «Ὁ πόλεμός μας δὲν νεκρώνει τοὺς ζῶντας, ἀλλὰ μᾶλλον ζωοποιεῖ τοὺς νεκρούς, διότι διεξάγεται ἐν πνεύματι πραότητος καὶ ταπεινώσεως. Διώκω διὰ τοῦ λόγου, ὄχι διὰ τῶν πράξεων. Διώκω τὴν αἵρεσιν, ὄχι τοὺς αἰρετικούς. Εἶμαι περισσότερον συνηθισμένος νὰ διώκωμαι, παρὰ νὰ διώκω. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐνίκησε ὡς Ἐσταυρωμένος καὶ ὄχι ὡς σταυρωτῆς. Διὰ τὸν Χρυσόστομον ἡ δύναμις τοῦ χριστιανισμοῦ ἔγκειται εἰς τὴν ταπεινῶσιν καὶ τὴν ἀνοχὴν καὶ ὄχι εἰς τὴν ἰσχύν. Πρέπει νὰ εἴμεθα αὐστηροὶ πρὸς τὸν ἑαυτὸν μας καὶ πρᾶσι ἀπέναντι τῶν ἄλλων. Ἐν τούτοις ὁ Χρυσόστομος οὐδόλως ὑπῆρξεν ἓνας αισιόδοξος αισθηματίας. Ἡ περὶ ἀνθρωπίνης καταστάσεως διάγνωσις τοῦ ἦτο σοβαρὰ καὶ ἀνησυχαστικὴ. Ἐξῆ εἰς μίαν ἐποχὴν, ὅπου εἰς τὴν Ἐκκλησίαν εἶχαν εἰσβάλει πλήθη κατ' ὄνομα Χριστιανῶν. Εἶχε τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ἐκήρυττε πρὸς νεκρούς. Παρητῆρει τὴν ἔλλειψιν τῆς ἀγάπης καὶ τὴν ἐπὶ τῶν δαφνῶν τῆς ἐπαναπανομένην ἀδικίαν, καὶ τὰς ἔβλεπε σχεδὸν κατὰ τρόπον ἀποκαλυπτικόν. «Ἐσβέσθη ὁ ζῆλος, καὶ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ ἐνεκρώθη». Εἶχε τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ὁμίλει πρὸς ἀνθρώπους, διὰ τοὺς ὁποί-

ους ὁ Χριστιανισμὸς ἦτο ἀπλῶς ἐν συμβατικὸν σχῆμα, μία κενὴ μορφή, σχεδὸν τίποτε περισσότερον ἀπὸ ἓνα τυπικὸν τρόπον συμπεριφορᾶς. «Μεταξὺ χιλιάδων, μόλις εὐρίσκει κανεὶς ἑκατὸν σωζομένους καὶ περὶ τούτου ἀκόμη ἀμφιβάλλω». Ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν κατ' ὄνομα Χριστιανῶν μᾶλλον τὸν ἐστενοχώρει. «Περισσότερα τροφή διὰ τὴν πυρὰν» ἔλεγε. Διὰ τὸν Χρυσόστομον ἡ εὐημερία εἶναι κίνδυνος, τὸ χειρότερον εἶδος διωγμοῦ, χειρότερα καὶ ἀπὸ τὸν φανερόν διωγμόν. Κανεὶς δὲν βλέπει κινδύνους. Ἡ εὐημερία γεννᾷ τὴν ἀφροντισίαν. Οἱ ἄνθρωποι ὑπνώττουν καὶ ὁ διάβολος θανατῶνει τοὺς ὑπνώττοντας.

Ὁ Χρυσόστομος ἐταράσσετο εἰδικῶς διὰ τὴν ἀπροκάλυπτον καὶ ἐκ προθέσεως πτώσιν τῆς στάθμης καὶ τῶν ἀπαιτουμένων προσόντων, ἀκόμη καὶ μεταξὺ τῶν κληρικῶν. Τὸ ἄλλας ἐμωραίνεται. Καὶ ὁ Χρυσόστομος ἀντέδρα ὄχι μόνον διὰ λόγων ἐλέγχου καὶ ἐπιτιμήσεων, ἀλλὰ καὶ δι' ἔργων ἀγάπης. Τὸν ἀπησχόλησε εἰς μέγαν βαθμὸν ἡ ἀνακαίνισις τῆς κοινωνίας καὶ ἡ θεραπεία τῶν κοινωνικῶν τραυμάτων. Ἐκήρυττε καὶ ἐφήρμοζε τὴν ἀγάπην, ἰδρῶν νοσοκομεία καὶ ὄρφανοτροφεῖα, βοηθῶν τοὺς πτωχοὺς καὶ τοὺς ἀπόρους. Ἦθελε νὰ ἐπαναφέρῃ τὸ πνεῦμα τῆς ἐμπράκτου ἀγάπης. Ἦθελε περισσοτέραν δρᾶσιν καὶ εὐθύνην μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν. Ὁ Χριστιανισμὸς δι' αὐτὸν ἦτο ἀκριβῶς «ἡ ὁδός» ὅπως καὶ εἰς τοὺς ἀποστολικοὺς χρόνους καὶ ὁ Χριστὸς ὁ ἴδιος ἦτο ἡ «ὁδός». Ὁ Χρυσόστομος ἦτο πάντοτε ἐναντίον παντὸς συμβιβασμοῦ, ἐναντίον τῆς πολιτικῆς τοῦ κατευνασμοῦ καὶ τῆς προσαρμογῆς πρὸς τὰς περιστάσεις. Ἦτο προφήτης ἐνὸς τελείου Χριστιανισμοῦ.

2. Ὁ Χρυσόστομος ἦτο κυρίως ὁ κήρυξ τῆς ἠθικῆς. Ἀλλὰ ἡ ἠθικὴ του ἦτο βαθέως ριζωμένη εἰς τὴν πίστιν. Ἡρμήνευε τὴν Ἁγίαν Γραφήν εἰς τὸ ποίμνιον του, προτιμῶν ἰδιαίτερος τὰς ἐπιστολάς τοῦ Παύλου, αἱ ὁποῖαι φανερώνουν τὸν ὀργανικὸν σύνδεσμον μεταξὺ πίστεως καὶ ζωῆς. Ὁ Χρυσόστομος εἶχε προσφιλῆ δογματικὰ θέματα, εἰς τὰ ὁποῖα διαρκῶς ἀνεφέρετο. Καὶ πρῶτον τὸ θέμα τῆς Ἐκκλησίας,

στενῶς συνδεδεμένον μὲ τὸ δόγμα τῆς ἀπολυτρόσεως, τῆς θυσίας τοῦ ἀρχιερέως Χριστοῦ. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἡ καινὴ κτίσις, ἡ ἐν Χριστῷ ζωὴ καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Χριστοῦ ἐντὸς τῶν ἀνθρώπων. Δεύτερον, τὸ θέμα τῆς εὐχαριστίας, ἡ ὁποία εἶναι μυστήριον καὶ θυσία. Ἦτο δίκαιον νὰ ὀνομάζῃ κανεὶς τὸν Χρυσόστομον, ὅπως πράγματι ὀνομάζετο, «διδάσκαλον τῆς Θείας Εὐχαριστίας», doctor eucharistius. Καὶ τὰ δύο θέματα εἶναι συνδεδεμένα μεταξὺ τῶν. Ἡ Ἐκκλησία ζῆ ἐν τῇ Εὐχαριστίᾳ καὶ διὰ τῆς Εὐχαριστίας.

Ὁ Χρυσόστομος ἦτο ἡ μαρτυρία τῆς ζώσης πίστεως καὶ διὰ τούτου καὶ ἡ Ἀνατολὴ καὶ ἡ Δύσις προθύμως ἤκουον τῆς φωνῆς του. Ἀλλὰ δι' αὐτὸν ἡ πίστις ἦτο κανὼν ζωῆς καὶ ὄχι ἀπλῶς θεωρία. Τὰ δόγματα πρέπει νὰ εἶναι ἔμπρακτα. Ὁ Χρυσόστομος ἐκήρυττε τὸ Εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας, τὸ καλὸν ἄγγελμα τῆς νέας ζωῆς. Δὲν ἦτο κήρυξ μιᾶς ἀνεξαρτήτου ἠθικῆς. Ἐκήρυττε τὸν Χριστὸν καὶ τοῦτον ἐσταυρωμένον καὶ ἀναστάντα, τὸν Ἄμνὸν καὶ Ἀρχιερέα. Ἡ ὀρθὴ ζωὴ ἦτο διὰ τὸν Χρυσόστομον ἡ μόνη ἀποτελεσματικὴ ἀπόδειξις τῶν ὀρθῶν πεποιθήσεων. Ἡ πίστις τελειοῦται ἀκριβῶς διὰ τῶν ἔργων, τῶν ἔργων τῆς ἀγάπης. Χωρὶς ἀγάπην ἡ πίστις εἶναι ἀδύνατος—ἡ πίστις, ἡ μυστικὴ θεωρία καὶ ἡ ἐνόρασις τῶν μυστηρίων τοῦ Θεοῦ. Ὁ Χρυσόστομος παρηκολούθει τὸν ἀπεγνωσμένον ἄγωνα διὰ τὴν ἀλήθειαν εἰς τὴν κοινωνίαν τῶν ἡμερῶν του. Ἠσχολεῖτο πάντοτε μὲ ζωντανὰς ψυχάς, ὠμίλει εἰς ἀνθρώπους, εἰς ζῶντα πρόσωπα. Ἀπηθύνετο πάντοτε πρὸς τὸ ποίμνιον του, διὰ τὸ ὁποῖον ἠσθάνετο εὐθύνην. Συνεζήτητε πάντοτε συγκεκριμένας περιπτώσεις καὶ καταστάσεις, ἦτο ἐχθρὸς τῶν γενικοτήτων καὶ τῶν κοινῶν τόπων.

3. Ἐνα ἐκ τῶν μονίμων καὶ προσφιλῶν εἰς αὐτὸν θεμάτων ἦτο τὸ θέμα τοῦ πλούτου καὶ τῆς ἀθλιότητος. Τὸ θέμα ἐπεβάλλετο ὑπὸ τοῦ περιβάλλοντος, ἐντὸς τοῦ ὁποῖου εἰργάζετο ὁ Χρυσόστομος. Ἐπρεπε νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὴν ζωὴν τῶν μεγάλων καὶ πολυανθρώπων πόλεων, μὲ ὄλην τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ τῶν πλουσιῶν καὶ τῶν πτωχῶν. Δὲν ἠμποροῦσε ν' ἀποφύγῃ τὴν

ἐξέτασιν τῶν κοινωνικῶν προβλημάτων, χωρὶς ν' ἀποσπᾷ τὸν Χριστιανισμόν ἀπὸ τὴν ζωὴν. Ἀλλὰ τὰ κοινωνικά προβλήματα ἦσαν διὰ τὸν Χρυσόστομον κυρίως θρησκευτικά καὶ ἠθικά. Δὲν ἦτο κυρίως ἓνας κοινωνικὸς ἀναμορφωτής, καίτοι εἶχε ἰδικόν του πρόγραμμα διὰ μίαν Χριστιανικὴν κοινωνίαν. Ἐνδιεφέρετο διὰ τὸν τρόπον τῆς ζωῆς τῶν Χριστιανῶν ἐν τῷ κόσμῳ, διὰ τὰ καθήκοντά των, διὰ τὴν κλησίαν των. Εἰς τὰς ὁμιλίαις του εὐρίσκομεν κατὰ πρῶτον λόγον μίαν διεισδυτικὴν ἀνάλυσιν τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως. Ὁ Χρυσόστομος βλέπει ὑπερβολικὴν ἀδικίαν, ψυχρότητα, ἀδιαφορίαν, ἐξ ἄλλου δὲ πόνον καὶ θλίψιν εἰς τὴν κοινωνίαν τῆς ἐποχῆς του. Καὶ βλέπει καλῶς μέχρι ποίου σημείου σχετίζεται τοῦτο μὲ τὴν πλεονεξίαν τῆς συγχρόνου κοινωνίας, μὲ τὴν ἀρπακτικὴν διάθεσιν εἰς τὴν ζωὴν. Ἡ πλεονεξία γεννᾷ τὴν ἀνισότητα καὶ ἐπομένως τὴν ἀδικίαν. Δὲν στενοχωρεῖται μόνον διὰ τὴν ἄκαρπον πολυτέλειαν τῆς ζωῆς, ἀλλὰ ἀντιλαμβάνεται τὸν πλοῦτον ὡς ἓνα μόνιμον πειρασμόν. Ὁ πλοῦτος πρωτίστως δελεάζει τοὺς πλουσίους. Ὁ πλοῦτος καθ' ἑαυτὸν δὲν ἔχει ἀξίαν. Εἶναι ἓνα προσωπεῖον ὑπὸ τὸ ὁποῖον κρύπτεται ἡ πραγματικὴ ὄψις τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ ἔχοντες πλοῦτη προσκολλῶνται εἰς αὐτά, ἐξαπατῶνται, τὰ θεωροῦν ὡς κάτι τὸ πολῦτιμον καὶ ἐμπιστεύονται εἰς αὐτά. Ὅλα τὰ πλοῦτη, ὄχι μόνον τὰ μεγάλα, εἶναι ἐπικίνδυνα, καθ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος συνηθίζει νὰ ἐξαρτᾷται ἀπὸ ὅ,τι ἐκ φύσεως εἶναι παροδικόν καὶ ψευδές. Ὁ Χρυσόστομος, εἰς τὸ σημεῖον αὐτό, διερμηνεύει τὴν ἀποψιν τοῦ Εὐαγγελίου. Οἱ θησαυροὶ πρέπει νὰ συνάγωνται εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ὄχι ἐπὶ τῆς γῆς. Πάντες οἱ ἐπίγειοι θησαυροὶ εἶναι ψευδεῖς καὶ καταδικασμένοι εἰς φθοράν. «Ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν πλοῦτον εἶναι ἀφύσικος», λέγει ὁ Χρυσόστομος—εἶναι ἀπλῶς ἓνα φορτίον τῆς ψυχῆς, ἓνα ἐπικίνδυνον φορτίον. Αἰχμαλωτίζει τὴν ψυχὴν καὶ τὴν ἀποσπᾷ ἀπὸ τοῦ νὰ ὑπηρετῇ τὸν Θεόν. Τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα εἶναι πνεῦμα ἀπαρνήσεως, ἐνῶ ὁ πλοῦτος προσδένει τὸν ἄνθρωπον εἰς τὰ ἄψυχα. Ἡ πλεονεξία παραμορφώνει καὶ διαστρέφει τὴν προοπτικὴν. Ὁ Χρυσόστομος παρακολουθεῖ κατὰ πόδας

τὰς ἐντολάς τῆς ἐπὶ τοῦ ὄρους Ὁμιλίας: «Μὴ μερμινᾶτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν τί φάγητε καὶ τί πίητε, μηδὲ τῷ σώματι ὑμῶν τί ἐνδύσθηθε»... «Ἡ ψυχὴ πλείον ἐστι τῆς τροφῆς καί... τοῦ ἐνδύματος». Ἀλλὰ ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ «μέριμνα» εἶναι τὸ ἐξέχον χαρακτηριστικὸν τῆς πλεονεξίας τῆς κοινωνίας. Οἱ χριστιανοὶ ὁμως καλοῦνται ν' ἀπαρνηθοῦν πάντα τὰ πλοῦτη καὶ ν' ἀκολουθήσουν τὸν Χριστόν, ἀναθέτοντες εἰς Αὐτὸν ὅλην τὴν ἐμπιστοσύνην. Τὰ πλοῦτη δικαιολογοῦνται μόνον ἐκ τῆς χρησιμοποίησώς των: νὰ θρέψουν τοὺς πεινασμένους, νὰ βοηθήσουν τοὺς πτωχοὺς, νὰ δώσουν εἰς τοὺς ἔχοντας ἀνάγκην. Ἐδῶ ἐγκείται ἡ κυρία σύγκρουσις μεταξὺ τοῦ πνεύματος τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς διαθέσεως τῆς κοινωνίας τοῦ κόσμου. Ἡ σκληρὰ ἀδικία, πὺ παρατηρεῖται εἰς τὴν καθημερινὴν ζωὴν εἶναι ἡ αἰμάσσουσα πληγὴ τῆς κοινωνίας αὐτῆς. Εἰς ἓνα κόσμον θλίψεως καὶ ἀνάγκης, τὰ πλοῦτη ἀποτελοῦν ἀδικίαν—εἶναι ἀπόδειξις τῆς ψυχρότητος καὶ συμπτώματα ὀλιγοπιστίας. Ὁ Χρυσόστομος φθάνει μέχρις ἀποκηρύξεως ἀκόμη καὶ αὐτῆς τῆς πολυτελοῦς διακοσμῆσεως τῶν ναῶν. Ἡ Ἐκκλησία, λέγει, εἶναι μία θριαμβεύουσα ὁμὰς ἀγγέλων καὶ ὄχι χρυσοχοεῖον. Ἡ Ἐκκλησία ζητεῖ ἀνθρωπίνους ψυχὰς καὶ μόνον χάριν τῶν ψυχῶν αὐτῶν ὁ Θεὸς δέχεται καὶ ἄλλα δῶρα. Τὸ ποτήριον, τὸ ὁποῖον ὁ Χριστὸς προσέφερε εἰς τοὺς μαθητὰς του κατὰ τὸν Μυστικὸν Δείπνον, δὲν ἦτο ἀπὸ χρυσόν. Ἐν τούτοις ἦτο ὑπερμέτρως πολῦτιμον. Ἐὰν θέλετε νὰ τιμῆσετε τὸν Χριστόν, τιμῆσατέ Τον, ὅταν Τὸν βλέπετε γυμνὸν ἐν τῷ προσώπῳ τῶν πτωχῶν. Εἰς οὐδὲν ὠφελεῖ ἡ προσφορὰ μετάξης καὶ πολυτίμων μετάλλων εἰς τὸν ναόν, ἐὰν ἀφήσετε ἔξω τὸν Χριστόν νὰ ὑποφέρῃ ἀπὸ τὸ ψῆχος καὶ τὴν γυμνότητα. Εἰς οὐδὲν ὠφελεῖ νὰ εἶναι ὁ ναὸς πλήρης χρυσῶν σκευῶν, ἐὰν ὁ Χριστὸς πεινᾷ. Κατασκευάζετε χρυσᾶ ποτήρια, ἀλλὰ δὲν δίδετε «ποτήριον ψυχροῦ» ὕδατος εἰς τὸν ἔχοντα ἀνάγκην. Ὁ Χριστὸς, ὡς ἄστεγος ξένος, περιπλανᾷται ὡς ἐπαίτης, ἀλλὰ σεῖς, ἀντὶ νὰ Τὸν δεχθῆτε, κάμνετε διακοσμῆσεις. Ὁ Χρυσόστομος, κάθε τι πὺ ἐκρατεῖτο ὡς προσωπικὴ ἀποταμίευσις, τὸ ἐθεώρει ὅτι εἶχε τρῶ-

πον τινὰ κλαπῆ ἀπὸ τοὺς πτωχοὺς. Δὲν ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ εἶναι πλούσιος παρὰ μὲ τὸ νὰ κάμνη ἄλλους πτωχοὺς. Ἡ ρίζα τοῦ πλούτου εἶναι πάντοτε κάποια ἀδικία.

Ἐν τούτοις, ἡ πτωχεία ἀπλῶς δὲν εἶναι κατὰ τὸν Χρυσόστομον μία ἀρετὴ καθ' ἑαυτήν. Ἡ πτωχεία σημαίνει πρωτίστως ἀνάγκη, θλίψιν καὶ πόνον. Διὰ τοῦτο ὁ Χριστὸς ἠμπορεῖ νὰ εὐρεθῆ μεταξὺ τῶν πτωχῶν καὶ ἔρχεται πρὸς ἡμᾶς ὑπὸ μορφὴν πτωχοῦ δούλου καὶ ὄχι πλουσίου. Ἀλλὰ ἡ πτωχεία εἶναι εὐλογία, μόνον ὅταν γίνεται δεκτὴ μετὰ χαρᾶς, πρὸς χάριν τοῦ Χριστοῦ. Ὁ πτωχὸς ἔχει ὀλιγωτέραν μέριμναν ἀπὸ τὸν πλούσιον. Εἶναι, ἢ τοῦλάχιστον ἠμπορεῖ νὰ εἶναι, περισσότερον ἀνεξάρτητος. Ὁ Χρυσόστομος ἐγνώριζε καλῶς ὅτι ἡ πτωχεία ἠμπορεῖ νὰ φέρῃ πειρασμόν, ὄχι μόνον ὡς φορτίον, ἀλλὰ καὶ ὡς κίνητρον φθόνου ἢ ἀπελπισίας. Δι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγον, ὁ Χρυσόστομος ἐξήτει νὰ καταπολεμήσῃ τὴν πτωχείαν, ὄχι μόνον διὰ νὰ ἐλαφρώσῃ τὴν θλίψιν, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ ἀπομακρύνῃ τὸν πειρασμόν.

Τὸν Χρυσόστομον ἀπρηχόλου πάντοτε τὰ ἠθικὰ ζητήματα. Εἶχε τὴν ἰδικὴν του εἰκόνα μιᾶς δικαίας κοινωνίας. Κατὰ τὴν γνώμην του, ἡ πρώτη προϋπόθεσις εἶναι ἡ ἰσότης. Εἶναι ἡ πρώτη ἀπαιτήσις μιᾶς γνησίας ἀγάπης. Ἀλλὰ ὁ Χρυσόστομος προχωρεῖ ἔτι περισσότερον. Αἰσθάνεται, ὅτι δὲν ὑπάρχει παρὰ ἓνας Κύριος πάντων τῶν ἐν τῷ κόσμῳ, ὁ Θεός, ὁ δημιουργὸς τῶν πάντων. Ἀκριβῶς εἰπεῖν, δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχη καθόλου ἰδιωτικὴ περιουσία. Τὸ πᾶν ἀνήκει εἰς τὸν Θεόν καὶ δὲν δίδεται, ἀλλὰ δανεῖζεται μᾶλλον παρ' Αὐτοῦ ὡς παρακαταθήκη εἰς τοὺς ἀνθρώπους, διὰ νὰ χρησιμοποιηθῇ διὰ τοὺς σκοποὺς, τοὺς ὁποίους ἔθεσεν ὁ Θεός. Ὁ Χρυσόστομος προσθέτει, ὅτι τὸ πᾶν ἀνήκει εἰς τὸν Θεὸν πλὴν τῶν καλῶν πράξεων τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τὸ μόνον πράγμα πού ἀνήκει εἰς τὸν ἀνθρώπον. Καὶ ἐπειδὴ τὸ πᾶν ἀνήκει εἰς τὸν Θεόν, τὸν κοινὸν Κύριον ὄλων μας, τὸ πᾶν δίδεται πρὸς κοινὴν χρῆσιν. Δὲν ἀληθεύει τούτο καὶ διὰ τὰ ἐγκόσμια; Αἱ πόλεις, αἱ ἀγοραὶ, αἱ ὁδοὶ δὲν εἶναι κοινὰ δι' ὄλους; Καὶ ἡ οἰκονομία τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον διατίθεται. Τὸ ὕδωρ,

ὁ ἀήρ, ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη καὶ πᾶσα ἡ λοιπὴ κτίσις προορίζονται διὰ κοινὴν χρῆσιν. Αἱ διαμάχαι ἀρχίζουσιν, συνήθως, εὐθὺς μόλις οἱ ἄνθρωποι προσπαθήσουν νὰ «οἰκειοποιηθῶν» πράγματα, τὰ ὁποῖα ὡς ἐκ τῆς φύσεώς των δὲν προωρίσθησαν δι' ἰδίαν χρῆσιν τῶν ὀλίγων εἰς βάρος τῶν πολλῶν. Ὁ Χρυσόστομος εἶχε σοβαρὰς ἀμφιβολίας ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἰδιωτικὴν περιουσίαν. Δὲν ἀρχίζει ἡ ἔρις ἀμέσως μόλις παρουσιασθῇ ἡ ψυχρὰ διάκρισις μεταξὺ τῶν «ἐμῶν» καὶ τῶν «σῶν»;

Τὸν Χρυσόστομον δὲν ἐνδιέφερον τόσον τὰ ἀποτελέσματα, ὅσον αἱ αἰτίαι, ὁ προσανατολισμὸς τῆς θελήσεως. Ποῦ θὰ συνάξῃ ὁ ἄνθρωπος τοὺς θησαυροὺς του; Ὁ Χρυσόστομος ἐπέδιωκε τὴν δικαιοσύνην, ὑπερασπίζων τὴν ἀνθρωπίνην ἀξιοπρέπειαν. Δὲν ἐδημιουργήθη ὁ ἄνθρωπος, ὁ κάθε ἄνθρωπος, κατ' εἰκόνα Θεοῦ, καὶ δὲν ἐπιθυμεῖ ὁ Θεὸς τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν μετάνοιαν ἑνὸς ἐκάστου ἀνθρώπου, ἀσχέτως τῆς θέσεως πού κατέχει εἰς τὴν ζωὴν, ἀκόμη δὲ καὶ ἀσχέτως τῆς συμπεριφορᾶς του εἰς τὸ παρελθόν; Δὲν καλοῦνται ὅλοι εἰς μετάνοιαν καὶ δὲν ἠμποροῦν ὅλοι νὰ μετανοήσουν;

Εἰς τὸ κήρυγμα τοῦ Χρυσόστομου δὲν ὑπάρχει ἀδιαφορία διὰ τὰ ὑλικά πράγματα. Καὶ τὰ ὑλικά ἀγαθὰ προέρχονται ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ δὲν εἶναι κακὰ καθ' ἑαυτά. Κακὴ εἶναι μόνον ἡ ἄδικος χρῆσις τῶν ἀγαθῶν πρὸς ὄφελος τῶν ὀλίγων, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ἀφίρονται νὰ πεινοῦν. Ἡ ἀπάντησις εὐρίσκειται εἰς τὴν ἀγάπην. Ἡ ἀγάπη δὲν εἶναι ἐγωϊστικὴ, «οὐ περπερεύεται», «οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς». Ὁ Χρυσόστομος ἐστρέφετο πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἐκκλησίαν. «Παρατηρήσατε τὴν αὔξησιν τῆς εὐσεβείας. Ρίπτουν μακρὰν τὰ πλοῦτη των καὶ χαίρουσιν μὲ ἀγαλλίασιν, διότι μεγαλύτερα ἦσαν τὰ πλοῦτη τὰ ὁποῖα ἀπέκτησαν ἀνευ μόχθου. Οὐδένα κατακρίνουν, οὐδένα ζηλεύουσιν, οὐδένα φθονοῦν. Οὐδεμία ὑπάρχει καταφρόνησις. Οὐδεὶς λόγος περὶ τῶν «ἐμῶν» καὶ τῶν «σῶν». Διὰ τοῦτο καὶ ἡ χαρὰ παρίστατο εἰς τὴν τράπεζάν των. Οὐδεὶς ἐφαίνετο νὰ τρώγῃ ἐκ τῶν ἰδικῶν του ἢ ἐκ τοῦ ἄλλου. Οὔτε ἐθεώρουν τὴν περιουσίαν τῶν ἀδελφῶν ὡς ξένην πρὸς αὐτοὺς. Ἦτο περιου-

σία τοῦ Κυρίου. Οὔτε πάλιν ἐθεώρουν τι ὡς ἰδικόν των, τὰ πάντα ἀνῆκον εἰς τοὺς ἀδελφούς».

Πῶς ἦτο τοῦτο δυνατόν; Ἐρωτᾷ ὁ Χρυσόστομος. Διὰ τῆς ἐμπνεύσεως τῆς ἀγάπης, εἰς ἀνταπόδοσιν τῆς ἀπίερον ἀγάπης τοῦ Θεοῦ. Κατ' οὐδένα τρόπον ἐκήρυττε ὁ Χρυσόστομος «κομμουνισμόν». Ἡ ἐξωτερικὴ μορφή εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι τόσο ἀπατηλὸν καὶ παραπλανητικὸν ὅσον οἰονδήποτε ἄλλο. Ἡ πραγματικότης εἶναι τὸ πνεῦμα. Ὅ,τι ἐκήρυττεν ὁ Χρυσόστομος εἰς τὰς πόλεις ἐφήρμοζαν μετὰ ζήλου οἱ μοναχοὶ εἰς τὰς κοινότητάς των, κηρύττοντες ἐμπράκτως, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ὁ μόνος κύριος καὶ κάτοχος τοῦ παντός. Ὁ Χρυσόστομος δὲν ἐθεώρει τὴν μοναστικὴν ζωὴν ὡς μίαν ἀνωτέραν κατεύθυνσιν διὰ τοὺς ἐκλεκτούς, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς γενικὸν εὐαγγελικὸν κανόνα, προοριζόμενον δι' ὅλους τοὺς χριστιανούς. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο συμφωνεῖ πλήρως μετὰ τὴν κυρίαν παράδοσιν τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, ἀπὸ τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ τοῦ Αὐγουστίνου μέχρι τοῦ Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου εἰς τοὺς μετέπειτα χρόνους. Ἀλλὰ ἡ δύναμις τοῦ μοναχισμοῦ δὲν ἔγκειται εἰς τὸ σχῆμα καθ' ἑαυτό, ἀλλὰ εἰς τὸ πνεῦμα τῆς ἀφιερώσεως καὶ τῆς ἐκλογῆς τῆς «ἀνωτέρας κλήσεως». Εἶναι ἡ κλήσις αὐτὴ μόνον διὰ τοὺς ὀλίγους; Ὁ Χρυσόστομος ἀποδοκιμάζει πανταχοῦ τὴν ἀνισότητα. Δὲν εἶναι ἐπικίνδυνος ἡ διάκρισις μεταξὺ τῶν «δυνατῶν» καὶ τῶν «ἀδυνάτων»; Ποῖος ἠμποροῦσε νὰ κρίνῃ καὶ ν' ἀποφασίσῃ ἐκ τῶν προτέρων;

Ὁ Χρυσόστομος εἶχε πάντοτε ὑπ' ὄψιν τοὺς πραγματικοὺς ἀνθρώπους. Ἡ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους προσέγγισις τοῦ Χρυσόστομου ἀποτελεῖ ἓνα εἶδος ἐξατομικεύσεως. Ἀλλὰ ἐξετίμα εἰς ὑψιστον βαθμὸν τὸ «ὁμόθυμον», τὸ πνεῦμα τῆς ἐνότητος, τῶν κοινῶν φροντῶν καὶ ὑποχρεώσεων, τὸ πνεῦμα τῆς ἐξυπηρετήσεως. Οὐδεὶς δύναται νὰ προσδεύσῃ εἰς τὴν ἀρετὴν, ἐὰν δὲν εἶναι ἐξυπηρετικὸς πρὸς τοὺς ἀδελφούς του. Ἐκείνοι ποὺ δὲν ἐξασκοῦν τὴν ἀγάπην, θὰ μείνουν ἔξω τοῦ νυμφῶνος τοῦ Χριστοῦ. Δὲν εἶναι ἀρκετὸν, λέγει, νὰ ὑψώνωμεν τὰς χεῖρας πρὸς τὸν οὐρανόν, πρέπει νὰ τὰς τείνωμεν πρὸς τοὺς ἔχοντας ἀνάγκην καὶ

τότε θὰ εἰσακουσθῶμεν ἀπὸ τὸν Πατέρα. Τονίζει, ὅτι συμφώνως πρὸς τὴν παραβολὴν τῆς ἐσχάτης κρίσεως ἡ μόνη ἐρώτησις ἡ ὁποία θὰ μᾶς ἐπευθυνθῇ θὰ εἶναι ἡ ἐρώτησις περὶ ἀγάπης. Ἀλλὰ τοῦτο διὰ τὸν Χρυσόστομον δὲν εἶναι ἀπλή ἠθικολογία. Ἡ ἠθικὴ του περιέχει ἓνα ἐμφανὲς μυστικιστικὸν βάθος. Ὁ ἀληθὴς βωμὸς εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ σῶμα τῶν ἀνθρώπων. Δὲν εἶναι ἀρκετὸν νὰ λατρεύῃ κανεὶς εἰς τὸ θυσιαστήριον. Ὑπάρχει ἄλλος βωμὸς, ἀπὸ ζώσας ψυχὰς καὶ ὁ βωμὸς αὐτὸς εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Χριστός, τὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Θυσία δικαιοσύνης καὶ ἑλέους πρέπει νὰ προσφέρωνται καὶ εἰς αὐτὸν τὸν βωμόν, διὰ νὰ εἶναι αἱ προσφοραὶ μας δεκταὶ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Τὰ ἔργα τῆς ἀγάπης πρέπει νὰ ἐμπνέωνται ὑπὸ πλήρους ἀφιερώσεως καὶ ἀφοσιώσεως πρὸς τὸν Χριστόν, Ὅστις ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον διὰ νὰ ἐξαλείψῃ πᾶσαν ἀνάγκην καὶ θλίψιν καὶ πόνον.

Ὁ Χρυσόστομος δὲν ἐπίστευεν εἰς ἀφηρημένας μορφάς, ἀλλὰ εἶχε φλογερὰν πίστιν εἰς τὴν δημιουργικὴν δύναμιν τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης. Καὶ δι' αὐτὸν τὸν λόγον ἀπέβη ὁ διδάσκαλος καὶ προφήτης δι' ὅλας τὰς ἐποχὰς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Κατὰ τὴν νεότητά του ἐπέρασε ὀλίγα ἔτη εἰς τὴν ἔρημον. Ἀλλὰ δὲν ἔμεινεν ἐκεῖ. Διὰ τὸν Χρυσόστομον ἡ μόνωσις αὐτῆ ἦτο μόνον μία περίοδος προετοιμασίας. Ἐπέστρεφεν εἰς τὸν κόσμον, διὰ νὰ διακηρύξῃ τὴν δύναμιν τοῦ Εὐαγγελίου. Ἦτο ἱεραπόστολος ἐκ κλήσεως, εἶχεν ἀποστολικὸν καὶ εὐαγγελικὸν ζῆλον. Ἦθελε νὰ καταστήσῃ κοινῶν τῶν ἐμπνευσέων του καὶ τοὺς ἄλλους ἀδελφούς. Ἦθελε νὰ ἐργασθῇ διὰ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ὅπως ἔλεγε, προσήχητο πάντοτε διὰ μίαν τοιαύτην ἀλλαγὴν τῆς καθημερινῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχῃ ἀνάγκη ν' ἀποσυρθῇ κανεὶς εἰς τὴν ἔρημον εἰς ἀναζήτησιν τῆς τελειότητος, ἐπειδὴ θὰ παρείχετο ἡ ἴδια εὐκαιρία καὶ εἰς τὰς πόλεις. Ἦθελε νὰ μεταρρυθμίσῃ αὐτὴν ταύτην τὴν «πόλιν» καί, πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν, ἐξέλεξε τὴν ὁδὸν τῆς ἱερωσύνης καὶ τοῦ ἀποστολικοῦ ἔργου.

Ἐπρόκειτο ἀρὰ γε περὶ φανατικῆς οὐ-

τοπίας; Εἶναι δυνατόν ν' ἀναμορφωθῇ ὁ κόσμος καὶ νὰ ὑπερνικηθῇ ἡ κοσμικότης του; Ἐπέτυχεν ὁ Χρυσόστομος εἰς τὴν ἀποστολήν του; Ἡ ζωὴ του ὑπῆρξε θεελλώδης καὶ σκληρά, μία ζωὴ δοκιμασιῶν καὶ μαρτυρίου.

Κατεδιώχθη καὶ κατεφρονήθη ὄχι ὑπὸ τῶν εἰδωλολατρῶν, ἀλλὰ ὑπὸ «ψευδαδέλφων» καὶ ἀπέθανεν ἄστεγος, ἐξόριστος καὶ φυλακισμένος. Ἀλλὰ ὅλας τὰς δοκιμασίας, αἱ ὁποῖαι τοῦ ἐδόθησαν διὰ νὰ βαστάσῃ, τὰς ἀπεδέχθη μὲ πνεῦμα χαρᾶς, ὡς δοθείσας ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ Χριστοῦ, ὁ Ὅποιος κατεφρονήθη καὶ ἐθανατώθη. Ἡ Ἐκκλησία εὐγνωμόνως ἀνεγνώρισε τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χρυσοστόμου καὶ ἐπισήμως τὸν ἀνεκήρυξεν ὡς ἓνα τῶν «οἰκουμενικῶν διδασκάλων» διὰ πάσας τὰς μελλούσας ἐποχάς. Ὑπάρχει μία ἀσυνήθης ἐπικαιρότης εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ Χρυσοστόμου. Ὁ

κόσμος τῆς ἐποχῆς του ἦτο ὅπως ὁ ἰδιόκοσμος, ἓνας κόσμος συγκρούσεων, ἓνας κόσμος ἀλύτων προβλημάτων δι' ὅλας τὰς ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς. Αἱ συμβουλαὶ τοῦ ἰσχύουν διὰ τὴν ἐποχὴν μας, ὅπως ἴσχυον καὶ διὰ τὴν ἰδικήν του. Ἀλλ' ἡ κυριώτερα συμβουλή του εἶναι ἀκριβῶς μία κλήσις πρὸς ἓνα ὠλοκληρωμένον Χριστιανισμόν, εἰς τὸν ὁποῖον ἡ πίστις καὶ ἡ ἀγάπη, αἱ πεποιθήσεις καὶ ἡ ἐμπρακτος ἐφαρμογὴ εἶναι ὀργανικῶς συνδεδεμέναι εἰς μίαν ἄνευ ὄρων ὑποταγὴν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν ὑπερβάλλουσαν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, μίαν ἄνευ ὄρων ἐμπιστοσύνην εἰς τὸ ἔλεός Του, εἰς μίαν ἄνευ ὄρων ἀνάθεισιν τοῦ ἑαυτοῦ μας εἰς τὴν ὑπηρεσίαν Του, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν.

George Florovsky

Νέα Ὑόρκη
Νοέμβριος 1954.

«Ποία ἔκπληξις δι' ὅσους δὲν ἐγνώρισαν τοὺς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας, ἐὰν ἐβλεπαν εἰς τὰ ἔργα τῶν τόσῃν λεπτότητα καὶ εὐγένειαν, τόσον πλοῦτον ἐκφράσεως καὶ δύναμιν συλλογισμοῦ, χαρακτηριστικὰ ζωντανώτερα καὶ χάριν φυσικωτέραν ποῦ δὲν συναντᾷ κανεὶς εἰς τοὺς περισσότερους συγγραφεῖς».

La Bruyère

«Οἱ Πατέρες εἶναι οἱ διδάσκαλοί μας. Ἦσαν πνεύματα πολὺ ἀνώτερα, μεγάλα ψυχαὶ γεμᾶται ἡρωϊκὰ αἰσθήματα, ἄνθρωποι ποῦ εἶχαν μίαν θαυμαστὴν πείραν τῶν πνευμάτων καὶ τῶν ἠθῶν τῶν ἀνθρώπων».

Fénelon

«Συγκρινόμενος μὲ τοὺς Πατέρας εἶμαι ἓνας μικρὸς σκόληξ τῆς γῆς, ἀνάξιος καὶ ἐνός βλέμματος».

Λοῦθηροσ

«Δὲν εὔρον ἀκόμη ποιητικωτέραν ἔκφρασιν τῶν ἀνθρωπίνων αἰσθημάτων ἀπὸ τὰς ὀμιλίας τοῦ Μ. Βασιλείου».

Ἄλ. Μωραϊτίδης

ΕΞΑΗΜΕΡΟΣ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

Οι παλαιότεροι αλλά και οι νεώτεροι έρευνηταί, όσοι είχαν την ευκαιρίαν να μελετήσουν μετά προσοχής και να εμβαθύνουν εις τὸ περιεχόμενον τῶν έννέα εις τὴν Έξαήμερον όμιλιῶν τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, καταλαμβάνονται ἀπὸ αἴσθημα εκπλήξεως. Διότι βλέπουν διὰ μέσου τῶν σκέψεων καὶ ιδεῶν, αἵτινες ἀναπτύσσονται καὶ ἀναλύονται ἐκεῖ, πληθὺν γνώσεων φυσικῶν, ἀστρονομικῶν, βοτανικῶν κλπ. ὅπως ἐπίσης καὶ τὰς ποικίλας θεωρίας καὶ ἀπόψεις ἐπὶ πλείστον ὄσων ζητημάτων καὶ θεμάτων τῆς τότε φυσικῆς ἐν γένει ἐπιστήμης.

Ὁ ἀστρονόμος, ὁ φυσικὸς καὶ γενικώτερον ὁ ἐκπρόσωπος τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν ἐκπλήσσεται ὄντως διὰ τὴν μεγάλην πολυμέρειαν, τὴν ἐνημερότητα καὶ τὴν βαθεῖαν ἐπιστημονικὴν κατάρτισιν τοῦ Μεγάλου Βασιλείου. Ὁ σοφὸς οὗτος Πατήρ τῆς Έκκλησίας ἐσπούδασεν, ὡς γνωστόν, ἐν Ἀθήναις, οὐ μόνον φιλοσοφίαν, ἀλλὰ καὶ φυσικομαθηματικὰς ἐπιστήμας, μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ τὴν Ἀστρονομίαν. Έγκρατὴς τῶν ἐπιστημονικῶν περὶ τὴν σπουδὴν τῶν ἄστρον ἀληθειῶν ἐν τῷ ὑπὸ τῆς ἐποχῆς του ἐπιτρεπομένῳ μέτρῳ, πρὸς δὲ τούτοις καὶ ὀξὺς παρατηρητῆς τῆς περὶ αὐτὸν φύσεως, ὅπως κατ' ἐπανάληψιν ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ποικίλων γεγονότων, τὰ ὅποια μνημονεύει μετὰ θαυμαστῆς σαφηνείας καὶ παραστατικότητος, ὑπῆρξε συγχρόνως αὐστηρότατος ἐλεγκτὴς τῶν περὶ τὴν μαγείαν καὶ τὴν ἀστρολογίαν ἀσχολουμένων.

Παράλογος τῷ ὄντι εἶναι ἡ προσπάθεια ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἠθέλησαν νὰ νομιμοποιήσουν τὴν ἀστρολογίαν, βασιζόμενοι δῆθεν ἐπὶ ρήματος τῆς Ἀγίας Γραφῆς λέγοντος: «Καὶ ἔστωσαν εἰς σημεῖα καὶ εἰς καιροὺς καὶ εἰς ἡμέρας καὶ εἰς ἑναυτούς». Ὁρθότατα ἀνασχευάζει ὁ Μ. Βασίλειος τὸ ἀβάσιμον τοῦτο ἐπιχείρημα. Τὸ χωρίον αὐτὸ

πᾶν ἄλλο ὑπονοεῖ παρὰ τὴν χρῆσιν τῶν ἄστρον ὡς προγνωστικῶν σημείων τοῦ μέλλοντος τῶν ἀνθρώπων(1). Τὰ σημεῖα, περὶ ὧν ποιεῖται λόγος ἡ Ἄγ. Γραφή, δὲν ὑπονοοῦν κατὰ τὸν Ἱεράρχην προγνωστικὰ τῶν ὄσων πρόκειται νὰ συναντήσωμεν ἐν τῷ βίῳ, ἀλλὰ προαγγελίης πιθανῶν μεταβολῶν τῆς ἀτμοσφαιρικῆς καταστάσεως καὶ τῶν ἀλλαγῶν αὐτῆς κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχὰς τοῦ ἔτους. Σημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἐκπληττώμεθα διότι ὁ Μ. Βασίλειος μνημονεύει καὶ περιγράφει διάφορα μετεωρολογικὰ φαινόμενα, ὡς ἡ αἱματώδης χροιά τοῦ Ἡλίου κατὰ τὴν ἀνατολὴν ἢ τὴν δύσιν αὐτοῦ, ἡ ἄλως (κ. ἄλωνι), ὁ ἀνθήλιος, τὸ χροῶμα τῆς Σελήνης, τὸ πάχος τῶν κεραιῶν αὐτῆς, τὸ περὶ αὐτὴν στέμμα κλπ. καὶ παραδέχεται αὐτὰ ὡς προγνωστικὰ τῆς καιρικῆς καταστάσεως. Εἶναι δὲ περίεργον ὄντως ὅτι μέχρι σήμερον ἀκόμη ὁ λαὸς παρατηρεῖ τὰ φαινόμενα τῶντα, τὰ ὅποια, ἂν καὶ ἔχουν ἐπαληθευθῆ ἀπὸ μακρῶν αἰῶνων, ἐν τούτοις πολλὰ ἐξ αὐτῶν, ἰδίως τὰ περὶ προγνώσεως τοῦ καιροῦ ἐκ τῆς καιρικῆς καταστάσεως κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς νέας Σελήνης ἢ τῶν τετάρτων αὐτῆς, δὲν ἔχουν ἐξηγηθῆ μέχρι σήμερον ἱκανοποιητικῶς ὑπὸ τῆς

(1) Εἰς τὴν ΣΤ' όμιλίαν ὁ Βασίλειος ἀνασκευάζει διὰ μακρῶν καὶ λίαν ἐπιτυχῶς ὅλας τὰς δοξασίας τῶν ἀστρολόγων. Ἡ ἀνόητος αὐτῆ προσπάθεια ἀποτελοῦσα κυριολεκτικὴν χίμαιραν καὶ πραγματικὴν ἀγυρτεῖαν, ἀσκουμένη ἀτυχῶς ὑπὸ τινῶν μέχρι καὶ σήμερον ἀκόμη εἰς βάρος τῶν ἀφελῶν, ὀρθότατα ἀνεκαθεν καταδικάζεται ὑπὸ τῆς Έκκλησίας. Ὁ πάνσοφος τῶν ὄλων Δημιουργὸς ἠρέκσθη νὰ προικίσῃ τὸν ἄνθρωπον μόνον διὰ τῆς μνήμης καὶ τῆς κρίσεως, ἵνα ἐκ τῶν παρελθόντων καὶ τῶν παρόντων συνετιζέται καὶ δηγεῖται εἰς τὸ ἀδιόρατον μέλλον, σοφάτατα δὲ ἀπέφυγεν, ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαίρεσεων καὶ εἰς εἰδικὰς τινὰς περιπτώσεις, νὰ χαρίσῃ αὐτῷ προφητικὰ χαρίσματα.

ἐπιστήμης. Αὕτη ἀδυνατεῖ νὰ προβῇ εἰς πρόγνωσιν τοῦ καιροῦ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν διαθεσίμων μετεωρολογικῶν στοιχείων πέραν τοῦ 24ώρου καὶ τοῦτο οὐχὶ μετὰ βεβαιότητος, ἀλλὰ μόνον με πιθανότητος καὶ ταῦτα ἐνίστητε ἰσχνάς.

Ἄξισημεῖων τον εἶναι ὅτι ὁ Μ. Βασιλείος ὁμιλῶν περὶ «σημείων» θίγει καὶ τὸ ζήτημα τῆς προαναγγελίας τοῦ τέλους τοῦ κόσμου, λέγων ὅτι καθ' ἃ εἶπεν ὁ Κύριος θὰ φανοῦν σημεῖα συντελείας τοῦ σύμπαντος εἰς τὸν Ἥλιον καὶ τὴν Σελήνην ἤτοι: «Ὁ Ἥλιος σκοτισθῆσεται καὶ ἡ Σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς» (Ματθαίου κδ' 29). Τὸ χωρίον τοῦτο εὐρίσκεται ἐν πλήρει ἁρμονίᾳ πρὸς τὰς ἀστροφυσικὰς θεωρίας περὶ φασματικῆς ἐξελίξεως τῶν ἀπλανῶν. Κατὰ τὰς κρατούσας δηλαδὴ θεωρίας, ἅπαντες οἱ ἀστέρες ἀρχικῶς ὄντες ἀραιοὶ καὶ ὀγκῶδεις, διαρκῶς συστελλόμενοι θερμαίνονται καὶ ἐφ' ὅσον ἢ θερμοκρασία των εἶναι ἀκόμη σχετικῶς μικρά, εἶναι ἐρυθροὶ ἕως ὅτου προΐουσης τῆς αὐτοθερμάνσεως ἐκ συνεχοῦς συστολῆς κατατῆσθον εἰς λευκοπύρωσιν. Ὅταν ὁμοῦ ἀρχίσῃ ἡ ἐξ ἀκτινοβολίας ἀποβαλλομένη θερμότης νὰ εἶναι μεγαλύτερα τῆς ἀναπτυσσομένης ἐκ συστολῆς, ἄρχεται ἡ ψύξις καὶ συνεπῶς ἡ μετάπτωσις ἀπὸ τῆς λευκοπυρώσεως εἰς τὴν ἐρυθροπύρωσιν καὶ αἱματώδη χροιάν, τὴν ὁποίαν κατὰ φυσικὸν λόγον παρακολουθεῖ ἐλάττωσις τῆς φωτεινῆς ἀκτινοβολίας. Ἄμεσος δὲ συνέπεια τοῦ μεταβατικοῦ αὐτοῦ σταδίου, εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ ἡμετέρου Ἥλιου, θὰ εἶναι ἡ μείωσις τοῦ φέγγους τῆς Σελήνης καὶ τὸ τέλος τοῦ ἡλιακοῦ μας συστήματος.

Ἄλλὰ καὶ γενικώτερον ἐξεταζομένου τοῦ ζητήματος τῆς ἐξελίξεως τοῦ ἀστροκοῦ σύμπαντος, διαπιστοῦται ὅτι, ὄχι μόνον ὁ Ἥλιος, ἀλλ' ὅλοι οἱ ἀπλανεῖς βαίνουν πρὸς τὴν φθοράν καὶ τὴν καταστροφὴν. Διότι, ἐφ' ὅσον πιστοποιεῖται ὅτι μεγάλα τμήματα αὐτοῦ ὑπόκεινται εἰς ἀλλοίωσιν, ἐπομένως καὶ ὅλος ὁ κόσμος τὴν αὐτὴν τύχην θὰ ἔχῃ. Ὁρθῶς δὲ γράφει ὅτι «οὗ τὰ μέρη φθοραῖς καὶ ἀλλοιώσεσιν ὑπόκεινται, τούτου καὶ τὸ ὄλον ἀνάγκη ποτὲ τὰ αὐτὰ παθήματα τοῖς οἰκείοις μέρεσιν ὑποστῆναι». Ὑπάρχουν πλεῖστοι ὅσοι λόγοι

οἵτινες μᾶς ὀδηγοῦν πρὸς τὸ συμπέρασμα τοῦτο καὶ δὲν εἶναι τοῦ παρόντος νὰ ἀναπτυχθοῦν οὗτοι⁽²⁾.

Ἀποκαλεῖ κάποιου ὁ Μ. Βασιλείος τὴν Ἀστρονομίαν «πολυάσχολον ματαιότητα», προφανῶς ὁμοῦ, δὲν ἔννοεῖ τὴν ἐπιστημονικὴν σπουδὴν τοῦ οὐρανοῦ ὑπὸ τὴν σημερινὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως, ἀλλὰ τὴν ἀστρολογίαν ἢ ἀστρομαντείαν. Περὶ αὐτοῦ δυνάμεθα νὰ πεισθῶμεν ἐκ τῶν λόγων αὐτοῦ τούτου τοῦ Μ. Βασιλείου, ὅστις, ἐνῶ εἰς τὴν πρώτην ὁμιλίαν του δίδει τὸν ἀνωτέρω χαρακτηρισμόν, βραδύτερον εἰς τὴν ΣΤ' ὁμιλίαν του λέγει: «Εἰ ποτε οὖν ἐν αἰθρία νυκτερινῇ πρὸς τὰ ἄσρητα κάλλη τῶν ἄστρον ἐνατενίσας, ἔννοιαν ἔλαβες τοῦ τεχνίτου τῶν ὄλων, τίς ὁ τοῖς ἄνθεσι τούτοις διαποικίλας τὸν οὐρανόν, καὶ ὅπως ἐν τοῖς ὄρωμένοις πλέον τοῦ τερπνοῦ τὸ ἀναγκαῖόν ἐστι». Θὰ ἦτο ὄντως ἀπαράδεκτος ἀντίφασις, ἐὰν ἐδεχόμεθα ὅτι ὁ Μ. Βασιλείος, ἐνῶ ἀρχικῶς θεωρεῖ τὴν ἀστρονομίαν ὡς πολυάσχολον ματαιότητα, μετ' ὀλίγον ἀναγνωρίζει καὶ ἐκτιμᾷ τὴν χρησιμότητα τῆς σπουδῆς τῶν ἀστέρων, τοὺς ὁποίους προσομοιάζει πρὸς τὰ ποικίλλοντα τὴν πρασίην μονοτονίαν τῶν ἀγρῶν πολύχρωμα ἄνθη.

Εἶναι ὄντως ἄξιος θαυμασμοῦ ὁ τρόπος καθ' ὃν ὁ Μέγας Βασιλείος, ἐπικρίνων τὴν ἀγνωτείαν καὶ τοὺς ἐργάτας αὐτῆς, ἐγκωμιάζει συγχρόνως τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν, τῆς ὁποίας ἀποδεικνύεται θιασώτης καὶ ὑποστηρικτῆς. Ἀναγινώσκων τις τὰς εἰς τὴν Ἐξαήμερον ὁμιλίας τοῦ Μ. Βασιλείου, νομίζει ὅτι ἀκούει τὴν καταδίκην τῆς ἀστρολογίας ἀπὸ σημερινῶν ἐπιστήμονα, ὅστις, ὑπὸ τὸ φῶς τῆς Χριστιανικῆς πίστεως, ἐνισχυόμενος καὶ ἀπὸ τὸ ἀπαύγασμα τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως, εἶναι σήμερον εἰς θέσιν νὰ ἀντιληφθῇ τὸ βάθος τῆς ἐπιστημονικῆς διαισθήσεως καὶ τῆς σοφίας τοῦ σοφοῦ Πατρὸς, ὅστις πρὸ 15 ὀλοκλήρων αἰῶνων, καὶ ἀτόχρημα κατὰ πολὺ προτρέχων τῆς ἐποχῆς του, ἔθεσε κατ' ἀξιοθαύμαστον τρόπον τὰ πράγματα εἰς τὴν θέσιν των. Ὡς ἐπιγραμματικῶς

(2) Δέον ἐπίσης νὰ τονισθῇ ὅτι οἱ σύγχρονοι ἀστρονόμοι, φυσικοὶ καὶ χημικοὶ, παραδέχονται ἀπὸ συμφώνου τὴν ἐν χρόνῳ ἐμφάνισιν τοῦ ὕλικου συστήματος.

τατα λέγει ὁ Μ. Βασίλειος: «Μὴ τοίνυν μηδὲ σελήνην ὀφθαλμῷ μετρήσης, ἀλλὰ λογισμῷ, ὃς πολλῶ τῶν ὀφθαλμῶν ἀκριβέστερός ἐστι πρὸς ἀληθείας εὐρεσις». Ἐρευνητῶν τὸν ἐν χώρῳ καὶ χρόνῳ πεπερασμένον τοῦτον κόσμον, διαβλέπει πανταχοῦ ἐν αὐτῷ καὶ πέραν αὐτοῦ τὸν Ἄναρχον καὶ Ἀτελευτήτον αὐτοῦ Δημιουργόν. Μελετῶν τὰ ἔργα, θαυμάζει ἐξ αὐτῶν τὸν Κτίστην. Ἀντικρύζων τὰ πρόσκαιρα, διερωτᾶται ὅποια θὰ εἶναι τὰ αἰώνια. Παρακολουθῶν τὰ βλεπόμενα, ἀπορεῖ διὰ τὰ ἀόρατα, ἐπαναλαμβάνων τὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου λέγοντος: «Τὰ ἀόρατα αὐτοῦ ἀποκτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται» (Ρωμ. α' 20). Ἄναγνωρίζων τὴν ἁρμονίαν τῶν φυσικῶν νόμων μεταθέτει τὸν θαυμασμόν του πρὸς τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία τοιοῦτοτρόπως τὰ ἐκανόνισε. «Ἡμεῖς... πεισθέντες Μωϋσεῖ, ὅτι ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, τὸν ἀριστοτέχνην τῶν σοφῶς καὶ ἐντέχνως γενομένων δοξάσωμεν καὶ ἐκ τοῦ κάλλους τῶν ὁραμένων τὸν ὑπέρακαλλον ἐννοώμεθα καὶ ἐκ τοῦ μεγέθους τῶν αἰσθητῶν τούτων καὶ περιγραπτῶν σωμάτων, ἀναλογιζώμεθα τὸν ἄπειρον καὶ ὑπερμεγέθη καὶ πᾶσαν διάνοιαν ἐν τῷ πλήθει τῆς ἑαυτοῦ δυνάμεως ὑπερβαίνοντα».

Ὅπως συνάγεται ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε λεχθέντων, εἶναι καταφανὲς ὅτι ὁ Μ. Βασίλειος καὶ ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ ἡ καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησία ὄχι μόνον δὲν κατεπολέμησε τὴν πρόοδον τῆς Ἀστρονομίας, ἀλλ' ὄλως τοῦναντίον κατωχόρωσεν αὐτὴν κατὰ πάσης ἀγρυπτικῆς ἐκμεταλλεύσεως καὶ ταπεινώσεως. Διότι ἀκριβῶς ὁ Μ. Βασίλειος, ὡς ἐπιστήμων, κατέχων τὰ ἀστρονομικὰ ζητήματα κατὰ βάθος, μεταχειρίζεται ἐν ταῖς ὁμιλίαις του ἐν μεγάλῃ ἀφθονίᾳ τὰς ὑγιεῖς ἐπιστημονικὰς ἀντιλήψεις διὰ τὴν ἐρμηνείαν τῶν φυσικῶν, μετεωρολογικῶν καὶ ἀστρονομικῶν φαινομένων, διὰ νὰ καταδείξῃ τὸ ἀστήρικτον τῶν ἀστρολογικῶν ἐπιδιώξεων καὶ τὴν οἰκτρὰν πλάνην τῶν διδόντων πίστιν εἰς τὰ πορίσματα τῆς ἀστρομαντείας. Καὶ δὲν εἶναι μόνον τοῦτο

τὸ χαρακτηριστικὸν τῶν ὁμιλιῶν τοῦ Μεγάλου Πατρός. Ἐνῷ οὗτος ὡς πνευματικὸς ποιμὴν διὰ τῶν ἀπαραμίλλων ὁμιλιῶν του εἰς οὐδὲν ἄλλο ἀπέβλεπε τόσον, ὅσον εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ θρησκευτικὴν οἰκοδομὴν τῶν εὐσεβῶν ἀκροατῶν του καὶ φυσικὸν θὰ ἦτο νὰ περιορισθῇ οὗτος μόνον εἰς ὅ,τι ἀπέβλεπεν εἰς τὴν τόνωσιν τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος τῶν πιστῶν, ἐν τούτοις ἐθεώρησε σκοπιμώτερον νὰ ἐπιστρατεύσῃ τὰς εὐρείας ἐπιστημονικὰς γνώσεις του καὶ νὰ μεταχειρισθῇ αὐτὰς ὡς τὰ ἀπτότερα καὶ στερεώτερα καὶ πειστικώτερα ἐπιχειρήματα πρὸς θεμελίωσιν τῆς πίστεως τῶν ἀκροατῶν του ἐπὶ τὴν παντοδυναμίαν, τὴν πανσοφίαν καὶ τὴν πρόνοιαν τοῦ Παναγάρχου, ὅστις «τὰ πάντα ἐν μέτρῳ καὶ στάθμῃ ἐποίησε» ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἐν τῷ ὁποίῳ κατὰ τὸν Μ. Βασίλειον: «Οὐδὲν ἀνάτιον' οὐδὲν ἀπὸ ταυτομάτου' πάντα ἔχει τινὰ σοφίαν ἀπόρρητον» (Ὁμιλία ε').

Ἐχων τις πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν οἰκοδομητικὴν ἀξίαν καὶ τὴν εὐρύτητα τοῦ περιοχομένου τῶν ὁμιλιῶν τοῦ Μ. Βασιλείου, δικαιολογεῖ πλήρως τὰς ἐξ αὐτῶν ἐντυπώσεις τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, ὅστις λέγει: «Ὅταν τὴν Ἑξαήμερον αὐτοῦ μεταχειρίζομαι καὶ διὰ γλώσσης φέρω, μετὰ τοῦ Κτίστου γίνομαι καὶ γινώσκω κτίσεως λόγον καὶ θαυμάζω τὸν Κτίστην πλέον ἢ πρότερον ὅψει μόνη διδασκάλω χρώμενος».

Ἄς λάβουν συνεπῶς τὸν κόπον νὰ διεξέλθουν τὴν Ἑξαήμερον τοῦ Μ. Πατρός οἱ ἐπιστήμονες, ὅσοι ἐπιθυμοῦν νὰ ἴδουν εἰς θαυμαστὴν ἑναρμόνισιν τὴν θρησκείαν καὶ τὴν ἐπιστήμην, ὅσοι θέλουν νὰ ἀντιληφθοῦν τὸν πνευματικὸν θησαυρόν, ὁ ὁποῖος ὑπάρχει ὀπίσω ἀπὸ τοὺς ἀριθμοὺς καὶ τὰ γεωμετρικὰ σχήματα, ὀπίσω ἀπὸ τὰ τηλεσκοπία καὶ τὰ φασματοσκόπια, ὀπίσω ἀπὸ τὰς θεωρίας καὶ τὰ πειράματα.

ΣΤΑΥΡΟΣ Μ. ΠΛΑΚΙΔΗΣ

Καθηγητῆς τῆς Ἀστρονομίας
ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν

ΤΟ «ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΟΝ» ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΚΑΝΟΝΑΣ ΤΟΥ ΜΕΓ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

Εἶναι ἄξιον ἰδιαιτέρας σημειώσεως, ὅτι ὅλαι αἱ μεγάλαι μορφαὶ τοῦ χριστιανικοῦ στερεώματος διεκρίνοντο διὰ τὴν ἀγάπην των πρὸς τὸν ἄνθρωπον, τὴν φιλανθρωπίαν των, τὸ «φιλάνθρωπον». Ἀγαποῦν τὸν ἄνθρωπον ὅπως εἶναι, μὲ τὰς ἀδυναμίας του, μὲ τὰ ἐλαττώματά του, μὲ τὴν ἁμαρτωλότητά του. Ἀκριβέστερον μάλιστα, θὰ ἔπρεπε νὰ εἶπη κανεὶς, ὅτι ἐκδηλώνουν τὴν ἀγάπην των περισσότερον πρὸς τὸν «πεπτωκότα» ἄνθρωπον, ἐπειδὴ ἀκριβῶς εἶναι πεπτωκός. Αἰσθάνονται, ὅτι ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος ἔχει χάσει τὴν πρώτην ἐκείνην πνευματικὴν του ὑγίαν, ὅπως τοῦ τὴν εἶχε δώσει ὁ Θεός, χρειάζεται τώρα περισσοτέραν φροντίδα, μεγαλυτέραν στοργήν, περίθαλψιν, ἀγάπην, διὰ νὰ κατορθωθῇ νὰ τὴν ἀνακτήσῃ. «Ὁὐ χρεῖαν ἔχουσιν οἱ ὑγιαίνοντες ἱατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες», εἶχεν εἶπει Ἐκεῖνος, πού ἀφίνει τὰ ἐνενηταεννέα πρόβατα, διὰ νὰ ἀναζητήσῃ τὸ ἓνα πού ἔχει πλανηθῇ.

Ἄλλὰ τὸ φιλάνθρωπον τοῦτο ἅς μὴ νομισθῇ ὑπὸ τὴν περιορισμένην του ἔννοιαν, ὅτι δηλαδὴ ἀναφέρεται μόνον εἰς μίαν ἢ καὶ περισσοτέρας κατηγορίας ἀνθρώπων, εἰς ἐκεῖνους, δηλαδὴ, τῶν ὁποίων αἱ «πτώσεις» εἶναι περισσότερον ἐμφανεῖς. Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, ποῖος περισσότερον καὶ ποῖος ὀλιγώτερον, παρουσιάζομεν εἰς τὴν ζωὴν μας τὰ στοιχεῖα τῆς πρώτης ἐκείνης «πτώσεως». Εἴμεθα κατὰ κάποιον τρόπον «ξεπεσμένοι» καὶ δι' αὐτὸ ὅλοι ἔχομεν ἀνάγκην τῆς στοργῆς καὶ τῆς ἀγάπης. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ ἀγάπη τῶν μεγάλων μορφῶν τῆς Χριστιανωσύνης στρέφεται γενικῶς πρὸς τὸν ἄνθρωπον. Εἶναι «φιλανθρωπία» ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὑπὸ τὴν ὁποίαν τὴν χρησιμοποιεῖ ἡ Ἁγία Γραφή, διὰ νὰ χαρακτηρίσῃ τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον (Τίτ. γ' 4). Ἀπὸ αὐτὴν ἐκπηγάζει καὶ ἡ ἄλλη ἐκείνη φιλανθρωπία, ὑπὸ τὴν στενωτέραν, τὴν συνήθη τῆς ἔννοιαν. Τὰ δὲ τεράστια φιλανθρωπικὰ ἔρ-

γα τῶν μεγάλων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἰδιαιτέρας τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, δὲν θὰ πρέπη νὰ τὰ βλέπωμεν μεμονωμένα. Εἶναι καὶ αὐτὰ ἐκδηλώσεις τῆς ἰδίας φιλανθρωποῦ διαθέσεώς των, ἡ ὁποία τοὺς ἐκίνει καὶ εἰς τὰ ἄλλα των ἔργα: εἰς τὸ κήρυγμα καὶ τὴν διδασκαλίαν, εἰς τὴν συγγραφὴν καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν ἐνασχόλησιν, εἰς τὴν ἱεροποστολικὴν των γενικῶς καὶ τὴν ποιμαντικὴν των δρᾶσιν. Εἶναι ἐκχειλισμα τῆς ἀγάπης των πρὸς τὸν ἄνθρωπον, τὸν «πλησίον». Αὐτὸν θέλουν νὰ ὑπηρετήσουν. Χάριν αὐτοῦ ἐπιθυμοῦν νὰ θυσιασθοῦν.

Μία ἔρευνα τῆς ζωῆς καὶ τῆς δράσεως τῶν μεγάλων Πατέρων καὶ γενικῶς τῶν πλεόν διακεκριμένων μορφῶν τῆς Χριστιανωσύνης, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ σημεῖον αὐτό, θὰ ἦτο ἐξαιρετικῶς διδακτικὴ διὰ τὴν κατεύθυνσιν καὶ τὴν μορφήν, τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ ἔχη ᾗ γενικῶς ἡ στάσις μας ἔναντι τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Ἄλλὰ μία τοιαύτη ἔρευνα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποτελέσῃ τὸ θέμα ἑνὸς συντόμου ἄρθρου. Ἀκόμη καὶ ἐὰν περιορίζετο εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὴν δρᾶσιν μόνον ἑνὸς ἀπὸ τοὺς Πατέρας, πάλιν θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι πολὺ ἐκτεταμένη. Δι' αὐτὸ ἐδῶ, εἰς τὸ ἄρθρον αὐτό, θὰ περιορισθῶμεν εἰς τὴν φιλάνθρωπον διάθεσιν τοῦ Μ. Βασιλείου, ὅπως ἐκδηλώνεται εἰς τοὺς περιφῆμους Κανόνας του.

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ ΤΩΝ ΚΑΝΟΝΩΝ ΤΟΥ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

Ὁ Μ. Βασίλειος εἶχε γράψῃ πληθὸς ἐπιστολῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἐσώθη ἀρκετὰ μέγας ἀριθμός. Εἰς τὴν Πατρολογίαὶν τοῦ Migne ἔχουν ἐκδοθῇ 366, ἀπὸ αὐτὰς ὅμως θὰ ἔπρεπε νὰ ἀφαιρεθοῦν μερικαί, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἀμφιβόλου γνησιότητος ἢ καὶ μὴ γνήσιαι (1). Ἀπὸ τὰς γνησίας ἐπιστολάς του, αἱ τρεῖς πρὸς τὸν Ἀμφιλό-

(1) *18ε Δ. Σ. Μπαλάνοῦ, Πατρολογία, *301-302.

χιον, ἐπίσκοπον Ἰκονίου τῆς Μ. Ἀσίας⁽²⁾, ἢ μία πρὸς τὸν Διόδωρον, ἐπίσκοπον Ταρσοῦ⁽³⁾, ἢ μία πρὸς τὸν πρεσβύτερον Γρηγόριον καὶ μερικαὶ ἄλλαι ἀπετέλεσαν τοὺς 92 ἱεροὺς Κανόνας, οἱ ὁποῖοι ἐπεκυρώθησαν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἔλαβαν κανονικὸν κύρος⁽⁴⁾.

Τὰ θέματα τῶν Κανόνων αὐτῶν τοῦ Μ. Βασιλείου ἀναφέρονται εἰς ζητήματα ἐκκλησιαστικῆς πειθαρχίας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, μερικὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα σήμερον δὲν ἔχουν βεβαίως τὴν ὀξύτητα, τὴν ὁποίαν εἶχαν τότε. Ἐν τούτοις πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι τῶν ἀναφερομένων εἰς τὰς οἰκογενειακὰς σχέσεις, ἢ ἐπικαιρότης εἶναι καὶ σημερινή. Ἄλλ' ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ περισσότερο ἐνδιαφέρον διὰ τὸν ἄνθρωπον τῆς σήμερον, δὲν εἶναι τόσον αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ τὰ ζητήματα τὰ ὁποῖα ἀντιμετωπίζονται ἐκεῖ, ἀλλ' ὁ τρόπος καὶ τὸ πνεῦμα ὑπὸ τὸ ὁποῖον ἐξετάζονται.

ΚΑΤ' ΕΥΘΕΙΑΝ Εἰς Τὸν Σκοπὸν

Ὁ Μ. Βασίλειος, ἀποβλέπων εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ εἰς τὸ πῶς θὰ τὸν βοηθήσῃ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν σωτηρίαν του καὶ θὰ τὸν καταστήσῃ εὐτυχισμένον, δὲν προσκολλᾶται εἰς τὸ γράμμα, ἀλλ' ἀνιψώνεται εἰς τὸ πνεῦμα τῶν ἐκκλησιαστικῶν θεσμῶν. Ἔχων ὡς ὑπόδειμά του τὸν Καλὸν Ποιμένα, ὁ Ὅποιος διεκήρυξεν ὅτι «τὸ σάββατον διὰ τὸν ἄνθρωπον ἐγένετο, οὐχ ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸ σάββατον» (Μάρκ. β' 27), ἐθεώρησεν ὡς καθήκον του νὰ ἐνθαρρύνῃ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ὡς κύριον μέλημά των εἶχον τὴν περιποίησιν καὶ περίθαλψιν τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ ἐθεώρησε δὲ τοῦτο ὡς καθήκον του, διότι φαίνεται ὅτι, ὅπως καὶ εἰς πάσαν ἐποχὴν, τοιούτοτρόπως καὶ τότε, ὑπῆρχον μερικοί, οἱ ὁποῖοι ἐφοβοῦντο μήπως κατακριθῶν, ὅτι δὲν εἶναι ἐπαρκῶς αὐστηροὶ κατὰ τὴν ἐπιβολὴν

τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐπιτιμιῶν. Δι' αὐτὸ, χωρὶς περιστροφὰς καὶ μὲ παρορσιὰν ἀξιομίμητον, διατιπνέει ἐν προκειμένῳ τὴν γνώμην του. «Ὁ πιστευθεὶς παρὰ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλάνθρωπίας λύνει καὶ δεσμεῖν» (δηλαδὴ ὁ ἀρχιερεὺς, καὶ κατόπιν εἰδικῆς ἐξουσιοδοτήσεως καὶ ὁ πνευματικὸς, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἔχει ἐμπιστευθῆ τὸ δεσμεῖν καὶ τὸ λύνει), ἐὰν τυχόν, παρατηρῶν τὴν προθυμίαν τὴν ὁποίαν ἔχει ὁ ἐξομολογούμενος καὶ τὴν προσπάθειαν τὴν ὁποίαν καταβάλλει πρὸς διόρθωσίν του, δειχθῆ φιλάνθρωπότερος, «οὐκ ἔσται καταγνώσεως ἄξιος»⁽⁵⁾. Δὲν ἐφοβήθη ὁ Μ. Βασίλειος μήπως καὶ αὐτὸς χαρακτηρισθῆ ἑλευθεριάζων ἢ ὑπερβολικὰ ἐπεικῆς, διότι, θέλων νὰ ἀρέσκῃ εἰς τὸν Θεὸν καὶ ὄχι εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ἀκολουθεῖ ὅτι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑπηγόρευε· καὶ ἡ Ἀγία Γραφή τοῦ ἔλεγεν ὅτι ἡ φιλάνθρωπία τοῦ Θεοῦ ταχέως καταλαμβάνει «τοὺς μετὰ μείζονος πόνου ἐξομολογούμενους»⁽⁶⁾ καὶ ἐπομένως ἐφ' ὅσον ὁ σκοπὸς, ἦτοι ἡ βελτίωσις τοῦ ἁμαρτήσαντος, εἶχεν ἐξασφαλισθῆ, ἢ περαιτέρω τιμωρία του ἐπερίτευεν.

Ὅμοιαν προσήλωσιν τοῦ Μ. Βασιλείου εἰς τὸν καθ' αὐτὸ σκοπὸν καὶ ὄχι εἰς τὸ φαινομένον προδίδον τὰ μέτρα, τὰ ὁποῖα συμβουλεύει εἰς διαφόρους περιπτώσεις. Οὕτω διὰ τὴν ἀθέτησιν τῶν γελοίων ἢ κακοποιῶν περιεχομένου ὄρκων ἢ ὑποσχέσεων διδάσκει, ὅτι δὲν ὑφίσταται περίπτωσις τιμωρίας διὰ τὴν ἀθέτησίν των. Ἐὰν π.χ., λέγει, κάποιος εἶχεν ὑποσχεθῆ εἰς τὸν Θεόν, ὡς εἶδος ταξίματος, ὅτι δὲν θὰ τρώγῃ χοιρινὸν κρέας, κατόπιν δὲ ἐρωτᾷ περὶ τούτου τὸν ἐπίσκοπον, ἐὰν εἶναι δεσμευμένος ἀπὸ μίαν τοιοῦτον εἶδους ὑπόσχεσιν, θὰ πρέπη νὰ τοῦ ἀπαντήσωμεν ὅτι «ἡ εὐ-

(5) «Σύνταγμα» ἐνθ' ἄ., σ. 235-236, Κανὼν ΟΔ', Περὶ τῆς ἐπεικειᾶς εἰς τὸ Μυστήριον τῆς Ἰ. ἐξομολογήσεως. Ἴδε Ἀμ. Ἀλ. β. ι. ζ. α. τ. ο. υ., Ἡ Οἰκονομία κατὰ τὸ Κανονικὸν Δίκαιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, Ἀθήναι 1949, σ. 88 ἐξ., εἰς τὰς σελ. δὲ 15-16 ἴδε καὶ τὴν σχετικὴν περὶ οἰκονομίας, δηλαδὴ ἐπεικειᾶς, βιβλιογραφίαν.

(6) «Σύνταγμα» ἐνθ' ἄ. σ. 236, Κανὼν ΟΔ'.

(2) Περὶ αὐτοῦ ἴδε αὐτόθι σ. 332 ἐξ.

(3) Αὐτόθι σ. 336 ἐξ.

(4) Περιλαμβάνονται εἰς τὸ «Σύνταγμα τῶν Θεῶν καὶ Ἱερῶν Κανόνων», τοῦ Γ. Α. Ράλλη καὶ Μ. Ποτλή, τόμος Δ', σ. 88-294, μὲ τὰς ἐρμηνείας τῶν ἐπισήμων ἐκκλ. κανονολόγων.

χή (δηλαδή τὸ τάξιμον) καταγέλαστος, οὐχ ἢ ἀποχὴ ἀναγκαῖα»⁽⁷⁾.

Ἐπίσης «πάνυ θεραπεύεσθαι προσῆκε» ἐκείνους τοὺς ἄρχοντας, οἱ ὅποιοι ὀρκίζονται, ὅτι θὰ διαπραξῶν κἀτι κακὸν ἐναντίον τῶν πολιτῶν. Ἡ θεραπεία τῶν δὲ θὰ πρέπη νὰ εἶναι διπλή: ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ διδαχθοῦν, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ὀρκίζονται ἐπιπολαιῶς, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἐπιμένουν εἰς τὰς ἀνοσίους ἀποφάσεις τῶν, ἐπὶ τῇ προφάσει δῆθεν εὐλαβείας πρὸς τὸν δοθέντα ὄρκον. «Ὡστε μεταφρονεῖν χορὴ τὸν ὀμνύοντα, οὐχὶ σπουδάζειν βεβαιοῦν ἑαυτοῦ τὸ ἀνόσιον». Διότι «ὥσπερ τὴν ἐντολὴν ἀμεταθέτοις κρίμασι προσῆκε βεβαιοῦσθαι, οὕτω τὴν ἀμαρτίαν παντοίως καθήκει ἀκυροῦσθαι καὶ ἀφανίζεσθαι»⁽⁸⁾.

Εἰς τὸν ἀνωτέρω Κανόνα ἢ φιλόανθρωπος διάθεσις τοῦ Μ. Βασιλείου φανερώνεται πρὸς δύο κατευθύνσεις: ἀφ' ἑνὸς μὲν προσπαθεῖ νὰ θεραπεύσῃ τὸν ἐπιπόλαιον καὶ ἴσως καὶ κακόβουλον ἄρχοντα (εἶναι δὲ χαρακτηριστικὸν τῆς στοργῆς του πρὸς τὸν σφάλλοντα, ὅτι χρησιμοποιεῖ τὰς λέξεις θεραπεύω, θεραπεία καὶ τὰ ὁμοία)⁽⁹⁾, ἀφ' ἑτέρου δὲ προσπαθεῖ νὰ προφυλάξῃ ἀπὸ τὰς συνεπειὰς τῆς τοιαύτης του ἠθικῆς ποιότητος τοὺς δυστυχεῖς ὑπηκόους του.

Ἄλλ' ἐνῶ δεικνύει αὐτὴν τὴν στάσιν ἐναντι τῶν κατὰ τοιοῦτον τρόπον «ἐπιπορούντων», ὅταν ὁ ὄρκος ἀφορᾷ εἰς μίαν σοβαρὰν ὑπόσχεσιν καὶ ὑπόθεσιν, ἢ στάσις του εἶναι ἐκ διαμέτρου ἀντίθετος. Δὲν θεωρεῖ, ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ ἰσοφαρισθῇ ἢ ἐπιπορκία διὰ τοῦ ὅτι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ προέλθῃ κἀτι καλόν. Δὲν καταλή-

γει, δηλαδή, εἰς τὸ «ὄ σκοπὸς ἀγιάζει τὰ μέσα». Τοιοῦτοτρόπως διδάσκει, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀναγκάζονται εἰς παράβασιν τοῦ ὄρκου τῶν ὅσοι ἔχουν ὀρκισθῇ, ὅτι δὲν θὰ δεχθοῦν νὰ χειροτονηθοῦν. «Σκοπεῖν δὲ δεῖ καὶ τὸ εἶδος τοῦ ὄρκου καὶ τὰ ρήματα καὶ τὴν διάθεσιν, ἀφ' ἧς ὁμωμόκασι, καὶ τὰς κατὰ λεπτόν ἐν τοῖς ρήμασι προσθήκας: ὡς ἂν μηδεμίαν ἢ μηδαμόθεν παρὰμυθία, χορὴ παντελῶς ἔαν τοιούτους»⁽¹⁰⁾. Πρέπει, δηλαδή, νὰ ἐξετάζεται καὶ τὸ εἶδος τοῦ ὄρκου, ἦτοι ἂν ἐπεκαλέσθῃ τὸν Θεὸν ἢ ἄλλο τι, ὅπως ἐπίσης νὰ ἐρευνηθοῦν καὶ αἱ λέξεις, τὰς ὁποίας ἐχρησιμοποίησεν ὁ ὀρκισθεὶς καὶ ἡ διάθεσις ἀπὸ τῆς ὁποίας ἐκινήθη διὰ νὰ ὀρκισθῇ, ἦτοι ἂν ὠρκίσθῃ ἐκ μικροψυχίας ἢ τινος παρομοίου αἰσθήματος. Ἐάν δέ, παρὰ τὴν ἐρευναν αὐτὴν, ὁ ὀρκισθεὶς δὲν ἀναπαύεται εἰς τὸ νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸν ὄρκον του, θὰ πρέπη νὰ μὴ πιέζεται εἰς τὸ νὰ ἐπιπορκήσῃ.

ΕΥΡΥΤΗΣ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

Τὰ ἀνωτέρω, ἐκτὸς τῆς προσηλώσεως πρὸς τὸν καθ' αὐτὸ σκοπὸν τῆς πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἐπαφῆς του, προδίδουν καὶ εὐρύτητα ἀντιλήψεως, τὴν ὁποίαν διαπιστώνομεν εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν καὶ ἄλλων ζητημάτων. Ἐπὶ παραδείγματι, μερικαὶ γυναῖκες ἀνήκουσαι εἰς αἵρεσιν καὶ ἀσπασθεῖσαι τὴν μοναχικὴν πολιτείαν, εἶχον δώσει ὑπόσχεσιν ὅτι θὰ παραμείνουν μοναχαί. Ἐπειτα ὁμως ὑπανδρεύθησαν καὶ ἐν τῷ μεταξὺ προσῆλθον εἰς τὴν ὀρθοδόξιαν. Κατὰ τοὺς Κανόνες τῆς Ἐκκλησίας, ὅσοι ὑπόσχονται ὅτι θὰ ζήσουν παρθενικὸν βίον καὶ ἔπειτα ὑπανδρεύονται ὑποβάλλονται εἰς ἐπιτίμια. Ὁ Μ. Βασίλειος ὁμοῦ φρονεῖ, ὅτι δὲν θὰ ἔπρεπε ὁ Κανὼν αὐτὸς νὰ ἐφαρμοζέται καὶ εἰς τὰς ἐκ τῶν αἱρέσεων ἐπιστρέφουσας, διότι καὶ μήπω ὑπέλθοῦσαι τὸν ζυγὸν τοῦ Χριστοῦ οὐδὲ τὴν νομοθεσίαν ἐπιγινώσκουσι τοῦ Δεσπότη»⁽¹¹⁾.

(7) Αὐτόθι σ. 164, Κανὼν ΚΗ'.

(8) Ἐνθ' ἄ. σ. 165-166, Κανὼν ΚΘ', Περὶ ἐπιπορκίας ἐν γένει. Πρβλ. καὶ Ν. Μίλας — Μ. Ἀποστολοπούλου, Κανονικὸν Δίκαιον τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, Ἀθήναι 1906, σ. 704, Γ. Ράμμου, Στοιχεῖα ἐκκλ. δικαίου, Ἀθήναι 1947, σ. 121-122, Κ. Ράλλη Ποινικὸν Δίκαιον Ὀρθοδ. Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, σ. 334-338.

(9) Πρβλ. καὶ σ. 182, Κανὼν ΛΗ', σ. 96, Κανὼν Β', σ. 100, Κανὼν Γ' κ. ἄ. Ἴδε καὶ αὐτόθι τόμος Α', σ. 549, Κανὼν ΡΒ' τῆς ΣΤ' Οἰκουμένης Συνόδου κ. ἄ.

(10) «Σύνταγμα» ἐνθ' ἄ. σ. 124, Κανὼν Ι'.

(11) Αὐτόθι Κανὼν Κ', σ. 146-147. Περὶ τῆς εὐχῆς τῆς παρθενίας καὶ τῶν συνεπειῶν

Τὴν ἰδίαν εὐρύτητα σκέψεως ἐπιδεικνύει ὁ Μ. Βασίλειος καὶ εἰς ἄλλας παρομοίας περιπτώσεις, ὅπως π.χ. εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς χήρας δούλης, ἡ ὁποία ἦλθε εἰς δεῦτερον γάμον «ἐν σχήματι ἀρπαγῆς», δηλαδή μετὰ τοῦ δῆθεν ἀπαγωγέως της. Ἐπειτα, λέγει, πρέπει νὰ κρίνωμεν ὄχι τὰ σχήματα ἀλλὰ τὴν προαίρεσιν, ἐν προκειμένῳ δὲ ἡ δῆθεν ἀπαχθεῖσα εἶχεν ὡς σκοπὸν τὸν γάμον καὶ ὄχι τὴν ἀκολασίαν, διὸ ὁ Μ. Βασίλειος φρονεῖ, ὅτι αὐτὴ δὲν πρέπει νὰ τιμωρηθῆ⁽¹²⁾.

Φιλάνθρωπον, ἐπίσης, διάθεσιν δεικνύει ὁ Μέγας Πατὴρ καὶ ἔναντι τῶν νεανίδων ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι παρεσύρθησαν καὶ ὑπανδρεύθησαν παρὰ τὴν γνώμην τῶν γονέων των, ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι συνδιηλλάγησαν πρὸς αὐτοὺς⁽¹³⁾, ὅπως ἐπίσης καὶ ἔναντι συζύγων στρατιωτῶν, οἱ ὁποῖοι ἐξηφανίσθησαν, αἱ ὁποῖαι «διὰ τὴν ἀποδημίαν τῶν ἀνδρῶν, μὴ ἀναμείνασαι τὴν ἐπάνοδον» τῶν ἀνδρῶν των, ὑπανδρεύθησαν καὶ πάλιν ἐκ νέου. Ὁ Μ. Βασίλειος, κατανοῶν τὴν ἐν προκειμένῳ κατάσταση καὶ συγκατάβασιν πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ἀδυναμίαν, ἀποφαίνεται, ὅτι «ἔχει τινὰ συγγνώμην τὸ πρᾶγμα ἐνταῦθα διὰ τὸ μᾶλλον πρὸς θάνατον εἶναι τὴν ὑπόνοιαν»⁽¹⁴⁾. Ὁμοίαν ἐπίσης εὐρύτητα ἀντιλήψεως βλέπομεν καὶ εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν ἄλλων, σοβαρωτέρου εἴδους, περιπτώσεων, ἡ συνήθης διαχειρίσις τῶν ὁποίων ἦτο κατὰ κανόνα αὐστηροτέρα⁽¹⁵⁾.

τῆς ἴδε Μίλας—Ἀποστολοπούλου, ἔνθ' ἄ. σ. 950-951 καὶ Κ. Ράλλη, Ποινικόν, ἔνθ' ἄ. σ. 257-262 καὶ Γ. Ράμμου, ἔνθ' ἄ. σ. 224.

(12) «Σύνταγμα» ἔνθ' ἄ. σ. 209, Κανὼν ΝΓ'. Πρβλ. καὶ Κ. Ράλλη, Ποινικόν, ἔνθ' ἄ. σ. 279-280.

(13) «Σύνταγμα» ἔνθ' ἄνωτ. σ. 182, Κανὼν ΛΗ'. Πρβλ. καὶ Μίλας—Ἀποστολοπούλου, ἔνθ' ἄνωτ. σ. 835-836.

(14) «Σύνταγμα» ἔνθ' ἄ. σ. 180, Κανὼν ΛΣΤ'. Τὴν ἀποψιν ταύτην τοῦ Μ. Βασιλείου υἰοθέτησεν ἐξ ὁλοκλήρου ἡ ΣΤ' Οἰκουμ. Σύνοδος, περιέλαβε δὲ τὴν διατύπωσίν του κατὰ λέξιν εἰς τὸν 37' Κανόνα της (αὐτόθι, τόμ. Β', σ. 522). Πρβλ. καὶ Μίλας—Ἀποστολοπούλου ἔνθ' ἄ. σ. 907.

(15) Πρβλ. «Σύνταγμα», ἔνθ' ἄ. σ. 157-159, Κανόνες ΚΕ' καὶ ΚΣΤ'.

«ΠΝΕΥΜΑ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΣ»

Ἔχει πολὺ ἐξυμνηθῆ ἀπὸ τοὺς Πατέρας «τὸ πνεῦμα διακρίσεως», δηλαδή ἡ ἱκανότης ὅπως ἐφαρμόζεται ὁ θεῖος νόμος καὶ συθμίζεται ἡ ἐπὶ μέρους συμπεριφορὰ καὶ ὄχι τυφλῶς, ἀλλ' ἐν ὄψει τῶν συγκεκριμένων συνθηκῶν καὶ περιστάσεων «κατὰ τὸ ἴδιωμα τῆς περιστάσεως», ὅπως λέγει ὁ Μ. Βασίλειος⁽¹⁶⁾. Εἰδικῶς, προκειμένου περὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἐκκλησιαστικῶν διατάξεων, διὰ νὰ ἐφαρμοσθοῦν κατὰ τὸ πνεῦμά των καὶ ὄχι ὡς νεκρὸν γράμμα, πρέπει νὰ ἔχη κανεὶς πολὺ πνεῦμα διακρίσεως, ὥστε νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐκτιμήσῃ κατ' ἀξίαν τὰς συγκεκριμένας συνθήκας καὶ περιστάσεις τῆς ἐκάστοτε ὑπὸ κρίσιν περιπτώσεως. Διὰ νὰ ἐπιτευχθῆ ὁμοῦ τούτο, χρειάζεται πάλιν ἀγάπη πρὸς τὸν ἄνθρωπον, διάθεσις φιλάνθρωπος, κατανόησις βαθεῖα.

Ἐντεῦθεν καὶ ὁ Μ. Βασίλειος δεικνύει πολλὴν κατανόησιν εἰς τὰς περιπτώσεις ἐκείνας, κατὰ τὰς ὁποίας τὸ διαπραχθὲν ἦτο ἀναπόφευκτον. Ἐπὶ παραδείγματι, εἶναι ἐπιεικῆς ἔναντι ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι «ἀνάγκην χαλεπὴν ἐκ βασάνων ὑπομείναντες, καὶ μὴ φέροντες τοὺς πόνους» ἠρνήθησαν τὴν πίστιν των⁽¹⁷⁾. Ὁσαύτως ὀρίζει, ὅτι «κουφοτέροις ὑπόκεινται ἐπιτιμῖαι» ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι «ἐκ βίας καὶ ἀνάγκης παρέβησαν τοὺς ὅρκους»⁽¹⁸⁾. Διότι θὰ ἦτο ἀπάνθρωπον νὰ προσέθετε κανεὶς καὶ νέαν θλίψιν καὶ στενοχωρίαν εἰς ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος, χωρὶς καθόλου νὰ τὸ θέλῃ, ἠναγκάσθη διὰ τῆς βίας νὰ ὑποκύψῃ εἰς πρᾶξιν, τὴν ὁποίαν αὐτὸς ὁ ἴδιος πρῶτος ἀποδοκιμάζει.

(16) Ἔνθ' ἄ. σ. 211, Κανὼν ΝΔ'.

(17) Ἔνθ' ἄ. σ. 245, Κανὼν ΠΑ'. Περὶ τῶν διαφόρων βαθμῶν ἀρνήσεως τῆς πίστεως ἴδε τοὺς Κανόνες δ', ε' καὶ στ' τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ Συνόδου (αὐτόθι τόμος Γ', σ. 28-29, 33-34 καὶ 35-36), Πέτρου Ἀλεξανδρείας Κανόνας Α'—ΙΔ' (αὐτόθι τόμος Δ', σ. 14-42) καὶ Γρηγορίου Νύσσης, Κανὼν Β', (αὐτόθι τόμος Δ', σ. 303), Κ. Ράλλη, Ποινικόν ἔνθ' ἄ. σ. 322-323, Γ. Ράμμου, ἔνθ' ἄ. σ. 113-114 καὶ Ἱερ. Κοτσώνη, Τὸ ἐνθουσιαστικὸν στοιχεῖον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Μαρτύρων, ἐν Ἀθήναις 1952, σ. 91 ἔς.

(18) «Σύνταγμα», αὐτόθι σ. 248, Κανὼν ΠΒ'.

Χαρακτηριστικὴ ἐν προκειμένῳ εἶναι ἡ στάσις του ἔναντι τῶν δούλων ἐκείνων γυναικῶν, τὰς ὁποίας ἐπεβουλεύοντο οἱ κύριοι των. Τὰς κηρύσσει ἐντελῶς ἀνευθύνοους⁽¹⁹⁾, ἐν ἀντιθέσει πρὸς μεταγενεστέρους Πατέρας, οἱ ὅποιοι εἰς ἀνάλογον περιπτώσει καταλογίζουσι ἐλαφρὰν ἐνοχλήν⁽²⁰⁾. Ὡσαύτως ἀνεύθυνον θεωρεῖ τὴν μητέρα ἐκείνην, ἡ ὅποια «δι' ἐρημίαν καὶ ἀπορίαν τῶν ἀναγκαίων» δὲν ἠδυνήθη νὰ κρατήσῃ ἐν ζωῇ τὸ νεογέννητον βρέφος τῆς⁽²¹⁾.

Τὸ πνεῦμα αὐτὸ τῆς διακρίσεως βοηθεῖ, ὥστε νὰ ἀποφεύγεται καὶ ἡ ὑπερβολικὴ ἐκείνη αὐστηρότης, ἡ ὅποια εἶναι δυνατόν νὰ καταστήσῃ εἰς ἀληθινὴν ἀδικίαν. Ἐπὶ παραδείγματι, φροντίζει ὁ Μ. Βασίλειος, ὥστε δι' ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ ἁμάρτημα νὰ μὴ τιμωρηθῇ ὁ ἁμαρτήσας διὰ δύο ἐπιτιμίων. Τοιοῦτοτρόπος ὁ κληρικός, ὁ ὁποῖος ἔχει τιμωρηθῆ διὰ καθαρίας ἀπὸ τοῦ βαθμοῦ του, δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ τιμωρηθῇ διὰ τὸ ἴδιον σφάλμα καὶ μετ' ἄλλην ποιήν. Διότι «ἀδιορίστως οἱ κανόνες ἐξέθεντο, κελύσαντες μίαν ἐπὶ τοῖς παραπεσοῦσιν ὀρίζεσθαι τιμωρίαν»⁽²²⁾ «ἀκολουθησάντων, ὡς οἶμαι, τῶν ἐξ ἀρχῆς τῷ νόμῳ ἐκείνῳ τῷ οὐκ ἐκδικήσεις δις ἐπὶ τὸ αὐτὸς»⁽²³⁾.

Γενικώτερον ὁ Μ. Βασίλειος εἰς τὴν προσπάθειάν του, ὅπως θεραπεύσῃ τὸν ἁμαρτήσαντα καὶ τὸν ὀδηγήσῃ εἰς τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν εὐτυχίαν, συνιστᾷ νὰ ἀποφεύ-

γεται πᾶν μέτρον τὸ ὁποῖον εἶναι δυνατόν νὰ ὀδηγήσῃ τὸν τιμωρούμενον εἰς ἀπόγνωσιν⁽²⁴⁾. Τοιοῦτοτρόπος καὶ εἰς τὰ ἁμαρτήματα ἐκείνα εἰς τὰ ὁποία κανονικῶς ἐπεβάλλοντο αὐστηραὶ ποιναί, ὁ Μ. Βασίλειος λέγει, ὅτι «δημοσίας καταδικὰς οὐχ ὑποβάλλομεν»⁽²⁵⁾, διότι «δημοσιεύειν ἐκώλυσαν οἱ πατέρες ἡμῶν»⁽²⁶⁾. Τοῦτο δὲ ὄχι μόνον διὰ τοὺς ἄλλους κινδύνους, τοὺς ὁποῖους περιέκλειαν τοιαῦτα μέτρα, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ δημοσιότης τῆς τιμωρίας εἶναι μία ἐπὶ πλεόν τοιαύτη, δυναμένη εἰς τινὰς περιπτώσεις ἠθικῶς νὰ ἐξουθενώσῃ πλήρως τὸν τιμωρούμενον. Ἡ σκέψις αὕτη ὀδηγεῖ τὸν Ἅγιον Πατέρα εἰς τὸ νὰ προσπαθῇ νὰ καταστήσῃ ἡπιώτερον τὸν τρόπον ἐκτελέσεως τῆς ποινῆς. Ἐπὶ παραδείγματι, τοὺς τιμωρηθέντας διὰ μακροχρονίου στερήσεως τῆς Θ. Κοινωνίας ἐφρόνει, ὅτι «δεῖ μὴ πάντῃ ἀπείργειν τῆς ἐκκλησίας»⁽²⁷⁾, διότι ἡ προσέλευσις εἰς τὰς ἱερὰς ἀκολουθίας καθ' ἑαυτὰς ἀποτελεῖ μίαν σπουδαίαν πηγὴν ἠθικῆς ἐνισχύσεως καὶ πνευματικῆς παρηγορίας. Ἐπίσης ἔναντι παραπτώματων τινῶν τῶν κληρικῶν εἶναι ἐπιεικῆς κατὰ τοῦτο, ὅτι τοὺς ἐπιτρέπει νὰ διατηρήσῃ ἓνα μέρος τῆς διακονίας των καὶ τῶν τιμητικῶν διακρίσεων, τὰς ὁποίας, ὡς ἐκ τοῦ ἀξιώματός των, εἶχον προηγουμένως. Οὕτως εἰς τὴν περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὀνόματι Βιάνορος, ὁ ὁποῖος μὰζὺ μετ' ἄλλους πρεσβυτέρους ἐν Ἀντιοχείᾳ εἶχε δώσει κάποιον ὄρκον, καὶ ὁ ὁποῖος ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε μετοικήσει εἰς τὸ Ἰκόνιον, ὀρίζει ὁ Μ. Βασίλειος, ὅτι καὶ αὐτὸς θὰ πρέπη νὰ ὑποβληθῇ εἰς τὴν ἴδιαν τιμωρίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπεβλήθησαν καὶ οἱ ἄλλοι. Ὅπως

(19) Πρβλ. αὐτόθι σ. 202, Κανὼν ΜΘ'.

(20) Πρβλ. αὐτόθι σ. 429, Κανὼν ΚΑ' Νικηφόρου Ὁμολογητοῦ.

(21) "Ενθ' ἄ. σ. 207, Κανὼν ΝΒ'. Πρβλ. καὶ Ἰωάννου τοῦ Νηστευτοῦ περὶ θυμικοῦ τῆς ψυχῆς μέρους. Περὶ φόνου ἐνθ' ἄ. σ. 443.

(22) "Ενθ' ἄ. σ. 206, Κανὼν ΝΑ'.

(23) Αὐτόθι σ. 99-100, Κανὼν Γ'. Πρβλ. καὶ σ. 173, Κανὼν ΛΒ' καὶ σ. 228, Κανὼν Ο'. Πρβλ. καὶ Κανὼνα ΚΕ' τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων (αὐτόθι, τόμ. Β', σ. 32) καὶ Νικοδ. Μίλας — Μετλ. Ἀποστολοπούλου, σελ. 708 ἐξ. Κ. Ράλλη Ποινικὸν ἐνθ' ἄ. σ. 614 ἐξ. Ἀμ. Ἀλιβιζάτου ἐνθ' ἄ. σ. 614 ἐξ. Π. Παναγιωτάκου. Ἡ Ἱερωσύνη καὶ αἱ ἐξ αὐτῆς νομοκανονικαὶ ἐπιεικείαι ἐναντι ἁμαρτησάντων καὶ μετανοούντων κληρικῶν ἴδε Π. Παναγιωτάκου. Ἡ Ἱερωσύνη καὶ αἱ ἐξ αὐτῆς νομοκανονικαὶ ἐπιεικείαι κατὰ τὸ Δίκαιον τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τὰ ἐν Ἑλλάδι κρατοῦντα, Ἀθῆναι 1951, σ. 115-116 καὶ 129-130.

(24) Πρβλ. καὶ ΡΒ' Κανὼνα τῆς ΣΤ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἐνθ' ἄ. τόμ. Α' σελ. 550: «Μῆτε κατὰ κρημῶν ὠθήσαι τῆς ἀπογνώσεως».

(25) "Ενθ' ἄ. σ. 203, Κανὼν Ν'.

(26) Αὐτόθι, τόμος Δ', σελ. 177, Κανὼν ΛΔ'.

(27) "Ενθ' ἄ. σ. 102, Κανὼν Δ'. Πρβλ. καὶ Γ' Κανὼνα τῆς ἐν Νεοκαισαρείᾳ Συνόδου, (αὐτόθι τόμος Γ', σ. 74). Περὶ τῆς ποινῆς τῆς στερήσεως τῆς Θείας Κοινωνίας ἴδε Μίλας — Ἀποστολοπούλου, ἐνθ' ἄ. σ. 713-714 καὶ Κ. Ράλλη, Ἐγχειρίδιον Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου, Ἀθῆναι 1927, σ. 120-121 καὶ Ποινικὸν ἐνθ' ἄ. σ. 164 ἐξ.

δηλαδή, ἐκεῖνοι θὰ «ἐνήργουν τὰ τῶν πρεσβυτέρων» μόνον κατ' ἰδίαν, οὐχὶ δὲ καὶ ἐπ' ἐκκλησίας, τοιουτοτρόπως καὶ αὐτοὺς. Ἐπειδὴ ὁμως αὐτοὺς εἶχε μετοικῆσει εἰς Ἰκόνιον, ὅπου δὲν ἦτο γνωστὸν τὸ ἁμάρτημά του, καὶ ἐπομένως δὲν ὑπῆρχε φόβος σκανδαλισμοῦ, ἐὰν οἱ πιστοὶ τὸν ἔβλεπον ἱερουργούντα, θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἱερουργῇ πολλῶ μᾶλλον, καθ' ὅσον δὲν ὑπῆρχε κίνδυνος σκανδαλισμοῦ οὐδενός⁽²⁸⁾. Ὡσαύτως «περὶ τοῦ πρεσβυτέρου τοῦ κατ' ἄγνοιαν ἀθέσμω γάμω περιπαρέντος» ὀρίζει ὅτι δύναται «καθέδρας μὲν μετέχειν, τῶν δὲ λοιπῶν ἐνεργειῶν ἀπέχεσθαι»⁽²⁹⁾.

Η ΜΟΝΗ ΠΡΟ-Υ.ΠΟΘΕΣΙΣ

Τὰ ἐπιεικῆ ὁμως καὶ φιλόανθρωπα μέτρα, ὄχι βεβαίως καὶ αὐτὴ αὐτὴ ἡ φιλόανθρωπος διάθεσις, ἐξαρτῶνται ἀπὸ ἓνα βασικὸν καὶ ἀπαραίτητον ὄρον: ὅτι δηλαδή ὁ ὑπὲρ οὗ τὰ μέτρα ταῦτα ἔχει ἤδη αἰσθανθῆ τὴν διάθεσιν τῆς μετανοίας. Ἐὰν ἡ προϋπόθεσις αὐτῆ ἀπουσιάζῃ, τότε ἡ φιλόανθρωπος διάθεσις δὲν δύναται νὰ ἐκδηλωθῇ δι' οὐδενὸς τοιούτου μέτρου. Ὅπως τὸ διατυπώνει ὁ ἴδιος ὁ Μ. Βασίλειος «Πάντα ταῦτα» λέγει, «γράφομεν, ὥστε τοὺς καρποὺς δοκιμάζεσθαι τῆς μετανοίας· οὐ γὰρ πάντως τῷ χρόνῳ κρινόμεν τὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ τῷ τρόπῳ τῆς μετανοίας προσέχομεν. Ἐὰν δὲ δυσαιοπάστως ἔχωσι τῶν ἰδίων ἐθῶν καὶ ταῖς ἡδοναῖς τῆς σαρκὸς μᾶλλον δουλεύειν ἐθέλωσιν ἢ τῷ Κυρίῳ καὶ τὴν κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον ζωὴν μὴ παραδέχωνται, οὐδεὶς ἡμῖν κοινὸς πρὸς αὐτοὺς ὁ λόγος»⁽³⁰⁾.

Ἡ ἀδυναμία ὅπως ἐφαρμοσθοῦν μέτρα φιλόανθρωπα καὶ ἐπιεικῆ δὲν πρέπει νὰ νομισθῇ ὅτι προέρχεται ἐξ οὐδεμιᾶς ἄλλης

αἰτίας, εἰμὴ μόνον καὶ πάλιν ἐξ ἀγάτης. Ἡ ὠφέλεια καὶ ἐκείνων εἰς τοὺς ὁποίους ἀφοροῦν τὰ τοιαῦτα μέτρα, ἀλλὰ καὶ τοῦ ὑπολοίπου ποιμνίου, πρέπει νὰ εἶναι ὁ γνώμων, συμφώνως πρὸς τὸν ὁποῖον θὰ πρέπει νὰ κανονίζεται ἡ διαγωγή μας.

Ἐντεῦθεν, πρέπει νὰ δοκιμάζομεν, ἐὰν οἱ μέλλοντες νὰ εὐεργετηθοῦν διὰ τῶν ἐκδηλώσεων τῆς φιλόανθρώπου διαθέσεώς μας ὄντως «ἀληθινὴν ἐπιδεικνύνται μετάνοιαν καὶ εἰ τοὺς καρποὺς ἔχουσι μαρτυροῦντας τῇ πρὸς τὸ σωθῆναι»⁽³¹⁾, «μάλιστα εἰ καὶ δάκρυα ἔχουσι δυσωποῦντα... τὴν εὐσπλαγχνίαν καὶ βίον ἐπιδεικνύνται ἄξιον συμπαιθείας»⁽³²⁾. Ἐὰν τοὺς τοιούτους βλέπωμεν «μετανοία ἀξιολόγῳ καὶ ἐπιστροφῇ βελτιωθέντας»⁽³³⁾, τότε θὰ πρέπει νὰ καθορίζομεν τὴν θεραπείαν, κρίνοντας ὄχι βάσει τοῦ χρόνου ἀπὸ τοῦ ὁποῖου ἔχουν ἐμφανίσει τὴν μετάνοιαν, ἀλλὰ βάσει τοῦ τρόπου κατὰ τὸν ὁποῖον τὴν ἔχουν ἐκδηλώσει⁽³⁴⁾. Διότι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἐπιθυμεῖ νὰ ἀκολουθήσῃ τὸν ὑπογραμμὸν, τὸν ὁποῖον ἀφῆγεν εἰς ὅλους μας ὁ μέγας καὶ μόνος ἀληθινὸς ἰατρός ψυχῶν καὶ σωμάτων, ἀποβλέπει εἰς τὴν ἐσωτερικὴν προαίρεσιν. «Οὐ γὰρ τὰ σχήματα κρίνεται, ἀλλ' ἡ προαίρεσις», λέγει λίαν ἐπιτυχῶς ὁ Μ. Βασίλειος⁽³⁵⁾, φυσικὸν δὲ εἶναι ἡ ἐνδιάθετος αὐτῆ προαίρεσις νὰ κρίνεται ἐπὶ τῇ βάσει τῶν καρπῶν τῆς μετανοίας. Ὅπως δὲ καθορίζεται ἀπὸ τὴν Α' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, πρὸς ὅσους «φόβῳ, καὶ δάκρυσι, καὶ ὑπομονῇ, καὶ ἀγαθοεργίαις τὴν ἐπιστροφὴν ἔργω, καὶ οὐ σχήματι ἐπιδεικνύνται», ὁ οἰκείος ἐπίσκοπος (ἢ ὁ κατόπιν ἀδείας αὐτοῦ ἐξομολογῶν ἱερεὺς) δύναται «καὶ φιλόανθρωπότερόν τι περὶ αὐτῶν βουλευσασθαι»⁽³⁶⁾.

Τὰς κατευθύνσεις αὐτὰς τοῦ Μ.Βασιλείου

(28) «Σύνταγμα» τόμος Δ', ἐνθ' ἄ., σελ. 138, Κανὼν ΙΖ'.

(29) Αὐτόθι σ. 161, Κανὼν ΚΖ'. Πρὸς τὸν ΚΣΤ' Κανόνα τῆς ΣΤ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (αὐτόθι τόμος Β', σ. 360-361), ἐνθα παραλαμβάνεται αὐτολεξεὶ ἡ φράσις τοῦ Μ. Βασιλείου. Περὶ τῶν τοιούτων ποινῶν ἴδε Μίλλας—Ἀποστολοπούλου, ἐνθ' ἄ. σ. 717-718, Κ. Ράλλη, Ἐγχειρίδιον, ἐνθ' ἄ. σελ. 114-115.

(30) «Σύνταγμα» τόμος Δ', ἐνθ' ἄνωτ. σ. 253, Κανὼν ΠΔ'.

(31) Ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 107, Κανὼν Ε'.

(32) Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 110, Κανὼν Ζ'.

(33) Ἐνθ' ἄ. σ. 89, Κανὼν Α'.

(34) «Ὅριζεν δὲ μὴ χρόνῳ, ἀλλὰ τρόπῳ τῆς μετανοίας τὴν θεραπείαν», ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 96, Κανὼν Β'.

(35) Ἐνθ' ἄ. σ. 209, Κανὼν ΝΓ'. Πρὸς τὸν Γρηγ. Νύσσης, Κανὼν Ε', ἐνθ' ἄ. σ. 316: «εἴπερ τὸ μέγεθος τῆς ἐπιστροφῆς νικῶν τὸν χρόνον».

(36) Ἐνθ' ἄ. τόμ. Β' σ. 140-141, Κανὼν ΙΒ'. Πρὸς τὸν Γ' σ. 22-23, Κανὼν

οὐ ἢ ΣΤ' Οἰκουμενικῆ Σύνοδος ἔθεσεν ὡς βάσιν διὰ τὴν καθορῆσιν λεπτομερέστερον τὴν ἐν γένει ποιμαντικὴν τοῦ πνευματικοῦ ποιμένου συμπεριφορὰν. Ἀπαιτεῖται, λέγει, ἐκ μέρους ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἔχουν λάβει τὴν ἐξουσίαν τοῦ δεσμεῖν καὶ λύειν, τὴν καταβάλλεται μεγάλη ἐπιμέλεια πρὸς καθορισμὸν τῆς καταλλήλου θεραπείας. Διότι δὲν πρέπει νὰ εἶναι οὔτε ὑπερβολικῶς αὐστηρά, οὔτε πολὺ ἐπιεικῆ τὰ ἐπιβαλλόμενα θεραπευτικὰ μέτρα, ἀλλὰ «τὸν ἔλεον κατ' ἀξίαν ἐπιμετρεῖν», ἀφοῦ σκοπὸς ὄλων αὐτῶν εἶναι «τὸ πλανώμενον πρόβατον ἐπαναγαγεῖν καὶ τρωθῆν ὑπὸ τοῦ ὄφεως ἐξιάσασθαι». Πρέπει δὲ ἡ συμπεριφορὰ νὰ εἶναι ἀντίστοιχος πρὸς τὴν διάθεσιν τοῦ μετανοοῦντος ὥστε «μήτε κατὰ κρημνῶν ὠθήσῃ τῆς ἀπογνώσεως, μήτε τὸν χαλινὸν ὑπενδοῦναι πρὸς τὴν τοῦ βίου ἔκλυσιν τε καὶ καταφρόνησιν». Χρειάζεται δὲ πολλὴ προσοχὴ καὶ μεγάλη τέχνη, διότι δὲν εἶναι «ἀπλή τῆς ἁμαρτίας ἡ νόσος,

ἀλλὰ ποικίλη καὶ πολυειδής, καὶ πολλὰς τῆς βλάβης τὰς παραφράδας βλαστάνουσα, ἐξ ὧν τὸ κακὸν ἐπὶ πολὺ διαχεῖται, καὶ πρόσω βαίνει»⁽³⁷⁾. Ἡ συντομωτάτη αὐτῆ ἀναδρομὴ εἰς μερικάς ἀπὸ τὰς ἐπιστολάς ἐνὸς ἐκ τῶν τριῶν μεγάλων φωστήρων τῆς Ἐκκλησίας μας εἶναι βεβαίως ἀνεπαρκεστάτη διὰ τὴν ἐξαντλήσῃ ἕνα τόσον σπουδαῖον καὶ τόσον ἐκτεταμένον θέμα. Δύναται ὅμως εἰς τὸν Ὁρθόδοξον μελετητὴν νὰ δώσῃ ἀφορμὴν ἐγγυτέρας μελέτης τοῦ ζητήματος, νὰ τὸν βοηθήσῃ, ὥστε νὰ συλλάβῃ τὴν κεντρικὴν γραμμὴν, ἢ ὁποῖα ἐκτείνει τοὺς μεγάλους Πατέρας εἰς τὴν ζωὴν τῶν καὶ εἰς τὴν δοῶσιν τῶν. Καὶ ἡ γραμμὴ αὐτῆ ἦτο καὶ δι' αὐτοὺς ἐκείνη τὴν ὁποίαν εἶχε καθορίσει ὁ Θεὸς ὑπογραμμὸς τῶν. Ἡ τελεία ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸν ἀφ' ἐνὸς καὶ πρὸς τὸν πλησίον ἀφ' ἑτέρου. Ὅπως καὶ τότε, τοιουτοτρόπως καὶ πάντοτε, «ἐν ταύταις ταῖς δυσὶν ἐντολαῖς ὄλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται κρέμανται».

ΙΕΡ. Ι. ΚΟΤΣΩΝΗΣ

Β' τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ Συνόδου, καὶ σ. 31-32, Κανὼν Ε' τῆς αὐτῆς, καὶ 35-36, Κανὼν Ζ' τῆς αὐτῆς, καὶ τόμ. Δ' σ. 310, Κανὼν Δ' τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης κ. ἄ.

(37) Ἐνθ' ἄ. τόμ. Α', σ. 449-450, Κανὼν ΡΒ'.

«Οἱ Βασίλειοι, οἱ Γρηγόριοι, καὶ οἱ Χρυσόστομοι ὑπερέβαλον κατὰ τὴν εὐγλωττίαν καὶ τὴν ἐπιστήμην ἅπαντας τοὺς ἐτι σωζομένους ἔθνικους σοφιστὰς καὶ αὐτοὺς τοὺς μέχρι Πλουτάρχου προκατόχους αὐτῶν, ἀποτελέσαντες ἐποχὴν λόγου νέαν, μεγάλην καὶ ἔνδοξον διὰ τὸ ἀνθρώπινον γένος».

Κ. Παπαρρηγόπουλος

«Μερικὰ ποιήματα Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ θὰ ἤξιζε νὰ συγκαταλεγοῦν μετὰ τῶν ὠραιότερων ἔργων τῆς παγκοσμίου φιλολογίας».

Ἄ. Βασίλειος

«Τὰ κηρύγματα τοῦ Βασιλείου δὲν θὰ ἐδίσταζον νὰ ὑπογράψουν καὶ οἱ κράτι-
στοὶ τῶν Ἀθηνῶν ῥήτορες».

Williamowitz-Möllendorf

ΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΑΙ ΙΔΕΑΙ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ

Εἰς τὸν ἐν τῷ Ἑλληνορωμαϊκῷ κόσμῳ τὸ πρῶτον ἐμφανισθέντα καὶ βαθμηδὸν ἀναπτυχθέντα καὶ κραταιωθέντα Χριστιανισμόν ἀνέκυψεν ἀρχῆθεν τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεώς του μὲ τὰς δύο προϋπαρχούσας δυνάμεις, ἐνώπιον τῶν ὁποίων οὗτος εὐρέθη: τὴν πολιτικὴν δύναμιν τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους καὶ τὴν πνευματικὴν δύναμιν τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας. Ἐκ τῶν δύο τούτων σχέσεων, αἵτινες ἀποτελοῦν θεμελιώδη γεγονότα τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ καθόλου, περισσότερο μᾶς ἐνδιαφέρει ἐνταῦθα, ὡς εἰσαγωγή εἰς τὸ κύριον θέμα τῆς μελέτης μας ἡ δευτέρα σχέσις: ἡ σχέση Χριστιανισμοῦ καὶ Ἑλληνικῆς παιδείας.

Τὰ τῆς σχέσεως ταύτης ὑπῆρξαν ἐπὶ ἀρκετὸν ἐν ἀρχῇ χρόνον σημεῖον ἀντιλεγόμενον παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς, ὅσον καὶ ἂν ἐχρησιμοποιεῖτο ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ὡς ὄργανον διαδόσεως τῆς νέας θρησκείας. Διὰ τὴν μετάβασιν ὅμως ἀπὸ τῆς χρησιμοποίησεως τῆς γλώσσης τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν κάρπωσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ἔστω καὶ ὡς θεραπεινίδος τῆς Θεολογίας, ἐχρειάσθη ἡ παρεμβολὴ τριῶν σχεδὸν αἰῶνων διαλεκτικῆς πάλης, ἣτις κατέληξεν εἰς τὴν διαλλαγὴν ἀμφοτέρων διὰ τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ ἕξελληνισμοῦ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἐπὶ τοῦ γεγονότος δὲ τούτου τῆς ἀδιαψεύστου ἀμοιβαίου τῆτος θεμελιούται ἡ πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ ὑπόστασις ὄχι μόνον τοῦ τότε Ἑλληνοχριστιανικοῦ κόσμου, ἀλλὰ καὶ τοῦ ὅλου Ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἡ Κωνσταντινούπολις, ἡ νέα πρωτεύουσα τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους, ἡ ἀναδειχθεῖσα εἰς αἰωνόβιον κέντρον τοῦ Χριστιανικοῦ Ἑλληνισμοῦ, εἶναι τὸ ἱστορικὸν σύμβολον τῆς εἰρημνῆς καταλήξεως τῶν σχέσεων τοῦ Χριστιανισμοῦ τὸσον πρὸς τὸ Ρω-

μαϊκὸν Κράτος, ὅσον καὶ πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν.

Πρέπει ὅμως νὰ σημειωθῇ, ὅτι, εἰς τὴν κοσμοϊστορικῆς σημασίας ἀδελφωσιν ταύτην Ἑλληνικῆς παιδείας καὶ Χριστιανικῆς παναγάτης καὶ θυσίας, Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ Θεολογίας, πρόδρομος τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ πρωτοπόρος ὑπῆρξεν ἡ Ἀλεξάνδρεια, εἰς τὴν ὁποίαν κατὰ τὸν δεύτερον καὶ τρίτον αἰῶνα διαμορφώνεται ὁ τύπος τῆς νέας παιδεύσεως τῶν Χριστιανῶν. Πρῶτοι θεωρητικοὶ τῆς νέας χριστιανικῆς μορφώσεως, τῆς συνδυαζούσης τὴν Ἑλληνικὴν—ἔθνικὴν—θύραθεν μετὰ τῆς Χριστιανικῆς παιδείας, εἶναι ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς καὶ ὁ μαθητὴς του Ὁριγένης. Κατὰ τὸν πρῶτον (Στρωμ. I, 5. Migne 8, 717): «ἦν μὲν οὖν πρὸ τῆς Κυρίου παρουσίας εἰς δικαιοσύνην Ἑλληνισιν ἀναγκαία φιλοσοφία, νυνὶ δὲ χρησίμη πρὸς θεοσέβειαν γίνεται, προπαιδεία τις οὖσα τοῖς τὴν πίστιν δι' ἀποδείξεως καρπουμένους». Καὶ ὁ Ὁριγένης, γράφων πρὸς τὸν Ἐπίσκοπον Νεοκαισαρείας Γρηγόριον (Migne E.Π. 11, 87-92), ὑποδεικνύει τὸν προπαιδευτικὸν χαρακτήρα τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας διὰ τὴν κατανόησιν τῶν Ἱερῶν Γραφῶν, τῆς «θείας» ταύτης «σοφίας», ἣτις ἀποτελεῖ τὸν σκοπὸν καὶ τὸ «τέλος» τῆς Χριστιανικῆς παιδείας. Ἀλλὰ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας τὰ διδάγματα, καίπερ «ἀνθρωπίνης σοφίας» προϊόντα, εἶναι «γυμνάσιον», δηλαδὴ ἄσκησις, πνευματικὴ προγύμνασις καὶ προπαρασκευὴ τῆς ψυχῆς διὰ τὴν εὐχερεστέραν καὶ βαθυτέραν εἰσόδωσιν εἰς τὸ νόημα τῆς θείας σοφίας τῶν Γραφῶν.

Κατ' ἔξοχὴν ὅμως ἐκπρόσωποι καὶ φορεῖς τοῦ πρώτου καὶ πηγαίου Ἑλληνοχριστιανικοῦ ἀνθρωπισμοῦ εἶναι οἱ Τρεῖς Φωστῆρες τῆς τρισηλίου Θεότητος Ἱεράρχαι,

ἐν τῇ χορεία τῶν ὁποίων προεξάρχει ἡ ὄντως μεγάλη Μορφή τοῦ Ἐπισκόπου Καισαρείας καὶ Οἰκουμενικοῦ Διδασκάλου Βασιλείου τοῦ Μεγάλου. Τούτου τὰς ἀνθρωπιστικὰς ιδέας, ἥτοι τὰς ἀναφερομένας εἰς τὴν «θύραθεν», τὴν ἐξωτερικὴν, ἑλληνικὴν παιδείαν, θὰ σκιαγραφήσωμεν δι' ἀδρῶν γραμμῶν εἰς τὰ ἐπόμενα.

★

Τὸν χριστιανικὸν ἀνθρωπισμὸν τοῦ Μεγάλου Βασιλείου διαπιστώνομεν κατ' ἐξοχὴν εἰς τὸ παραινетиκὸν σύγγραμμα αὐτοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον «Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ Ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων»⁽¹⁾. Τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι ἐπιστολικοῦ τύπου πραγματεία, ἀπευθυνομένη πρὸς τοὺς ἀνεψιούς τοῦ συγγραφέως, σπουδάζοντας εἰς ἔθνικὰς φιλοσοφικὰς σχολὰς. Σκοπεῖ δὲ ἡ παραίνεσις τὴν ἀξιολόγησιν τῆς ἔθνικῆς σοφίας διὰ τοὺς Χριστιανούς, τὴν ἐκτίμησιν δηλαδὴ τῆς ἀξίας καὶ τῆς σημασίας, πὺν ἔχει δι' ἓνα Χριστιανὸν ἡ διὰ τῆς Ἑλληνικῆς λογοτεχνίας καὶ φιλοσοφίας παιδεία.

Ἡ μελέτη διαιρεῖται εἰς δύο κύρια μέρη: τὸ πρῶτον, τὸ μεθοδολογικὸν (κεφ. 1-4), καὶ τὸ δεύτερον, τὸ οὐσιαστικὸν (κεφ. 5-9), εἰς τὰ ὁποία ἐπακολουθεῖ ὁ ἀνακεφαλαίων ἐπίλογος (κεφ. 10)⁽²⁾. Εἰς τὸ μεθοδολογικὸν μέρος συζητεῖται πρῶτον μὲν τὸ θέμα τῆς κατ' ἀρχὴν χρησιμότητος ἢ μὴ τῆς θύραθεν ἢ ἐξωτερικῆς παιδείας καὶ δεύτερον τὸ ζήτημα τοῦ τρόπου καὶ τῆς μεθόδου, καθ' ἣν πρέπει νὰ προσφεύγῃ ὁ Χριστιανὸς εἰς τὰ Ἑλληνικὰ συγγράμματα. Ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ μεθοδολογικὰ προβλήματα βασικὸν εἶναι τὸ πρῶτον, περὶ τὸ ὁποῖον καὶ ἐστρέφοντο αἱ ἀντιγινώμαι τῶν πρώτων Χριστιανῶν. Εἶναι χρήσιμος διὰ τοὺς Χριστιανούς ἡ ἑλληνικὴ παιδεία; Ἡ ἀπάντησις τοῦ σοφοῦ Ἱεράρχου εἶναι, ὅτι «οὐκ ἄχρηστον ψυχαῖς μαθήματα τὰ ἔξω-

θεν δὴ ταῦτα». Δηλαδή: δὲν εἶναι ἀνωφελὴ διὰ τὴν ψυχὴν τὰ ἐξωτερικὰ μαθήματα, ἡ μελέτη τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων: «καὶ ποιηταῖς καὶ λογοποιοῖς καὶ ῥήτοσι καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ὁμιλητέον, ὅθεν ἂν μέλλῃ πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς ἐπιμέλειαν ὠφέλειά τις ἔσσεσθαι». Συνίσταται δὲ ἡ ὠφέλεια τῶν Χριστιανῶν νέων ἐκ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας εἰς μίαν πνευματικὴν καὶ ψυχικὴν προπαρασκευὴν των, ὅπως δεχθῶν τὰς ἱερὰς ἀληθείας τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἀποτυπώσων αὐτὰς εἰς τὴν ψυχὴν των κατὰ τὸν τρόπον μόνιμον καὶ ἀνεξίτηλον: «τοῖς ἔξω δὴ τούτοις προτελεσεθέντες, τηνικαῦτα τῶν ἱερῶν καὶ ἀπορρήτων ἐπακουσόμεθα παιδευμάτων» (αὐτ. 31, σ. 567).

Τὸ δεύτερον μεθοδολογικὸν πρόβλημα, τὸ ὁποῖον ἀντιμετωπίζει ἡ πραγματεία, εἶναι: «ὅπως μεθεκτέον τῶν ἔξωθεν μαθημάτων», κατὰ τίνα δηλαδὴ τρόπον πρέπει νὰ γίνεταί ἡ γνωριμία, ἡ οἰκείωσις μὲ τὰ συγγράμματα τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Μέγας Βασίλειος συνιστᾷ ἀξιολόγησιν καὶ ἐπιλογήν τῶν θύραθεν ἀναγνωσμάτων κατὰ ποιόν. Τὰ ἔργα αὐτὰ τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ πεζογράφων ὁμοιάζουν, λέγει, μὲ τὰ ἄνθη τῆς ροδωνιάς, εἰς τὸν μίσχον τῶν ὁποίων ὅμως ἐκφύονται καὶ ἄκανθαί. Ἦτοι, παρὰ τὴν ἐκθεσιν ἀγαθῶν λόγων καὶ πράξεων, περιέχουν καὶ μίμησιν «μοχθηρῶν» ἀνδρῶν καὶ λόγων. Ἀλλὰ, ὅπως κόπτομεν μὲν τὸ τριαντάφυλλον, ἀποφεύγομεν δὲ τὰς ἀκάνθας του, ἔτσι καὶ ἐκ τῶν συγγραμμάτων τούτων θὰ παραλάβωμεν μόνον τὰ ὠφέλιμα, θὰ προφυλαχθῶμεν δὲ ἀπὸ τὰ βλαβερά. Πρὸ παντὸς δὲ ἡ μελέτη τῶν Ἑλληνικῶν λόγων δὲν πρέπει νὰ ἀρκῆται εἰς μίαν ἐξωτερικὴν ἀπόλαυσιν ἐκ τῆς ἀναγνώσεώς των καὶ ἐπιπολαίαν ψυχαγωγίαν, ἀλλὰ νὰ εἰσδύῃ εἰς τὸ βάθος τῶν ιδεῶν καὶ τοῦ νοήματός των.

Μετὰ τὰς μεθοδολογικὰς ταύτας ὑποδείξεις, ὁ Μέγας Βασίλειος ἐκθέτει εἰς τὸ δεύτερον, τὸ πραγματολογικὸν τμήμα τῆς μελέτης, τὸ οὐσιαστικὸν περιεχόμενον τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας καὶ τὰ ἠθοπλαστικά, εἰς τὴν «ἀρετὴν» κατατείνοντα, ἀποτελέσματα αὐτῆς. Τὸ μορφωτικὸν περιεχόμενον τῶν Ἑλληνικῶν συγγραμμάτων εἶναι ἀφ' ἑνὸς μὲν λόγοι, ἀφ' ἑτέρου δὲ πράξεις

(1) Ἐν Migne E. Π. 31, 564-589. Νεώτερα ἑλληνικὴ ἐκδόσις αὐτοῦ ὑπὸ Ἀδ. Διαμαντοπούλου (Εἰσαγωγή ὑπὸ Δημητρ. Σ. Μπαλάνου, κείμενον, μετάφρασις, σημειώσεις). Ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ «Πάπυρος». Ἐν Ἀθήναις, 1938².

(2) Ἀκολουθοῦμεν τὴν κατὰ κεφάλαια διαίρεσιν τῆς ἐκδόσεως Διαμαντοπούλου.

παραδειγματικῶ καὶ προτύπου χαρακτή-
ρος. Ἀλλά, ὡς ἀκούσωμεν αὐτὸν τὸν Οὐ-
ρανοφάντορα Ποιμενάρχην: «τοὺς μὲν
οὖν τῶν λόγων, οἱ τὰς τῶν καλῶν ἔχουσιν
ὑποθήκας, οὕτως ἀποδεχόμεθα. Ἐπειδὴ
δὲ καὶ πράξεις σπουδαῖαι τῶν παλαιῶν ἀν-
δρῶν ἢ μνήμης ἀκολουθία πρὸς ἡμᾶς δια-
σφύζονται ἢ ποιητῶν ἢ συγγραφέων φυλατ-
τόμεναι λόγοις, μηδὲ τῆς ἐντεῦθεν ὠφε-
λείας ἀπολειπόμεθα». Ὁ Βασίλειος παρα-
θέτει πλῆθος μορφωτικῶν παραδειγμάτων
εἰλημμένων ἀπὸ τὰ Ἑλληνικὰ συγγράμμα-
τα. Ἀπὸ τῶν σελίδων τῆς Ἑλληνοχριστι-
ανικῆς ταύτης ἀνθρωπιστικῆς πραγματείας
παρελαμβάνουν ὁ Ὁμηρος, ὁ Ἡσίοδος, ὁ
Θέογνις, ὁ Πρόδικος (ὁ Κεῖος σοφιστής),
ὁ Πλάτων, ὁ Εὐριπίδης, ὁ Σωκράτης, οἱ
ἀθληταὶ Πολυδάμας καὶ Μίλων, ὁ μουσι-
κὸς Τιμόθεος, ὁ Πιπτακός, ὁ Διογένης, ὁ
Πυθαγόρας, ὁ Ἀρχίλοχος καὶ ὁ Παῦλος,
ὁ τελευταῖος ἐν ἀρμονικῇ συζεύξει μὲ τὸν
Πλάτωνα εἰς τὴν ὀρθὴν ἐκτίμησιν τῆς ἀ-
ξίας τοῦ σώματος, ὡς ὑπέρτερου τῆς φι-
λοσόφου ψυχῆς. Πάντες οὗτοι οἱ «ρητή-
ρες λόγων» καὶ «πρηκτῆρες ἔργων» δύ-
νανται διὰ τῶν παραδειγμάτων των νὰ
προπαιδεύσουν τοὺς Χριστιανούς νέους εἰς
τὴν καλυτέραν μελέτην καὶ κατανόησιν
τῶν ἱερῶν βιβλίων.

*

Αἱ ἀνωτέρω ἀνθρωπιστικά ἰδέαι τοῦ
Μεγάλου Βασιλείου ἀποτελοῦν τὴν ἐγκυ-
ροτέραν καὶ γνησιωτέραν Χριστιανικὴν
ἐκδοχὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀνθρωπισμοῦ τοῦ
τέλους τοῦ Ἀρχαίου Κόσμου. Ὅσον δὲ

καὶ ἂν δυσκολευθῆ ἢ σύγχρονος ἀνθρωπι-
στικὴ ἀντίληψις νὰ ἀρνηθῆ τὴν αὐτοτέ-
λειαν τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ παι-
δείας καὶ νὰ τάξη αὐτὴν εἰς ἔργα προπαι-
δευτρίας καὶ θεραπευτικῆς τῆς Θεολογίας,
οἷα εὐλόγως ἀπῆται τότε ἡ διαλεκτικὴ ἀ-
πολογητικὴ καὶ ἡ θερμομετρὸς πίστις τῶν
Κορυφαίων Χριστιανῶν τοῦ ἡρωϊκοῦ αἰ-
ῶνος τῆς Νέας Πίστεως, ἐν τούτοις ἢ ση-
μερινῇ διαμόρφωσιν τοῦ Ἑλληνοχριστι-
ανικοῦ βίου καὶ πολιτισμοῦ καθιστᾷ ἐξ ἴσου
προβληματικὴν τὴν ἀποκλειστικὴν παιδα-
γωγικὴν καὶ παιδευτικὴν αὐτοτέλειαν τῶν
Ἑλληνικῶν Γραμμάτων διὰ τὸν σύγχρονον
Ἄνθρωπον.

Ἡ παιδαγωγικὴ ἀγωνία τῆς ἐποχῆς
μας, καὶ ἰδίᾳ ἡ μεταπολεμικὴ, εὐρίσκει
μᾶλλον τὴν λύτρωσίν της εἰς τὴν μόνην
δυνατὴν καὶ νοητὴν σήμερον λύσιν τοῦ
προβλήματος τῆς ὅλης ἀνθρωπίνης παιδεί-
ας ἐν τῇ παραλληλίᾳ, συνυφῆ καὶ συνθέ-
σει Ἑλληνικῆς καὶ Χριστιανικῆς Ἰδέας,
γνώσεως καὶ πίστεως. Ἀλλά, κατὰ τὴν
προσῆλωσιν εἰς τὸ σύγχρονον τοῦτο παι-
δαγωγικὸν καὶ ἀνθρωπιστικὸν ἰδεῶδες,
οὐδέποτε πρέπει νὰ λησμονῆται ἡ εὐθαρ-
σῆς ὑπὲρ τῶν Ἑλληνικῶν λόγων συνηγο-
ρία τοῦ Ποιμενάρχου τῆς Καισαρείας,
τοῦ ὁποῦ τοῦ ὀξὺ Ἑλληνικὸν πνεῦμα ἦτο
ἐφάμιλλον καὶ ἀντάξιον τῆς μεγάλης Χρι-
στιανικῆς του καρδίας!

ΚΩΝΣΤ. Ι. ΒΟΥΡΒΕΡΗΣ

Καθηγητῆς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς
τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

«Ὁ Βασίλειος ὑπῆρξε ἓνας Ἑλλῆν διδάσκαλος, ὁ ὁποῖος ἀπέδωσε τεραστίαν ση-
μασίαν εἰς τὰ καλὰ ἔργα... Χάρις εἰς τὸν Γρηγόριον ἢ ἀκρόπολιν τοῦ πνευματικοῦ
πολιτισμοῦ ἔκερδήθη διὰ τὴν πίστιν... Ὁ Χρυσόστομος ἔχει νὰ μᾶς δώσῃ ἓνα συγ-
κεκριμένον μάθημα διὰ τὰς σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ κοινωνίας».

J. Wand (Ἐπίσκοπος τοῦ Λονδίνου)

«Ὀλίγαι ἡμέραι παρέρχονται χωρὶς ν' ἀντλήσω θησαυροὺς γνώσεων καὶ θρη-
σκευτικῆς ἐποικοδομῆς ἀπὸ τῶν λόγων τοῦ Χρυσόστομου ἢ τοῦ Γρηγορίου».

Γ λ ά δ σ τ ω ν

ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΙΕΡΑΡΧΑΙ ΠΡΩΤΟΙ ΓΝΗΣΙΟΙ «ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΑΙ»

I

Καταναγάζεται ο τέταρτος αιώνας από το φως το οποίον με την δρασίαν του εσχόρπισεν ανά τον κόσμον ο Μέγας Κωνσταντίνος, αλλά το φως αυτό ενισχύεται και σαφηνίζεται με την συνθετική θεωρητικήν επεξεργασίαν, ή οποία ανεφάνη και ανεπτύχθη εις το Βυζάντιον, δεκαετίας τινάς μετά τον μεγάλον αυτοκράτορα, από την διδασκαλίαν του Βασιλείου, του Γρηγορίου και του Ιωάννου—των τριών μεγάλων Ίεραρχών της χριστιανικής πίστεως.

Ἄν, οὕτω, ἡ πολιτική νίκη τοῦ Χριστιανισμοῦ ὀφείλεται εἰς τὸν Μ. Κωνσταντῖνον, ὁ θρίαμβος ὅμως τῆς νέας πίστεως ὡς ἀξίας ἠθικῆς κατὰ σημαῖνον μέρος ὀφείλεται εἰς τοὺς τρεῖς μεγάλους Ίεράρχας. Καὶ πρὸ παντὸς ἄλλου, ἔργον τῶν τριῶν τούτων Ίεραρχῶν ὑπῆρξεν, ὅτι αὐτοὶ ἐστάθμισαν ὀρθῶς τὴν πνευματικὴν σημασίαν τῆς νέας πίστεως ὡς φαινομένου ἱστορικοῦ, ὡς καὶ ὅτι τὴν νέαν ταύτην πίστιν, μετὰ τὸ ὑπερλογικὸν καὶ μεταλογικὸν αὐτῆς στοιχεῖον, ἐτοποθέτησαν καὶ λογικὰ καὶ ἱστορικά, ὥστε νὰ ἐπιτύχουν τὴν προσέγγισιν αὐτῆς πρὸς τὰς ἀξιώσεις καὶ τὰς δυνατότητας τοῦ σκεπτομένου ἀνθρώπου τοῦ τετάρτου αἰῶνος, συνθέσαντες ταύτην πρὸς ὅ,τι οἱ προγενέστεροι αἰῶνες εἶχον προσφέρει εἰς γνῶσιν καὶ σοφίαν, ἤτοι πρὸς τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ σκέψιν.

Ἔργον τιτάνειον ὑπῆρξε ἡ προσέγγισις αὐτῆς τοῦ ὑπερβατοῦ τῆς χριστιανικῆς πίστεως πρὸς τὴν μετὰ λόγον σκέψιν τῆς ἑλληνικῆς κληρονομίας. Ἔργον ὅμως μεγαλοφρέν, τὸ ὁποῖον ἴσως μὲν καὶ νὰ διέσωσε τὴν ἑλληνικὴν κληρονομίαν ἀπὸ τὸν ἀφανισμόν καὶ τὸν Χριστιανισμόν ἀπὸ τὴν κατολισθησὶν εἰς μυστικιστικὰς ἀναζητήσεις, ἔργον ὅμως ἐπίσης, τὸ ὁποῖον ἐσήμανε τὴν μεγάλην στροφὴν τῆς νέας πίστεως πρὸς τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα, μετὰ ἀποτέλεσμα τὴν σύνθεσιν τῆς αἰωνίου ἑλληνικῆς

σοφίας πρὸς τὴν ἐξ ἀποκαλύψεως Ἀλήθειαν. Τὸ δ' ἀποτέλεσμα τοῦτο οὐδὲν ἄλλο ἐσήμανε ἢ τὴν σφρηγιάτησιν τοῦ νέου πνευματικοῦ ἄξονος, περίξ τοῦ ὁποῖου στρέφεται ἡ ἀνθρωπίνη σκέψις μέχρις ἀκόμῃ καὶ τῶν ἡμερῶν μας, τοῦ ἄξονος τοῦ αἰωνοβίου πνευματικοῦ πολιτισμοῦ, τὸν ὁποῖον οὐχὶ ἀστόχως ἐσυνειθίσαμεν ν' ἀποκαλοῦμεν Ἑλληνοχριστιανικὸν πολιτισμόν.

Ὁμιλοῦμεν περὶ στροφῆς τῆς χριστιανικῆς πίστεως πρὸς τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν Τριῶν Ίεραρχῶν. Οὕτω δ' ὀμιλοῦντες ἀκριβολογοῦμεν, ἔστω καὶ ἂν συχνὰ λησμονοῦμεν, ὅτι μετὰ τὴν στροφὴν αὐτὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ πρὸς τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ σκέψιν οἱ Τρεῖς πνευματικοὶ ὁδηγοὶ καὶ ἀληθινοὶ τῆς Ἐκκλησίας φωστῆρες παρίστανται ὡς οἱ πρῶτοι «ἀναγεννηταί» καὶ «ἀνθρωπισταί», ἄλλως «οὐμανισταί», ὑπὸ τὴν εὐρυτάτην τοῦ ὄρου τούτου σημασίαν. Εἰς τοῦτο δὲ καὶ πρὸ παντός, ἐν μέσῳ τῶν ἄλλων ἐπιτευγμάτων, συνίσταται τὸ «ἱστορικόν» ἀπόκρημα τῆς εὐρωπαϊκῆς πνευματικῆς ζωῆς ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τῶν τριῶν Πατέρων: Ὅτι δηλαδὴ μετὰ τὴν στροφὴν τῶν ἀναντιρρήτου χριστιανικῆς πίστεως τριῶν Πατέρων πρὸς τὴν ἑλληνικὴν «παιδείαν», ἐτέθησαν διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος τὰ θεμέλια τῆς ἀντιλήψεως ἢ ὁποῖα ἔκτοτε ἐκυριόρχησεν (ἢ ἔπρεπε νὰ εἶχε κυριαρχήσει!), καὶ καθ' ἣν ὁ ὅλος πνευματικὸς μας πολιτισμὸς θὰ πρέπη νὰ κατέχεται ἀπὸ τὴν διπλὴν οἰκουμένην καὶ πανανθρωπίνην δύναμιν, τὴν δύναμιν τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τὴν δύναμιν τῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας.

«Ἀνθρωπισμὸς» ἢ ἄλλως «Οὐμανισμὸς» εἶναι κατ' ἀρχὴν καὶ κατὰ κυριολεξίαν ἢ ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς Ἀναγεννήσεως τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης σημειωθεῖσα πνευματικὴ κίνησις πρὸς τὸ ἰδανικὸν τῆς ἐλευθερίας ἀναπτύξεως τῆς ἀνθρωπίνης προσο-

πικότητας, μὲ γνώρισμα τὴν ἐπιστροφήν τῆς παρεχομένης καθόλου μορφώσεως πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν ἰδανικὸν τοῦ «καλοῦ κάγαθοῦ», ἰδίᾳ μέσῳ τῶν studia humaniora, ἥτοι τῆς μελέτης τῶν κλασσικῶν Ἑλλήνων συγγραφέων.

Πέραν ὅμως τῆς στενῆς ἱστορικῆς αὐτῆς σημασίας του, ὁ «ἀνθρωπισμὸς» ἢ «οὐμανισμὸς» ἔχει καὶ ἄλλην ὑπεριστορικὴν πνευματικὴν ἔννοιαν. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν δὲ ταύτην «ἀνθρωπισμὸς» ἢ «οὐμανισμὸς» σημαίνει αὐτὸ τοῦτο τὸ πνευματικὸν θεμέλιον τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἀξίωμα τρόπου ζωῆς ἀπαραβάτου τοῦ ὁποῖου τὰ ὅρια προσδιορίζει ἡ ἠθικὴ ἀξία τῆς κλασσικῆς ἑλληνικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς χριστιανικῆς σοφίας, ἐν ἀρρήκῳ πρὸς ἀλλήλας συνθέσει καὶ μὲ γνώρισμα τὴν πίστιν ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον ὡς δημιούργημα λογικὸν καὶ «κατ' εἰκόνα» τοῦ Θεοῦ δαπεπλασμένον. «Θεῖα ἀποκάλυψις» καὶ «Λόγος» εἶναι ἡ διφυῆς βάσις τῆς εὐρωπαϊκῆς ταύτης πολιτιστικῆς νοοτροπίας. Κλασσικὴ δ' ἑλληνικὴ παιδεία καὶ Βίβλος, ἐν στενῇ πρὸς ἀλλήλας πλοκῇ καὶ ἀλληλεξαρτήσῃ, εἶναι τὰ αἰώνια μέσα πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ἰδεώδους τοῦ πνευματικοῦ τούτου πολιτισμοῦ, ἥτοι τῆς λυτρώσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ ἄλογον Ἐγὼ καὶ τῆς ἀνατάσεως αὐτοῦ εἰς τάξιν ἠθικὴν ἐλλόγου ὄντος μὲ δικαιώματα ἀλλὰ καὶ μὲ ὑποχρεώσεις καθιερουμένας ἐξ ἐκτιμήσεων ἠθικῶν καὶ ἐκ πνεύματος κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης.

Τὴν τοιαύτην σύνθεσιν τῆς Θείας Ἀποκαλύψεως πρὸς τὸν Λόγον πρῶτος ἐπεχείρησεν ὁ μεγαλόπνευστος θεωρητικὸς κήρυξ καὶ ἀπολογητὴς τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὁ Παῦλος, εἰς τὰς ἐπιστολάς του. Κτῆμα τοῦ Ἀποστόλου ἦτο ἡ Ἑλληνικὴ παιδεία, ἡ δὲ στροφή του πρὸς τὸν Χριστιανισμὸν τὸν ὠδήγησεν, πρῶτον αὐτόν, εἰς τὴν μεγαλοφυᾶ σύνθεσιν τῆς ἑλληνικῆς πρὸς τὴν χριστιανικὴν σοφίαν. Τρεῖς ὅμως περίπου αἰῶνας βραδύτερον τὸ ρεῦμα βαίνει ἀνάστροφον: Οἱ τρεῖς Πατέρες, ἐπίσης ἐμπλεῖοι παιδείας ἑλληνικῆς, στρέφουν τὸν καθιερωμένον πλέον Χριστιανισμὸν πρὸς τὴν κλασσικὴν ἑλληνικὴν παιδείαν. Τὸ δ' ἀποτέλεσμα εἶναι πάντοτε τὸ αὐτό: Ἐπὶ τοῦ ἰδίου ὡς καὶ ὁ Ἀπόστολος βάθρου οἱ τρεῖς ἱε-

ράρχαι οἰκοδομοῦν τὴν μεγάλην σύνθεσιν τῶν δύο αἰώνιων πνευματικῶν δυνάμεων, τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Καθίστανται δ' οὗτοι, πρῶτοι μετὰ τὸν Παῦλον, Χριστιανοὶ καὶ ἀνθρωπισταί, ὑπὸ τὴν εὐρυτάτην τοῦ ὅρου τούτου σημασίαν.

II

Διὰ τὴν μεγάλην ταύτην σύνθεσιν προσεφέρετο καὶ ἡ μεγαλοφυΐα τῶν Τριῶν πατέρων ἀλλὰ καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ τέταρτος αἰὼν.

Μαθηταὶ τῆς Σχολῆς τῶν «χρυσῶν» Ἀθηνῶν, τῶν θεωρουμένων ἔτι καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τῶν ὡς «τὸ τῶν λόγων ἔδαφος», ὁ Βασίλειος καὶ ὁ Γρηγόριος, ἐξ ἑτέρου δὲ μαθητὴς τοῦ πολλοῦ Λιβανίου ἐν Ἀντιοχείᾳ ὁ Ἰωάννης, εἶχον καὶ οἱ τρεῖς ἀνατραπῆ εἰς τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα καὶ τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν. Τὸ πνεῦμα δὲ καὶ ἡ παιδεία αὕτη ἀναπηδοῦν, ὡς γνωστὸν, ἀνὰ πᾶσαν σχεδὸν γραμμὴν τῶν κειμένων ἄτινα καὶ οἱ τρεῖς ἀφῆκαν ὡς κληρονομίαν εἰς τὴν αἰωνιότητα. Πέραν ὅμως τούτων εἶχον τὴν εὐτυχίαν καὶ οἱ τρεῖς νὰ γεννηθοῦν καὶ νὰ ἀνδρωθοῦν κατὰ τὸν τέταρτον μετὰ Χριστὸν αἰῶνα, τὸν αἰῶνα δηλαδὴ ὁ ὁποῖος χαρακτηρίζεται ἀπὸ γεγονότα κοσμοϊστορικά, κοσμοϊστορικά καὶ διὰ τὴν πολιτικὴν ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν καθόλου πνευματικὴν ἐξέλιξιν τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας.

Κατὰ τὸν τέταρτον οὗτο αἰῶνα, μὲ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν γερμανικῶν φύλων, προετοιμάζεται καὶ κατ' οὐσίαν ἐπιτυγχάνεται ἡ διάλυσις τοῦ δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους, τοῦ ὁποῖου τὸ τέλος τυπικῶς μόνον ἐπέρχεται κατὰ τὸν ἀκολουθοῦντα πέμπτον αἰῶνα. Ἐξ ἑτέρου, μὲ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν ἀσιατικῶν φύλων εἰς τὴν Εὐρώπην δημιουργεῖται μὲν νέα ἐθνολογικὴ κατάσταση ἀναχαιτίζεται ὅμως καὶ ἡ προέλασις τῶν γερμανικῶν φύλων πρὸς τὴν ἀνατολικὴν Εὐρώπην, οὕτω δὲ τὸ Βυζάντιον, ὡς πρωτεύουσα τοῦ νέου Ρωμαϊκοῦ Κράτους, περισφίζεται διὰ νὰ συνεχίσῃ ἐπὶ μακροῦς ἔκτοτε αἰῶνας τὴν ἀγωνιστικὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν μεγάλην πολιτιστικὴν ἀποστολήν του. Πολιτικῶς οὕτω τὸ Βυζαντινὸν Κράτος θεμελιώνεται κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα. Τὸ πολιτικὸν δὲ τοῦτο γεγονός ἀνοίγει τὸν

δρόμον εἰς τὰς μεγάλας πνευματικὰς συνεπειάς, εἰς τὰς ὁποίας πρωτοστατοῦν ὁ Βασίλειος, ὁ Γρηγόριος καὶ ὁ Ἰωάννης, ἀλλὰ πλὴν αὐτῶν καὶ ἄλλοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Ἀθανάσιος καὶ ὁ Αὐγουστίνος καὶ ὁ Ἱερώνυμος. Ὁ τέταρτος αἰὼν χαρακτηρίζεται μὲ κοσμοϊστορικὰ πολιτικὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα ὁμως ὀδηγοῦν εἰς ἐπίσης μεγάλας πνευματικὰς συνεπειάς.

Βεβαίως οὕτω τὸ Βυζάντιον ἦτο κληρονόμος τῆς Ρώμης καὶ τὸ Βυζαντινὸν Κράτος τοῦ τετάρτου αἰῶνος ἐθεμελιώθη ὡς κράτος ρωμαϊκόν. Εἰς τὸ κλίμα ὁμως τῆς ἐξελληνισμένης Ἀνατολῆς τὸ Βυζαντινὸν Κράτος ἀπηγαστροθήη τοῦ ρωμαϊκοῦ του παρελθόντος καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιβολὴν τῶν πάντοτε ζωντανῶν ἀντιλήψεων προσέλαβε τὸν ἰδιότυπον αὐτοῦ χαρακτήρα ὡς Κράτους ἐπισήμως μὲν Ρωμαϊκοῦ κατ' οὐσίαν ὁμως Ἑλληνικοῦ, μὲ τὰς ἀναποφεύκτους τοῦ γεγονότος τούτου συνεπειάς.

Κατὰ τὸν τέταρτον οὕτω αἰῶνα ἡ καθαρῶς ρωμαϊκὴ σκέψις καὶ νοοτροπία εἶχεν ἀρχίσει νὰ γίνεταί ἀπλῶς ἀνάμνησις, τὸ δ' αἰωνόβιον ἑλληνικὸν περιβάλλον εἶχεν ἀρχίσει νὰ διεισδύη καὶ νὰ ἐπιβάλλεται, ἂν ὄχι πάντοτε ἀποτελεσματικῶς εἰς τὴν κρατικὴν μηχανήν, πάντως ὁμως ἐπιτυχῶς εἰς τὴν καθόλου πνευματικὴν καλλιέργειαν. Τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ γενικώτερον ἡ ἑλληνικὴ παιδεία ἦτο οὕτω διάχυτος εἰς τὸ Βυζαντινὸν Κράτος τοῦ τετάρτου αἰῶνος. Καὶ ἡ παλαιὰ κλασσικὴ ἑλληνικὴ σκέψις, ριζωμένη ὡς ἦτο ἀκαταλύτως εἰς τὴν πνευματικῶς εὐφορον γῆν τῆς ἀνατολικῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου, δὲν ἦτο δύσκολον ν' ἀποδώσῃ τοὺς ἀναμενομένους καρπούς.

Εἰς τὸν τέταρτον οὕτω αἰῶνα ἀνήκει τὸ ὅλως ἀξιοσημείωτον φαινόμενον Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου, τοῦ αὐτοκράτορος θιασώτου τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων «ἐθνικοῦ». Εἰς τὸν αἰῶνα δ' αὐτὸν ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ἡ ἠθικὴ φιλοσοφία τῆς Στοᾶς ἐξηκολούθουν νὰ διδάσκωνται ὅπως καὶ παλαιότερον. Καὶ ἡ διδασκαλία αὐτὴ, κατ' ἐξοχὴν ἀνθρωπίνῃ καὶ κατ' ἐξοχὴν ἰδεοκρατουμένη, προσεφέρετο ὡς ἰδεώδης διὰ τὴν μετὰ Λόγου συμπλήρωσιν τῆς ἠθικῆς καὶ ὑπερλογικῆς διδασκαλίας τῆς χριστιανικῆς πίστεως.

Εἰς τὴν χριστιανικὴν οὕτω διδασκαλίαν—ἡ ὁποία ἐξενίκησε μὲ τὸν Μ. Κωνσταντῖνον καὶ τελικῶς ἐθριάμβευσε μὲ τὸν Μ. Θεοδοσίον—ἡ Ἀξία τοῦ Ἀγαθοῦ καὶ τοῦ Ἀληθοῦς παρείχετο ἄνωθεν ἐξ ἀποκαλύψεως. Τοῦναντίον εἰς τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν ἀμφοτέραι αἱ ἀξίαι αὗται ἀνεκυπτον μὲ ἀνάλυσιν λογικὴν καὶ καθιεροῦντο μὲ ἀνάτασιν τοῦ ἀνθρωπίνου στοχασμοῦ. Κατ' ἀμφοτέρας οὕτω τὰς προελεύσεις τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο ἡ ἀπόκτησις τῆς Ἀξίας τοῦ Ἀγαθοῦ καὶ τοῦ Ἀληθοῦς ὡς γνώμονος τῆς συμπεριφορᾶς τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἑαυτούς, πρὸς τοὺς συνανθρώπους των, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ θεῖον. Ἐκεῖθεν δὲ τὸ βῆμα ἦτο ἴσως τολμηρόν, ἀλλὰ πάντως ἦτο μικρόν διὰ τὴν ὀδηγήσῃ εἰς τὴν σύνθεσιν τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Καὶ τὸ βῆμα τοῦτο, τολμηρόν ὅσον καὶ μικρόν, ἐπεχείρησαν οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι.

III

Ἄπειρα εἶναι τὰ χωρία μέσω τῶν ὁποίων προκύπτει ἡ κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἀξιοσημείωτος καὶ μεγαλοφυὴς «θέσις» τῶν Τριῶν μεγάλων Ἱεραρχῶν ἔναντι τοῦ προβλήματος τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καθόλου. Ἡ θέσις τῶν δ' αὐτῆ προκύπτει εἰς τὰ ἐν λόγῳ χωρία εἴτε ἐμμέσως ἐκ τῆς ὅλης τῶν Τριῶν Πατέρων διδασχῆς, εἰς ἣν σαφῶς ἀποτυποῦται ἡ σφραγὶς τῆς ἀρχαίας «ἐθνικῆς» σκέψεως, εἴτε ὁμως καὶ ἀμέσως, ὁσάκις εὐθέως γίνεται ἀναφορὰ καὶ ἀξιολογήσις τῆς ἀρχαίας ταύτης σκέψεως ἐν σχέσει πρὸς τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν. Καὶ τὰ χωρία ταῦτα, καίτοι ἐπανειλημμένως ἔχουν σημειωθῆ, ἀξίζει νὰ ἐπαναληφθοῦν, ἔστω καὶ κατ' ἐπιλογὴν τυχαίαν.

Ὅταν, οὕτω, ὁ Χρυσόστομος ἀντιμετωπίζει καὶ συζητεῖ τὸ ὄξυ διὰ τὴν ἐποχὴν του πρόβλημα τῆς δουλείας κατέχεται μὲν ἀπὸ τὴν χριστιανικὴν τοῦ Παύλου διδασκαλίαν (Α' πρὸς Κορ. ζ' 21 ἐπ.), ἀλλ' ἔχει ὑπ' ὄψιν καὶ ἀντιλήψεις αἰτινες ἀπηχοῦν τὴν ἀρχαίαν τῆς Στοᾶς φιλοσοφίαν (βλ. Ὁμιλ. ιθ' εἰς Α' Κορ., ἐν Migne, Ἐ. Π., 61, 156 ἐ.). Τὴν ἀρχαίαν πάλιν φιλοσοφίαν καὶ ἀκριβέστερον τὴν ἀναπτυχθεῖσαν μέχρι τοῦ Σωκράτους καὶ τοῦ Πλάτωνος—καθ' ἣν ἐν τῷ κόσμῳ τού-

τω ἐν ἀρχῇ ἐπεκράτει πλήρης μεταξύ τῶν ἀνθρώπων ἰσότης ἥτις μόνον μετὰ τὴν διείσδυσιν τοῦ Κακοῦ κατελύθη καὶ ἐξεφυλίσθη εἰς διάκρισιν ἐλευθέρων καὶ δούλων ἢ πλουσίων καὶ πτωχῶν κ. ἄ.—ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ Γρηγόριος, ὅστις οὕτω προβάλλει ὡς νοσταλγὸς τῆς «πρώτης ἰσονομίας» καὶ τῆς «ἀρχαίας ἐλευθερίας» καὶ κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν στωϊκῶν ἐξυμνεῖ τὴν «φύσιν» καὶ χαρακτηρίζει ὡς «ἀρρωστήματα» τὰς ἐπιγεννηθείσας διακρίσεις (Λόγ. ιδ' 26, Migne Ἐ. Π. 35,892). Ὁ δὲ Βασίλειος χαρακτηριστικώτατα εἶτε ἐπικαλεῖται τὰ «φιλόκροαπα διηγήματα» τῶν Ἑλλήνων (Ὁμιλ. ἐν λιμῷ κλπ., Migne Ἐ. Π. 31,325), εἶτε ἐπαναλαμβάνει τοῦ Ἀριστοτέλους τὸν ἀφορισμὸν, καθ' ὃν ὁ ἄνθρωπος εἶναι «ζῷον πολιτικὸν καὶ συναγελαστικόν» (Ὁμιλ. εἰς ιδ' Ψαλ., Migne Ἐ. Π., 29,261), εἶτε τέλος μετὰ τὴν δύναμιν ἥτις τὸν διακρίνει ἀναλύει θεμελιώδη νομικὰ προβλήματα, ὡς τὸ τοῦ «ἀκουσίου» καὶ τοῦ «ἐκούσιου» φόνου κ. ἄ. μετ' ἐκδηλον τὴν ἀριστοτελικὴν ἢ τὴν πλατωνικὴν ἐπίδρασιν (ἐπὶ τοῦ τελευταίου τούτου βλ. νῦν ἐκτενῶς Τριανταφυλλόπουλου, Ἀρχεῖον Ἰδιωτ. Δικαίου, 16, 151 ἐπ.).

Ἐν τούτοις, πέραν τῆς τοιαύτης ἐμμέσως μόνον συναγομένης ἐπιρροῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ δὲν ἐλλείπει καὶ ἡ εὐθεΐα καὶ ἄμεσος ἐκδήλωσις τῆς ἀξίας τῆς ἐλληνικῆς παιδείας εἰς τοὺς τρεῖς Ἱεράρχας. Ἀπὸ τῆς ἐπόψεως δὲ ταύτης εἶναι ὄλος χαρακτηριστικὰ τὰ γνώριμα καὶ πράγματι κλασσικὰ κείμενα τοῦ Γρηγορίου καὶ ἰδιαίτατα τοῦ Βασιλείου, εἰς τὰ ὁποῖα ἐξυμνεῖται ἡ κλασσικὴ παιδεία καὶ οὕτω διὰ πρώτην φοράν θεμελιώνεται κατὰ τρόπον ὑπεύθυνον ἡ «ἀνθρωπιστικὴ» χριστιανικὴ ἀντίληψις τῆς συνθέσεως τῆς ἐξ Ἀποκαλύψεως πρὸς τὴν μετὰ Λόγου, ὡς ἀνωτέρω ἐσημειώθη, Ἀλήθειαν.

Τονίζει, οὕτω, ὁ Γρηγόριος εἰς τὸν Ἐπιτάφιον αὐτοῦ εἰς τὸν Μ. Βασίλειον (Migne, Ἐ.Π., 36, 494 ἐπ.), ὅτι παιδεία δὲν εἶναι μόνον ἡ χριστιανικὴ, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐθνικὴ, τὴν ὁποῖαν ἐν τούτοις, ὡς ὁ ἴδιος προσθέτει, πολλοὶ ἐκ τῶν χριστιανῶν κακῶς δὲν τὴν ἀποδέχονται, διότι τὴν θεωροῦν ἐσφαλμένην καὶ ἐπικίνδυνον. Μετὰ τὸν

ἀφορισμὸν τοῦ δ' αὐτὸν ἀσφαλῶς ἐκφράζει τὴν ἰδίαν τοῦ «ἀνθρωπιστικῆν» θέσιν, θέσιν ἥτις εἶναι καὶ τοῦ Χρυσοστόμου, ἀλλὰ πρὸ παντὸς καὶ τοῦ Βασιλείου, ὅστις τὸ θέμα τῆς ἐλληνικῆς παιδείας ἀντιμετώπισε μετὰ θάρρους καὶ μεγαλοφυΐαν εἰς τὴν περιφρημον μικρὰν πραγματείαν τοῦ «πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ ἐλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων» (Migne, Ἐ. Π. 31,564).

Ἡ ὀλιγοσέλιδος αὕτη πραγματεία τοῦ Μ. Βασιλείου εἶναι ἴσως ἀκόμη καὶ σήμερα ἡ ἀριστοτεχνικωτέρα ἔκφρασις τοῦ ἀνθρωπιστικοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος, ἥτοι τοῦ πνεύματος τῆς συνθέσεως τοῦ χριστιανικοῦ πρὸς τὸ ἐλληνικὸν ἰδεῶδες εἰς κοινὴν καὶ ἐνιαίαν ἐκπολιτιστικὴν δύναμιν, τὴν δύναμιν τοῦ λεγομένου ἐλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ. Ὑπὸ τὴν ἔσποιν δὲ ταύτην, ἡ μικρὰ εἰς ἔκτασιν, ἀλλὰ μεγάλη εἰς νόημα πραγματεία τοῦ Ἱεράρχου παρίσταται ὡς ἀληθὴς σταθμὸς εἰς τὴν καθόλου ἱστορίαν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καὶ τῆς πνευματικῆς καλλιέργειας—φωνῆ ἀληθοῦς Ἀναγεννήσεως ἥδη κατὰ τὸν δ' αἰῶνα, φωνῆ ὅμως ταχέως λησμονηθεῖσα καὶ ἴσως χονδροειδῶς περιφρονηθεῖσα ἀπὸ τὸν ἐπακολουθήσαντα μονολιθισμὸν τοῦ στενοῦ καὶ φανατικοῦ πνεύματος.

Βεβαίως, οὕτω, ὑπῆρξαν καὶ πρὸ τοῦ Βασιλείου συγγραφεῖς χριστιανοί, οἵτινες ἐτόνισαν τὴν σπουδαιότητα τῆς ἐλληνικῆς παιδείας, ὅπως ὁ Ἰουστίνος ὁ μάρτυς καὶ ὁ ἀπολογητὴς Ἀθηναγόρας καὶ ὁ Κλήμης καὶ μάλιστα ὁ Ὠριγένης κ. ἄ., εἰς τὴν Δύσιν δὲ καὶ ὁ Τερτυλλιανὸς καὶ τόσοι ἄλλοι. Βεβαίως δ' ὑπῆρξαν καὶ μετὰ τὸν Βασίλειον πάμπολλοι συγγραφεῖς καὶ Ἱεράρχαι, οἵτινες προδήλως διετέλεσαν ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῆς ἀρχαίας κλασσικῆς παιδείας καὶ ἐτόνισαν τὴν σημασίαν τῆς παιδείας ταύτης καὶ διὰ τὸν χριστιανόν, ἐν οἷς, καὶ ὁ Φώτιος καὶ ὁ Εὐστάθιος καὶ ὁ Ἀρέθας κ. ἄ., βραδύτερον δὲ καὶ ὁ Ψελλὸς καὶ σειρά ἄλλη διασήμων ἀνδρῶν ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἐφεξῆς. Τὴν ἔκφρασιν ὁμως τῆς ἀναζητουμένης συνθέσεως τοῦ ἀρχαίου Λόγου πρὸς τὴν χριστιανικὴν Ἀποκάλυψιν, μετὰ δύναμιν ἥτις θὰ ἔπρεπε ἄλλως νὰ εἶχε πράγματι κατευθύνει τὸν Μεσαίωνα καὶ νὰ εἶχε φωτίσει τὸ σκότος ὁ-

περ ἐπηκολούθησεν, ἀπαντῶμεν ἴσως μόνον εἰς τὸν Βασίλειον. Ἐκ τούτου δὲ καὶ ἡ κλασικὴ σημασία τῆς μικρᾶς του πραγματείας διὰ τὴν καθόλου πνευματικὴν ζωὴν.

Εἰς τὴν πραγματείαν του ταύτην ὁ πολὺς Ἱεράρχης ἀναπτύσσει μὲ ἀπλότητα τὴν ὠφέλειαν τῆς κλασικῆς παιδείας ὡς προπαρασκευαζούσης διὰ τὴν κατανόησιν τῆς Ἀγίας Γραφῆς, μὲ τὰ παραδείγματα τῶν καλῶν ἀλλὰ καὶ τῶν κακῶν πράξεων, ὡς καὶ μὲ τὰς καλὰς καὶ ἠθικὰς ιδέας ποὺ περιέχονται εἰς τὰ συγγράμματα τῶν «ἐθνικῶν» ποιητῶν, λογογράφων ἢ ρητόρων. Εἰς τὴν σύντομον πραγματείαν του ὁ συγγραφεὺς ἀποδεικνύεται τέλειος κάτοχος τῆς κλασικῆς ταύτης παιδείας, ἥτις, κατ' αὐτόν, ὄχι μόνον δὲν εἶναι ἀπορριπτέα ἀλλ' εἶναι καὶ κατ' ἐξοχὴν χρήσιμος διὰ τὴν κατανόησιν τῶν «ἀπορρητῶν» τῶν χριστιανικῶν γραμμάτων, ἀκριβῶς ὡς «ἀνέκλυτος» παραμείνῃ εἰς ἡμᾶς «ἡ τοῦ καλοῦ δόξα». Κατὰ τὴν ὥραν του ἔκφρασιν, διὰ τῆς κλασικῆς παιδείας, τότε μόνον θὰ δυνηθῶμεν ν' ἀτενίσωμεν τὸν ἥλιον, ὅταν προηγουμένως συνειθίσωμεν νὰ τὸν βλέπωμεν εἰς τὸ ὕδωρ («... καὶ οἶον ἐν ὕδατι τὸν ἥλιον ὄρᾱν ἐθισθέντες οὕτως αὐτῷ προσβαλοῦμεν τῷ φωτὶ τὰς ὄψεις») ! Ἡ δὲ συνθετικὴ μελέτη τῶν δύο διδασκαλιῶν, τῆς χριστιανικῆς καὶ τῆς ἀρχαίας, εἶναι, κατὰ τὸν Ἱεράρχην, ἀκρως συμφέρουσα, διότι «εἰ μὲν οὖν ἔστι τις οικειότης πρὸς ἀλλήλους τοῖς λόγοις, προὔργου ἂν ἡμῖν αὐτῶν ἡ γνώσις γένοιτο· εἰ δὲ μή, ἀλλὰ τό γε παρὰλληλα θέντας καταμαθεῖν τὸ διάφορον, οὐ μικρὸν εἰς βεβαίωσιν τοῦ βελτιονοῦς». Ἀξίζει λοιπόν, κατὰ τὸν συγγραφεᾶ, ἡ μελέτη τῶν κλασικῶν εἴτε ὡς συγγενῆς πρὸς τὴν μελέτην τῆς Γραφῆς, εἴτε καὶ ἀπλῶς πρὸς σύγκρισιν διὰ τὴν συναγωγὴν τοῦ Ὁρθοτέρου! Ἀξίζει, κατ' αὐτόν, νὰ κινήσωμεν πάντα λίθον «ὄθεν ἂν μέλλῃ τις ἐπ' αὐτὸν ὠφέλεια γενήσεσθαι». Ἀξίζει δὲ καὶ γενικώτερον ἢ εὐρεία γνώσις καὶ μάθησις, διότι «ὅ γε μὴν ἐλευθέρως πεπαιδευμένος πολλοῦ ἂν δέοι ταπει-

νόν τι καὶ αἰσχρὸν ἔργον ἢ λόγῳ ποτὲ προελεσθαι». Ἡ παιδεία δηλαδὴ κατὰ τὸν Βασίλειον διαπλάσει καὶ τὸ ἦθος, τὸ ἦθος ὁμως ἀποτελεῖ ἐπίσης τὴν λαμπρὰν καρποφορίαν καὶ τῶν «ἀπορρητῶν» διδασκαλιῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

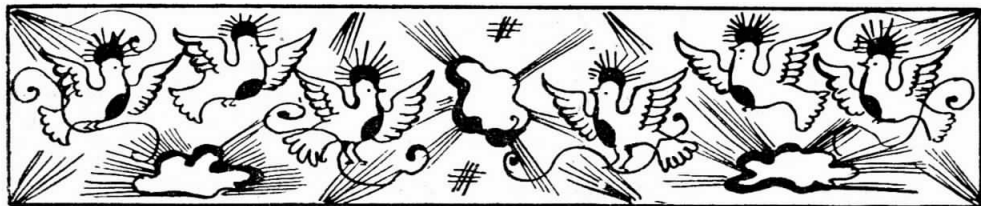
Διερωτᾶται τις μετὰ ταῦτα εὐλόγως, ἂν δύναται ποτε νὰ διατυπωθῇ ἀπλούστερον ἢ βασικὴ τοῦ Ἀνθρωπισμοῦ ἰδέα τῆς μελέτης τῶν κλασικῶν πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς διαμορφώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου τύπου τοῦ «καλοῦ κάγαθοῦ». Ἐν τέλει δὲ διερωτᾶται τις εὐλόγως, ἂν μὲ τὴν ἀπλὴν ταύτην τοποθέτησιν τοῦ ὅλου προβλήματος δὲν εὐρισκόμεθα ἤδη κατὰ τὸν δ' αἰῶνα εἰς πλήρη αἰῶνα Ἀνθρωπισμοῦ, Ἀνθρωπισμοῦ ὅπως μᾶς τὸν παρέδωκαν διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος οἱ ἀριστοτεχνικῶς ἀξιολογήσαντες τὴν ἀρχαίαν παιδείαν διὰ τὴν ἐμπέδωσιν τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας Τρεῖς μεγάλοι Ἱεράρχαι.

ΠΑΝ. Ι. ΖΕΠΟΣ

Καθηγητὴς τῆς Νομικῆς Σχολῆς
τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ :

Ἐκ τῆς πλουσίας βιβλιογραφίας βλ. παρ' ἡμῖν *Μπαλάνου*, Πατρολογία (1930), Οἱ πατέρες καὶ συγγραφεῖς τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας (1949), *Μπρασιώτη*, Οἱ τρεῖς Ἱεράρχαι καὶ τὸ κοινωνικὸν πρόβλημα (β' ἔκδ. 1939), Ἡ διὰ μέσου τῶν αἰώνων ἐπιβίωσις τῶν τριῶν ἱεραρχῶν (1939), *Κασιμάτη*, Τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα καὶ ἡ κοινωνικὴ διδασκαλία τῶν τριῶν ἱεραρχῶν (1940), *Τριανταφυλλοπούλου*, Ἑλληνικαὶ νομικαὶ ἰδέαι ἐν τῷ βυζαντ. δικαίῳ, Ἀρχεῖον Ἰδιωτ. Δικ. 16, 1953, σ. 151 ἐπ., *Μπόνη*, Γρηγόριος ὁ Θεολόγος (1953), Ἀμφιλόχιος Ἰκονίου καὶ Μ. Βασίλειος (1949), παρ' οἷς πᾶσι καὶ ὅλη ἡ διεθνὴς βιβλιογραφία, εἰς ἧς βλ. ἰδίως *Boulinger*, Saint Basile, Aux jeunes gens sur la manière de tirer profit des lettres helléniques (1935), *Jaeger*, Humanism and Theology (1943), *Livingstone*, Greek Ideals and Modern Life (ἑλλην. μετάφ. Χόνδρου, 1950) κ. ἄ. βλ. ἐπίσης τὰ ἄρθρα: *Π. Μελίτη*, «Ἀκτίνες» 17, 1954, σ. 337, 385, 433, 481, καὶ *Βουρβέρη*, αὐτ. 17, 1954, σελ. 97, ἐπ.

Ο ΜΕΓΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΕΝΑΝΤΙ ΤΩΝ ΑΣΤΡΟΛΟΓΩΝ

Θὰ ἦτο ἀναμφιβόλως λίαν τολμηρόν, ἄκρωσ δὲ ἀντειποστηρικόν, ἐὰν κανεῖς ἐπεχειρεῖς μέσα εἰς τὰ στενά ὄρια ἐνὸς ἄρθρου νὰ σκιαγραφῆσθαι τὸν Μέγαν Βασίλειον ὡς ἐπιστήμονα, ἐνδιατρίψαντα εἰς ζητήματα σχέσιν ἔχοντα μὲ τὰς φυσικομαθηματικὰς καὶ βιολογικὰς ἐπιστήμας. Ἐνα μόνον ζήτημα προτίθεται νὰ παρουσιάσῃ τὸ παρὸν ἄρθρον. Τὸ ἀφορῶν εἰς τὴν στάσιν τοῦ Μ. Βασιλείου ἐναντι τῶν δοξασίων τῆς ψευδευπιστήμης τῆς Ἀστρολογίας.

Ἡ Ἀστρολογία, ἡ ὁποία ὡς γνωστὸν ἐγεννήθη ἐν Μεσοποταμίᾳ καὶ ἔφθασεν εἰς τὸ κατακόρυφον τῆς ἀναπτύξεώς της τὸ 540 π.Χ. εἰς τὴν Βαβυλώνα⁽¹⁾, ὑποστηρίζει ὅτι δύνανται νὰ γνωρίζῃ τὰς μελλούσας τύχας τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἔθνῶν, βασιζομένη εἰς τὰς ἐκάστοτε θέσεις, κινήσεις καὶ σχήματα τῶν ἀστέρων—πλανητῶν καὶ ἀπλανῶν. Οὕτως ἀνεπτύχθη σὺν τῷ χρόνῳ ἡ Τέχνη τῆς Ἀστρομαντείας, ἣτις ὀνομάζεται καὶ Γενεθλιαλογία, ὡςάκις ἀσχολεῖται εἰς τὴν πρόβλεψιν τῆς μελλούσης ἐξελίξεως τῶν νηπίων. Οἱ ἀστρολόγοι, εἶχον καταστήσει τότε, ὅπως καὶ εἰς προηγούμενας καὶ μεταγενεστέρως ἐποχάς—δυστυχῶς δὲ καὶ σήμερον ἀκόμη—πληγῆ δι' ἓνα μέρος τῆς κοινωνίας⁽²⁾. Ὑπῆρχον ἄνθρωποι εὐπιστοί, οἵτινες ἠρώτων αὐτοὺς περὶ τῆς μελλούσης τύχης ἐνὸς παιδίου, κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς γεννήσεώς του, συχνὰ δὲ καὶ πρὸ αὐτῆς, ἀφοῦ, κατ' αὐτοὺς, καὶ ἡ ὥρα τῆς συλλήψεως «προκαθώριζε» τὴν τύχην τοῦ τεχθησομένου!

Καὶ τί ὑπεστήριζαν εἰδικώτερον οἱ ἀστρολόγοι; Διὰ νὰ εὔρουν τάχα μὲ ἀπόλυ-

τον ἀκρίβειαν—ὄχι μὲ προσέγγισιν μοιρῶν καὶ πρώτων λεπτῶν, ἀλλὰ καὶ δευτερολέπτων τοῦ τόξου—τὰς θέσεις τῶν ἀστέρων ἐπὶ τῆς οὐρανοῦ σφαίρας καὶ νὰ συναγάγουν δῆθεν πορίσματα ἀσφαλῆ περὶ τῆς μελλοντικῆς ἐξελίξεως τῶν παιδίων, ὑπεστήριζον μὲ σχολαστικότητα πολλάκις, ὅτι δύνανται νὰ κάμουν τοὺς προσδιορισμοὺς αὐτοὺς. Ἐπομένως ἤμποροῦν μὲ ἀσφάλειαν νὰ προοῖδον ἀπώτερα γεγονότα. Οἱ τοιοῦτοι ὅμως προσδιορισμοί, παρατηρεῖ ὁ Μ. Βασίλειος, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνων μὲ ἀπόλυτον ἀκρίβειαν, συνεπῶς δὲ ἡ θεωρία τῶν πίπτει ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς βάσεώς της. Ἐπὶ πλέον, μεταβάλλονται τόσον ταχέως αἱ ἐκάστοτε θέσεις καὶ τὰ σχήματα τῶν ἀστέρων.

«Ἀνάγκη γὰρ εὐρεθῆναι, γράφει, τὸν ὠροσκοποῦντα ἀστέρα οὐ μόνον κατὰ πόσου δωδεκατημορίου ἐστίν, ἀλλὰ καὶ κατὰ ποίας μοίρας τοῦ δωδεκατημορίου καὶ ἐν πόσῳ ἐξηκοστῶ εἰς ἃ ἔφαμεν διαιρεῖσθαι τὴν μοῖραν ἢ, ἵνα τὸ ἀκριβὲς εὐρεθῆ, ἐν πόσῳ ἐξηκοστῶ τῶν ὑποδιηρημένων ἀπὸ τῶν πρώτων ἐξηκοστῶν. Καὶ ταύτην τὴν οὕτω λεπτήν καὶ ἀκατάληπτον εὐρεσίν τοῦ χρόνου, ἐφ' ἐκάστου τῶν πλανητῶν ἀναγκαῖον εἶναι ποιεῖσθαι λέγουσιν, ὥστε εὐρεθῆναι ποταπὴν εἶχον σχέσιν πρὸς τοὺς ἀπλανεῖς, καὶ ποταπὸν ἦν τὸ σχῆμα αὐτῶν πρὸς ἀλλήλους ἐν τῇ τότε γενέσει τοῦ τικτομένου. Ὡστε εἰ τῆς ὥρας ἐπιτυχὴν ἀκριβῶς ἴδῃσαν, ἢ δὲ τοῦ βραχυτάτου παραλλαγῆ τοῦ παντὸς διαμαρτεῖν ποιεῖ, καταγέλαστοι καὶ οἱ περὶ τὴν ἀνύπαρκτον ταύτην τέχνην ἐσχολακότες, καὶ οἱ πρὸς αὐτοὺς κεκρηότες ὡς δυναμένους εἰδέναι τὰ κατ' αὐτοὺς»⁽³⁾.

Εἰς τὴν συνέχειαν ὅμως τῆς ἰδίας του ὁμιλίας ἐκθέτει μὲ ἀκρίβειαν ζηλευτὴν, τὰς ἀπόψεις του ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς ἐκ τῶν θέσεων, σχημάτων καὶ κινήσεων τῶν ἀστέρων συναγωγῆς συμπερασμάτων, σχετικῶν μὲ τὴν μελλοντικὴν ἐξέλιξιν τῶν ἀνθρω-

(1) Dampier, W.: A History of Science, Cambridge, 1946 σ. 4.

(2) Κουκουλέ, Φ.: Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, Τόμ. ΑΙΙ, Ἀθήναι 1948, σ. 141.

(3) Πατρολογία Migne, τόμ. 20, σ. 129.

πίνων ὑποθέσεων. Παραθέτομεν τὰς σκέψεις του, ὅπως ἀκριβῶς οὗτος τὰς διατυπώνει:

«Πρῶτον μὲν οὖν ἐκείνο αὐτοῦς ἐρωτήσωμεν, εἰ μὴ ἐφ' ἐκάστης ἡμέρας μυριάκις ἀμείβεται τῶν ἀστέρων τὰ σχήματα;... Ἄεικίνητοι γὰρ ὄντες οἱ πλανῆται λεγόμενοι, καὶ οἱ μὲν θάπτον ἐπικαταλαμβάνοντες ἀλλήλους, οἱ δὲ βραδυτέρας τὰς περιόδους ποιούμενοι, ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὥρας πολλάκις καὶ ὁρῶσιν ἀλλήλους καὶ ἀποκρύπτονται, μεγίστην τε ἔχει δύναμιν ἐν ταῖς γενέσεσι τὸ ἢ παρὰ ἀγαθοποιού ἐφορᾶσθαι, ἢ κακοποιού, ὡς αὐτοὶ λέγουσι. Καὶ πολλάκις καθ' ὃν ἐπεμαρτύρει ὁ ἀγαθοποιὸς ἀστήρ τὸν καιρὸν οὐκ ἐξευρόντες, παρὰ τὴν ἐνόησιν τῶν λεπτοτάτων ἀγνοιοῦν, ὡς ἐν τῷ κακοδαιμονίῳ αὐτὸν κείμενον ἀπεγράψατο. Τοῖς γὰρ αὐτῶν ἐκείνων συγχρησασθαι ῥήμασιν ἀναγκαζομαι. Ἐν δὴ τοῖς τοιοῦτοις λόγοις πολλὸν μὲν τὸ ἀνόητον, πλατπλασίον δὲ τὸ ἀσεβές. Οἱ γὰρ κακοποιοὶ τῶν ἀστέρων τῆς αὐτῶν πονηρίας ἐπὶ τὸν ποιήσαντα αὐτοῦς τῆν αἰτίαν μετατιθέασιν. Εἰ μὲν γὰρ ἐκ φύσεως αὐτῶν τὸ κακόν, ὁ δημιουργὸς ἔσται τοῦ κακοῦ ποιητής· εἰ δὲ προαιρέσει κακύνονται, πρῶτον μὲν ἔσται ζῶα προαιρετικά, λελυμένας καὶ αὐτοκρατορικὰς ταῖς ὁρμαῖς κεχημένας· ὁ μανίας ἐστὶν ἐπέκεινα, καταφεύδασθαι τῶν ἀψύχων. Ἐπειτα τόσον τὸ ἄλογον, τὸ κακὸν καὶ τὸ ἀγαθὸν μὴ κατὰ τὴν ἀξίαν διανέμει ἐκάστω, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν τῷδε τῷ τόπῳ γέγονεν, ἀγαθοποιὸν ὑπάρχειν, καὶ ἐπειδὴ ὑπὸ τοῦδε ὁράται, κακοποιὸν γίνεσθαι τὸν αὐτὸν καὶ ἐπειδὴν πάλιν μικρὸν τι παρεκκλίνη τοῦ σχήματος, εὐθύς τῆς κακίας ἐπιλανθάνεσθαι. Καὶ ταῦτα μὲν ἐπὶ τοσοῦτον».

Ἄλλ' εἶναι χρήσιμον νὰ ἀκούσωμεν τὴν συνέχειαν τῆς τόσον ἰσχυρᾶς συλλογιστικῆς του μεθόδου:

«Εἰ δὲ καθ' ἕκαστον ἀκαριαῖον τοῦ χρόνου ἐπ' ἄλλο καὶ ἄλλο μεθαρμόζονται σχήμα, ἐν δὲ ταῖς μυριάσι ταύταις μεταβολαῖς, πολλάκις τῆς ἡμέρας, οἱ τῶν βασιλικῶν γενέσεων ἀποτελοῦνται σχηματισμοί, διατὶ οὐκ ἐφ' ἐκάστης ἡμέρας γεννῶνται βασιλεῖς; ἢ διατὶ ὅλως πατρικαὶ παρ' αὐτοῖς εἰσι βασιλείας διαδοχαί, οὐ δῆπου γὰρ ἕκαστος τῶν βασιλέων παρατηρημένως εἰς τὸ βασιλικὸν τῶν ἀστέρων σχήμα τοῦ ἰδίου υἱοῦ τὴν γένεσιν ἐναρμόζει; Τίς γὰρ ἀνθρώπων κύριος τοῦ τοιοῦτου; Πῶς οὖν Ὁζίας ἐγέννησεν τὸν Ἰωάθαμ, Ἰωάθαμ τὸν Ἀχαζ, Ἀχαζ τὸν Ἐζεκίαν; Καὶ οὐδεὶς ἐν τούτοις δουλικῆ συνέντευξεν ὥρα γενέσεως; Ἐπειτα εἰ καὶ τῶν κατὰ κακίαν καὶ ἀρετὴν ἐνεργημάτων οὐκ ἐκ τοῦ ἐφ' ἡμῶν εἰσὶν αἱ ἀρχαί, ἀλλ' ἐκ τῆς γενέσεως αἱ ἀνάγκαι, περιττοὶ μὲν οἱ νομοθέται, τὰ πρακτέα ἡμῶν καὶ τὰ φευκτέα διορίζοντες, περιττοὶ δὲ καὶ οἱ δικασταί, ἀρετὴν τιμῶντες, καὶ πονηρίαν κολάζοντες. Οὐ

γὰρ τοῦ κλέπτου τὸ ἀδίκημα· οὐδὲ τοῦ φονέως· ὃ γε οὐδὲ βουλομένῳ δυνατόν ἦν κρατεῖν τῆς χειρός, διὰ τὸ ἀναπόδραστον τῆς ἐπὶ τὰς πράξεις αὐτῶν κατεπειγούσης ἀνάγκης»(4).

Ἄλεον ἐπίσης νὰ ὑπογραμμισθοῦν ὅσα ὁ Μ. Βασίλειος ἀκολουθῶς γράφει περὶ τῶν συνεπειῶν, τὰς ὁποίας ἔχει ἡ πίστις εἰς τὴν εἰμαρμένην διὰ τὴν κοινωνικὴν ἐξέλιξιν τῶν ἀνθρώπων καὶ τὴν ἠθικὴν ἀνάπτυξιν αὐτῶν. Ἐφ' ὅσον, κατὰ τοὺς ἀστρολόγους, κυριαρχεῖ ἡ ἀδιήριτος ἀνάγκη, ἢ καθοριζομένη μόνον καὶ μόνον ἀπὸ τῆν ἀναπότρεπτον φορὰν τῶν ἐν τῷ οὐρανῷ ἐξελλισσομένων φαινομένων, τότε, ὄχι μόνον εἶναι περιττοὶ οἱ δικασταὶ «ἀρετὴν τιμῶντες καὶ πονηρίαν κολάζοντες», ἀλλ' οἱ ἀποτελοῦντες τὰς παραγωγικὰς τάξεις μιᾶς χώρας, ὅλη δηλ. ἡ κοινωνία εἶναι ἔρμαιον τῆς τυφλῆς τύχης καὶ ματαία ἐπομένως κάθε προσπάθεια καὶ πρωτοβουλία διὰ τὴν δημιουργίαν οἰουδήποτε νέου ἐν αὐτῇ. «Ματαιότατοι δὲ πάντων καὶ οἱ περὶ τὰς τέχνας ποιούμενοι· ἀλλ' εὐθνήσει μὲν ὁ γεωργός, μήτε σπέρματα καταβάλλον, μήτε ὄρεπᾶν θηξάμενος· ὑπερπλουτήσει δὲ ὁ ἔμπορος, κἂν βούληται, κἂν μὴ τῆς εἰμαρμένης αὐτῷ συνθροισθῆσιν τὰ χρήματα». Διατὶ ὄχι καὶ οἱ μὲ τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς ἄλλας ἐκδηλώσεις τῆς ἀτομικῆς καὶ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς ἀσχολούμενοι; Εἶναι εὐκόλον κατὰ ταῦτα νὰ φαντασθῇ κανεὶς τὴν θλιβερὰν ἐξέλιξιν τῆς κοινωνίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἐν γένει μὲ μίαν τοιαύτην ἀντίληψιν, πεποιθῆσιν καὶ ἰδεολογίαν τῶν ἀποτελούντων αὐτήν!

Ὅταν δὲ ἡ τοιαύτη ἀντίληψις γίνῃ καθεστῶς, «τότε αἱ μεγάλαι τῶν χριστιανῶν ἐλπίδες φροῦδαί ἡμῖν οἰχῆσονται, οὔτε δικαιοσύνης τιμωμένης, οὔτε κατακρινόμενης τῆς ἁμαρτίας, διὰ τὸ μηδὲν κατὰ προαίρεσιν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἐπιτελεῖσθαι». Καὶ διατὶ αὐτὸ τὸ συμπέρασμα; «Ὅπου γὰρ ἀνάγκη καὶ εἰμαρμένη κρατεῖ, οὐδεμίαν ἔχει χώραν τὸ πρὸς ἀξίαν, ὃ τῆς δικαιοδοσίας ἐξαιρετόν ἐστι», σημειώνει ὁ σοφὸς συγγραφεύς.

Ἐξαιρετικὴ ὄντως διάνοια, οἷα ἡ τοῦ Μ. Βασιλείου, δὲν ἦτο δυνατόν παρὰ κατ'

(4) Migne, τόμ. 29, σ. 132 ἔξ.

αὐτὸν τὸν ἐπιτυχῆ τρόπον νὰ καταπολεμῇ τὴν Ἀστρολογία, νὰ ἔχη δὲ συγχρόνως περὶ πολλοῦ καὶ νὰ ἐκτιμᾷ κατ' ἀξίαν τὴν ἀληθῆ ἐπιστήμην καὶ τὴν Ἀστρονομίαν, τῆς ὁποίας ἀποδεικνύεται ἐμβριθῆς μελετητής. Ὀνομάζει βεβαίως κάπου τὴν Ἀστρονομίαν «πολυάσχολον ματαιότητα», δικαιολογεί ὁμως εὐθύς ἀμέσως τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ αὐτόν. Διότι πολεμεῖ ἐκείνους, οἵτινες ἐκτρέπουσιν τὴν ἐπιστήμην τοῦ προορισμοῦ τῆς καὶ θέλουσιν νὰ συναγάγουν συμπεράσματα, ἀναφερόμενα εἰς θέματα, αἵτινα εὐρίσκονται ἐκτὸς τοῦ πεδίου αὐτῆς. «Ἀναγκαῖαι πρὸς τὸν ἀνθρώπινον βίον αἱ ἀπὸ τῶν φωστήρων σημειώσεις, ἐὰν γὰρ μὴ τις πέρα τοῦ μέτρου τὰ ἀπ' αὐτῶν σημεία περιεργάζεται...» τονίζει οὗτος, ἀκριβῶς διὰ νὰ δείξῃ τὸ μέτρον τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἔχουν ὑπ' ὄψει των οἱ μὲ τὰς ἀστρονομικὰς ἐρεῦνας ἀσχολούμενοι.

Αἱ ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσαι ἀπόψεις τοῦ Μ. Βασιλείου δὲν ἔχουν ἀπὸ ἱστορικῆς μόνον ἀπόψεως ἐπιστημονικὴν ἀξίαν. Ἔχουν καὶ οὐσιαστικὴν σημασίαν. Διότι ὁμιλοῦν καὶ εἰς τὸν σημερινὸν ἄνθρωπον. Εἶναι δυστυχῶς γεγονός, ὅτι καὶ σήμερον ὑπάρχει μία οὐχὶ εὐκαταφρόνητος μερὶς ἀνθρώπων, ἧτις πιστεύει εἰς τὰς ἐπιταγὰς τῆς ἀστρολογίας καὶ ὠροσκοπίας. Ἐφημερίδες καὶ περιοδικὰ ἀφιερώνουσι εἰδικὰς πρὸς τοῦτο στήλας, ἐκατοντάδες καὶ χιλιάδες τοιούτων βιβλίων κυκλοφοροῦν ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν Ἀμερικῇ, ἄρθρα δὲ εἰδικῶν μᾶς πληροφοροῦν ἐκπληκτικὰ ὄντως πράγματα, σχετικῶς μὲ τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν εὐπίστων ὑπὸ τῶν ἀστρολόγων, καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ τὰς

ὑπερβολὰς καὶ ἐξάλλους πολλάκις ἐκδηλώσεις τῶν εὐπίστων. Διότι, ἐκτὸς τῶν τῶσων ἄλλων καὶ ποικίλων ἀκροτήτων, ἔχομεν καὶ γεγονότα, καθ' ἃ ἄνθρωποι ὄχι μόνον κλονίζουσιν τὴν τεκνοποιίαν, ἀναλόγως τῆς μελλοντικῆς συνόδου ὠρισμένων πλανητῶν», ἀλλὰ καὶ «μητέρες προέβησαν εἰς καισαρικὴν τοιμὴν, μήπως τυχὸν τὸ παιδί των δὲν γεννηθῆ ἀκριβῶς τὴν ἡμέραν, τὴν ὥραν καὶ τὰ λεπτὰ τῆς ὥρας, πὺ καθώρισεν ὁ ἀστρολόγος!»⁽⁵⁾.

Ὅντως! Τὰ μηνύματα τῆς αἰωνιότητος, τὰ ὁποῖα ἐδέχθη καὶ ἐνεκοιλώθη ὁ Μ. Βασίλειος, δὲν τὰ μετέδωσε μόνον εἰς τοὺς τότε ἀκροατὰς του, θίγων κάθε εὐγενῆ χορδὴν τῆς ψυχῆς των. Τὰ μεταδίδει, ὅπως συμβαίνει καὶ εἰς τὴν προκειμένην περίπτωση τῆς πνευματικῆς ἀπελευθερώσεως ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς ἀστρομαντείας, καὶ εἰς τὸν σημερινὸν ἄνθρωπον τὸν γεμᾶτον ἀπὸ προβλήματα, ἀπὸ ἀγωνίας καὶ φόβους, ἀπογοητεύσεις καὶ πικρίας. Ὁ ἀντίπαλός των, πολὺ ἔντονος, σαφῆς καὶ διεισδυτικός, διαπερᾷ τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἀνθρώπου, θεωπεύει τὴν ψυχὴν του καὶ τὸν ὀδηγεῖ εἰς τὴν πηγὴν, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν καὶ ἐκεῖνος ἦντλει.

ΔΗΜ. Δ. ΚΩΤΣΑΚΗΣ

Ἰγνητής τῆς Ἀστρονομίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ τὸ Πολυτεχνεῖον

(5) Κ. Πεντελιζοῦ: Πολιτισμός... καὶ Ἀστρολογία «Ἀκτίνες» 1953 σελ. 448, βλ. καὶ «Ἀκτίνες» 1947, σελ. σελ. 32-33.

ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΙΕΡΑΡΧΑΙ ΚΑΙ Η ΦΥΣΙΣ

Δέν είναι παράδοξον ὅτι οἱ τρεῖς μεγάλοι Ἱεράρχαι ὅπως δίδουν τὴν ὑγιᾶ κατεύθυνσιν εἰς τὸ πρόβλημα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς παιδείας, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον δεικνύουν τὴν ὀρθὴν θέσιν εἰς τὴν ἐνατένισιν τῆς φύσεως. Καὶ εἰς τὸ τελευταῖον αὐτὸ θέμα εἶναι ἀληθινὰ κλασικοὶ. Ἀκολουθοῦν τὴν γνησίαν βιβλικὴν παράδοσιν, ἢ ὅποια τόσον εἰς τὸν Ἰὸβ καὶ εἰς τὸν Δαβὶδ καὶ εἰς τὸ Ἄσμα, ὅσον καὶ εἰς τὰ Εὐαγγέλια, ἤμνησε καὶ ἐμεγάλυνε τὴν φύσιν μὲ λυρικωτάτους τόνους εἰς σελίδας ἀφθαστον κάλλους⁽¹⁾.

«Καίτοι πρὸς τὴν οὐράνιον Ἱερουσαλὴμ ἐστρέφετο κυρίως ἡ διάνοια τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, γράφει ὁ Καθηγητὴς καὶ Ἀκαδημαϊκὸς Δ. Σ. Μπαλᾶνος, δὲν περιεφρόνουν τὰ ἀγαθὰ τοῦ κόσμου τούτου ἀπεθαύμαζον τὴν φύσιν καὶ ἰδίως ὁ μέγας Βασιλεὺς». Σὰν ἀληθινοὶ ἄνθρωποι καὶ ὠλοκληρωμένοι Χριστιανοὶ δὲν ἀπεστρέφοντο τὴν ὕλικὴν κτίσιν καὶ τὰς καλλονὰς τῆς—πράγμα πού τὸ κατεδίκασαν ἄλλωστε αἱ Σύνοδοι—ἀλλὰ τὴν ἔβλεπαν σὰν ἀνάκτορον τῆς σοφίας τοῦ Ὑψίστου» (Λινναῖος). Δι' αὐτῆς ὑποῦντο εἰς καλυτέραν γνῶσιν καὶ δοξολογίαν τοῦ Κτίστου, σύμφωνα μὲ τὸ κλασικὸν ἀπόφθεγμα τοῦ Παύλου: «Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἢ τε ἀδιδος αὐτοῦ δύναμις καὶ θεϊότης» (Ρωμ. α' 20).

Πολὺ ὠραία ἐξαιρεῖ τὸ σημεῖον αὐτὸ ἓνας εἰδικὸς, ὁ παιδαγωγὸς καὶ αἰσθητικὸς καὶ καθηγητὴς τῆς δραματολογίας Ἀριστοτέλης Κουρτίδης. Εἰς εἰδικὴν μελέ-

την του, ἀντιπαραβάλλον τὴν ἄποψιν τῶν Πατέρων πρὸς τὴν ἰουδαϊκὴν ἄποψιν, γράφει: «Ἐν μέσῳ συγγῆς περιφρονήσεως τῆς φύσεως, πρόδρομοι τῆς πρὸς τὴν φύσιν θυμικῆς διαθέσεως τῶν νεωτέρων χρόνων, προφαίνονται οἱ Ἕλληνες Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Δὲν προσβλέπουσιν ἐχθρικῶς εἰς τὴν δημιουργίαν, εἰς δὲ τὸ κάλλος αὐτῆς δὲν ἀνευρίσκουσι τὸν Σατανᾶν, ἀλλὰ τὸν Θεόν».

Ὡς παραδείγματα ἀναφέρει ὁ Κουρτίδης ἐπιστολὴν τοῦ Βασιλείου πρὸς τὸν Γρηγόριον ἐκ Πόντου καὶ τὸν πανηγυρικὸν λόγον τοῦ Γρηγορίου εἰς τὸν ἅγιον Μάμαντα. Εἰς αὐτὰ καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα ἔργα τῶν οἱ Πατέρες τονίζου τὴν ὑπεροχὴν τῶν ἔργων τῆς φύσεως ἔναντι τῶν ἔργων τῆς τέχνης. Καὶ προχωρεῖ ὁ Κουρτίδης εἰς μίαν ὠραίαν διακήρυξιν: Δὲν εἶναι ἀληθές, γράφει, ὅτι πρόδρομοι τῆς ἀξιολογήσεως τῆς φύσεως ὑπὲρ τὴν τέχνην ὑπῆρξαν ὁ Πετρούρχης, ὁ Ρουσσώ, ὁ Λεμαίτρ κλπ. Ὑπῆρξαν οἱ Πατέρες. Ὁ Ἀλέξανδρος Κοῦμπολντ ἀρνεῖται μὲν τὸ συναίσθημα τοῦτο εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας, παρὰ τὴν εὐαισθησίαν αὐτῶν, ἣν ἐξαίρει, ἀλλ' ἀνευρίσκει αὐτὸ εἰς τοὺς Ἕλληνας Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας⁽²⁾. Ἐν τῷ δευτέρῳ τόμῳ τοῦ «Κόσμου» του, ἀφορμὴν λαμβάνων ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Μ. Βασιλείου πρὸς τὸν Ναζιανζηνόν, ἐπιλέγει: «Ἐν

(2) Τὴν ιδέαν αὐτὴν διατυπώνει καὶ ὁ Chateaubriand εἰς τὸ «Πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ». Κατ' αὐτὸν ἡ φύσις θεωρουμένη ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ Χριστιανισμοῦ εὗρηκε τὸ ἀληθινὸν μεγαλεῖόν της καὶ ἠμπόρεσε νὰ διηγηθῆ τὴν δόξαν τοῦ Πλάστου. Ὁ Χριστιανισμὸς ἐξωντάνεψε τὸ αἶσθημα τοῦ ὠραίου καὶ τῆς ἀμονίας πού ὑπάρχει μέσα εἰς τὴν φύσιν. «Εἰς τὸ θέαμα τῆς φύσεως δὲν ἠμπόρεσε νὰ αἰσθανθῆ ὁ Ἕλλην ἢ ὁ Ρωμαῖος τὰς συγκινήσεις πού αἰσθάνεται ἡ ψυχὴ μας».

(1) Βλ. μ. ἄλλων ἐκ τῶν ἡμετέρων (ἢ ξένη βιβλιογραφία εἶναι πλουσιωτάτη) Ἀ. Κεραμίδα, Ὁ Ἰ. Χριστὸς καὶ ἡ Φύσις, Ἀθῆναι 1948. Τ. Ματθαϊάκη, Τὸ πράσινον ἐν τῇ Ἀγ. Γραφῇ, Ἀθῆναι 1939.

τῇ ἀφελεί ταύτῃ περιγραφῇ τοῦ τόπου καὶ τοῦ δάσους ἐκφράζονται συναισθήματα, ἅτινα συμφωνοῦσι πρὸς τὰ τῶν νεωτέρων χρόνων πολὺ περισσότερον ἐκείνων, ἅτινα περιῆλθον εἰς ἡμᾶς ἐκ τῆς ἑλληνικῆς καὶ ρωμαϊκῆς ἀρχαιότητος. Ἀπὸ τῆς μονήρους ὀρεινῆς καλύβης, εἰς ἣν ἀπεσύρθη, τείνει τὸ βλέμμα εἰς τὸ πυκνὸν φύλλωμα τοῦ ὑπ' αὐτὸν βαθέως ἐκτεινομένου δάσους· οἱ δὲ ποιητικοὶ καὶ μυθικοὶ ὑπαινιγμοὶ ἠχοῦσιν ὡς φωνὴ ἐρχομένη ἐξ ἄλλου προγενεστέρου κόσμου.

Μετὰ τὴν ὥραίαν αὐτὴν παρατήρησιν τοῦ Γερμανοῦ σοφοῦ παρατηρεῖ ὁ Κουρτίδης: «Οἱ Ἑλληνας Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας παραμένουν Ἑλληνες, ἀποτελοῦσι δὲ τὴν ροδόχρον ἀνταύγειαν τοῦ δύνοντος ἡλίου τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Τὸ ἀρχαῖον πνεῦμα ἐν αὐτοῖς φαίνεται ὡς ἐπτοημένον ἐκ τοῦ ἀπείρου ἐγώ, ἐκ τοῦ ἀνεξερευνήτου βάθους, τὸ ὁποῖον ἠνοιχθή αἴφνης εἰς τὴν ἀνθρωπότητα διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ»⁽³⁾.

Πράγματι, ἐκεῖνος ποῦ μελετᾷ τοὺς τρεῖς Ἱεράρχας-Ἀνθρωπιστὰς παρατηρεῖ ἐν πρώτοις ὅτι αὐτοὶ ἐρευνοῦν καὶ μελετοῦν τὸ βιβλίον τῆς φύσεως μὲ ἐπιστημονικὸν πνεῦμα, πρὸ πάντων ὁ Μ. Βασίλειος. Τὴν αἰσθάνονται καὶ τὴν ἀγαποῦν καὶ τὴν ἀπολαμβάνουν μὲ γνησίαν καλλιτεχνικὴν διάθεσιν. Τὴν περιγράφουν καὶ τὴν ζωγραφίζουσιν μὲ τὸν ἀφθαστον χρωστήρα των καὶ μὲ τὰ ὀλοζώντανα χρώματά των εἰς πίνακας κλασικοῦς. Καὶ δὲν σταματοῦν ἕως ἐδῶ. Ὡς πραγματικοὶ σοφοὶ τὴν κατανοοῦν καὶ τὴν ἐρμηνεύουσιν, ἐμβαθύνουν καὶ φιλοσοφοῦν ἐπ' αὐτῆς. Ἔργων των εἶναι ἐν πολλοῖς τὸ «περὶ αὐτῆς φιλοσοφῆσαι τῆς κτίσεως» (Χρυσόστομος, Θ' ὁμιλία εἰς τοὺς ἀνδριάντας). Καὶ ἐξάγουσιν τόσα διδάγματα «ἀπὸ τῶν νεφῶν, ἀπὸ τῶν ὠρῶν, ἀπὸ τῶν τροπῶν, ἀπὸ τῶν ἀνέμων, ἀπὸ τῆς θαλάσσης καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ποικίλων γενῶν, ἀπὸ τῆς γῆς καὶ τῶν ἐν αὐτῇ τετραπόδων, ἐρπειῶν, πτηνῶν, τῶν ἀεροπόρων, τῶν χερσαίων, ἀπὸ τῶν ἀμφιβίων, τῶν ἐν λίμναις καὶ πηγαῖς καὶ ποτα-

μοῖς» (Χρυσόστομος, Πρὸς τοὺς σκανδαλισθέντας...).

★

Ἀληθινὸς ζωγράφος, ἀλλὰ καὶ φιλόσοφος τῆς φύσεως, παρουσιάζεται ὁ Βασίλειος. Ἐκεῖ ὅπου πρὸ πάντων διαλάμπει ἡ ἀγάπη του πρὸς τὴν φύσιν, εἶναι τὸ ἀριστοῦργημά του «Ὁμιλία εἰς τὴν Ἑξαήμερον». Εἰς τὰς ἑννέα αὐτὰς ὁμιλίας φαίνεται ὁ «οὐρανοφάντωρ» ποῦ ἦτο συγχρόνως καὶ φυσιοδίφης. Ἐκεῖ κορυφώνεται τὸ ἐπιστημονικὸν ἐνδιαφέρον του καὶ ἡ παρατηρητικότης του, αἱ φυσικαὶ γνώσεις του καὶ ἡ ἐγκυκλοπαιδικότης του. Μὲ πόσῃ στοργῇ ἐμβαθύνει εἰς τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν φυτόν καὶ εἰς τὰς ιδιότητας τῶν ζώων! Πόσα διδάγματα βγάζει ἀπὸ τὴν ζωὴν τῶν ἀλκύνων καὶ τῶν ἀετῶν, τῶν πελαργῶν καὶ τῶν γερανῶν, τῶν χελιδόνων καὶ τῶν τρυγόνων, τῶν διαφόρων ἐντόμων καὶ ἰδίως τῶν μελισσῶν, τῶν τετραπόδων καὶ τῶν ψαριῶν! Ἀπὸ τοῦ μύρκου μέχρι τοῦ ἐλέφαντος, καὶ ἀπὸ τῆς σελήνης μέχρι τοῦ ἡλίου, ὅλα τὰ μελετᾷ καὶ τὰ σπουδάζει μὲ ἀγάπην καὶ ἐμβριθειαν. Φιλοσοφεῖ π.χ. πῶς εἶναι σχισμένον τὸ φύλλον τῆς ἀμπέλου, ὥστε νὰ ἀντέχη μὲν τὸ σταφύλι εἰς τὰς ἐκ τοῦ ἀέρος βλάβας, συγχρόνως δὲ νὰ ὑποδέχεται ἀφθόνως διὰ τῆς ἀραιότητός του τὰς ἀκτίνας τοῦ ἡλίου. Σὰν ἀληθινὸς δὲ γεωμέτρης μὲ διαβήτην ἐξερευνᾷ τὴν κηρήθραν τῆς μελίσης (Ἡ' ὁμιλία). «Ὅποια φαντασία, μετάρσιος ἅμα καὶ περιπαθῆς, ἵνα ὑψωθῇ μέχρι τῆς ἀγαθότητος τοῦ Πλάστου, παρατηρεῖ ὁ Κ. Παπαρηγόπουλος. Ὅποια λεπτότης καὶ εὐαισθησία περὶ τὴν ἔκφρασιν, ἵνα καταστήσῃ τὴν ἀγαθότητα ἐκείνην καταληπτὴν καὶ ἀγαπητὴν!» Καὶ θαυμάζει ἐν συνεχείᾳ ὁ ἔθνικός μας ἱστορικός, ὅτι αἱ ὁμιλίαι αὐταὶ ἀπυθύνοντο εἰς λαόν, «μεταξὺ τοῦ ὁποίου ὑπῆρχον τεχνῖται ἀπλοὶ καὶ ἐργάται ἡμερόβιοι, οἵτινες, καθὼς ἔλεγεν αὐτὸς ὁ ρήτωρ, συνεκινούοντο ὑπὸ τοιούτων διδαχῶν ἐπικροτοῦντες καὶ δακρύνοντες!»⁽⁴⁾.

Ἄλλὰ τὸ ἀκόμη σπουδαιότερον εἶναι ὅτι

(3) Ἄρ. Κουρτίδου, Ἡ φύσις καὶ οἱ Ἑλληνας Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, Περιοδικὸν «Μελέτη», Ἀθήναι 1909, σ. 66-76.

(4) Ἱστορία τοῦ Ἑλλ. Ἔθνους, τόμ. Β', μέρος β', σ. 181, Ἀθήναι 1925.

καὶ εἰς τὴν ἰδιωτικὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ Μ. Βασιλείου, ξεχειλίζει αὐθορμήτως ἢ βαθεῖα ἀγάπη πρὸς τὴν φύσιν. Τρανὸν παράδειγμα ἀποτελεῖ ἡ προμνημονευθεῖσα ἀπὸ τοὺς Χοῦμπολντ καὶ Κουρτιδην περιφήμου ἐπιστολῆ τοῦ πρὸς τὸν Γρηγόριον:

«Ὁρος γὰρ ἐστὶν ὑψηλόν, βαθεῖα ὕλη κεκαλυμμένον, ψυχροὶς ὕδασι καὶ διαφανέσιν εἰς τὸ κατ' ἄρκτον κατάρρυτον. Τούτου ταῖς ὑπωρείαις πεδῖον ὑπτίον ὑπεστώρεσται, ταῖς ἐκ τοῦ ὄρους νοτίαι διηκεῖναι πλαινώμενον. Ὑλὴ δὲ τούτῳ αὐτομάτως περιφεισά ποικίλων καὶ παντοδαπῶν δένδρων, μικροῦ δεῖν, ἀντὶ ἔρκους αὐτῷ γίνεται, ὡς μικρὰν εἶναι πρὸς τοῦτο καὶ τὴν Καλυψοῦς νήσον, ἣν δὴ πασῶν πλέον Ὁμηρος εἰς κάλλος θαυμάσας φαίνεται. Καὶ γὰρ οὐδὲ πολὺ ἀποδεῖ τοῦ νήσου εἶναι, ἔνεκά γε τοῦ πανταχόθεν ἐρύμασι περιεργεσθαι. Φάραγγες μὲν γὰρ αὐτῷ βαθεῖαι κατὰ δύο μέρη περιεργάσσι· κατὰ πλευρὰν δὲ ἀπὸ κρηνοῦ ὁ ποταμὸς ὑπορρέων, τεῖχος ἐστὶ καὶ αὐτὸς διηκεῖς καὶ δυσέμβατον. Ἐκ δὲ τοῦ ἐπὶ θάτερα τεταμένον εἶναι τὸ ὄρος, δι' ἀγκῶνων μνηοειδῶν ταῖς φάραγγιν ἐπιζευγνύμενον, τὰ βάσιμα τῆς ὑπωρείας ἀποτεριχίζει. Μία δὲ τις εἰσοδος ἐπ' αὐτῆς, ἣς ἡμεῖς ἐσμεν κύριοι. Τὴν γε μὴν οἴκησιν αὐτῆν τις ἕτερος ὑποδέχεται, ὑψηλὸν τινα ἐπὶ τῆς ἄκρας ἀνέχων τένοντα, ὥστε τὸ πεδῖον τοῦτο ὑψηπλώσθαι ταῖς ὄψεσι, καὶ ἐκ τοῦ μετεώρου ἐξεῖναι καὶ τὸν ποταμὸν περιρρέοντα καθορᾶν· οὐκ ἐλάττωνα τέρψιν, ἔμοιγε δοκεῖν, παρεχόμενον, ἢ τοῖς ἐκ τῆς Ἀμυπόλεως τὸν Στρυμόνα καταπανθάνουσιν. Ὁ μὲν γὰρ σχολαιοτέρῳ τῷ ρεύματι περιλιμνάζων, μικροῦ δεῖν, καὶ τὸ ποταμὸς εἶναι ὑπὸ τῆς ἡσυχίας ἀφήρηται· ὁ δὲ ὀξύτατα ὧν ἐγὼ οἶδα ποταμῶν ῥέων, βραχὺ τι τῇ γείτονι πέτρα παρατραχύνεται· ἀφ' ἧς ἀναχεόμενος, εἰς δίνην βαθεῖαν περιελεῖται· ὅψιν τε ἡδίστην ἐμοὶ καὶ παντὶ θεατῇ παρεχόμενος, καὶ χρεῖαν τοῖς ἐπιχωρίοις αὐταρκεστάτην, ἰχθύων τε πλήθος ἀμύθητον ταῖς δίνειαι ἐντρέφω. Τί δεῖ λέγειν τὰς ἐκ τῆς γῆς ἀναπνοάς, ἢ τὰς ἐκ τοῦ ποταμοῦ αὔρας; Τό γε μὴν τῶν ἀνθέων πλῆθος ἢ τῶν ὠδικῶν ὀρνίθων ἄλλος μὲν ἂν τις θαυμάσειεν· ἐμοὶ δὲ οὐ σχολὴ τοῦτοῖς προσέχειν τὸ νοῦν. Ὁ δὲ μέγιστον εἰπεῖν ἔχομεν τοῦ χωρίου, ὅτι πρὸς πᾶσαν ὑπάρχον καρπῶν φορὰν ἐπιτήδειον δι' εὐκαιρίαν τῆς θέσεως, ἡδίστον ἐμοὶ πάντων καρπῶν τὴν ἡοχίαν τρέφει· οὐ μόνον καθότι τῶν ἀστικῶν θορύβων ἀπήλλακται· ἀλλ' ὅτι οὔτε ὀδίτην τινὰ παραπέμπει πλὴν τὴν κατὰ θῆραν ἐπιμυγνυμένων ἡμῖν. Πρὸς γὰρ τοῖς ἄλλοις καὶ θηροτρόφος ἐστίν, οὐχὶ ἄρκτων, ἢ λύκων τῶν ὑμετέρων· μὴ γένοιτο· ἀλλ' ἐλάφων ἀγέλας καὶ αἰγῶν ἀγρίων καὶ λαγωῦς βόσκει, καὶ εἴ τι τοῦτοις ὅμοιον. Ἄρ' οὖν οὐκ ἐνθυμῆ παρ' ὅσον ἦλθον κινδύνου ὁ μάταιος ἐγὼ, τοιοῦτου χωρίου τὴν τιβερίνην, τῆς οἰκουμένης τὸ βάραθρον, φιλονεικῶν ἀντα-

λάσασθαι; Πρὸς ὅπερ νῦν ἐπιειομένῳ συγγνώση. Πάντως γὰρ οὐδὲ Ἀλκμαίων Ἐχινάδας εὐρών, ἐτι τῆς πλάνης ἠμέσχετο».

(Ἐπιστολὴ ἰδ')

Βεβαίως παρόμοιαι ἐπιστολαὶ ἀπηυθύνοντο πρὸς ἀνθρώπους ποὺ ἠμποροῦσαν νὰ τὰς ἐννοήσουν καὶ νὰ τὰς αἰσθανθοῦν, ποὺ εἶχαν τὰς ἰδίας ψυχικὰς προδιαθέσεις. Καὶ τοιοῦτος ἦτο ὁ Γρηγόριος. Δὲν πρέπει νὰ φανῆ διόλου παράδοξον ὅτι καὶ αὐτός, ὁ κατ' ἐξοχὴν θεολόγος, ἦτο καὶ «φυσιολόγος». Ἡ ποιητικὴ τοῦ διάθεσις ἡσθάνετο ἰδιαίτερος τὸ κάλλος τῆς δημιουργίας καὶ ἡ πέννα του ἔγραψε σελίδας, εἰς τὰς ὁποίας ἡ ἐπιστημὴ συναγωνίζεται τὴν τέχνην καὶ ἡ τέχνη τὴν θεολογίαν. Εἶναι ὁμολογουμένως θαυμαστὸν ὅτι εἰς τοὺς περιφήμους θεολογικοὺς λόγους του, χάρις εἰς τοὺς ὁποίους ἐσώθη ἡ Ὁρθοδοξία, ὑπάρχουν σελίδες ποὺ συναγωνίζονται τὰς ὁμιλίαις τοῦ ἀδελφικοῦ φίλου του «εἰς τὴν Ἑξαήμερον». Δίπλα εἰς τὸν Κτίστην προβάλλει ἡ κτίσις καὶ παραπλεύρωσις εἰς τὸ δόγμα ἢ ὁμορφία. Δὲν εἶναι ἀνευλάβεια αὐτὸς ὁ παραλληλισμός. Εἶναι ἀληθινὴ θεολογία. Ἰδοῦ:

«...Βούλει σοὶ καὶ τὰς τῶν ἄλλων ζῶων διαφορὰς πρὸς τε ἡμᾶς καὶ πρὸς ἄλληλα, φύσεις τε καὶ γενέσεις, καὶ ἀνατροφάς, καὶ χώρας, καὶ ἦθη, καὶ οἶον πολιτείας καταριθμήσωμαι; Πῶς τὰ μὲν ἀγελαῖα, τὰ δὲ μοναδικά; Τὰ μὲν ποηφάγα, τὰ δὲ σαρκοβόρα; Τὰ μὲν θυμοειδῆ, τὰ δὲ ἡμερα; Τὰ μὲν φιλόκωρα καὶ σύντροφα, τὰ δὲ ἀτίθασα καὶ ἐλεύθερα; Καὶ τὰ μὲν οἶον ἐγγύτερα λόγου τε καὶ μαθήσεως, τὰ δὲ παντελῶς ἄλογα καὶ ἀμαθέστατα; Τὰ μὲν πλειόνων αἰσθήσεων, τὰ δὲ ἐλαττώων; Τὰ μὲν ἀκίνητα, τὰ δὲ μεταβατικά; Τὰ μὲν ταχύτατα, τὰ δὲ παχύτατα; Τὰ μὲν ὑπερβάλλοντα μεγέθει καὶ κάλλει ἢ τῷ ἐτέρῳ τούτων, τὰ δὲ βραχύτατα ἢ δυσειδέστατα ἢ καὶ ἀμφοτέρω; Τὰ μὲν ἄλκιμα, τὰ δὲ ἀσθενῆ; Τὰ μὲν ἀμυντικά, τὰ δὲ ὑποπτα καὶ ἐπίθουλα; Τὰ μὲν φυλακτά, τὰ δὲ ἀφύλακτα; Τὰ μὲν φιλεργὰ καὶ οἰκονομικά, τὰ δὲ παντάσῃσιν ἀργὰ καὶ ἀπρονόητα; Καὶ ἐτι πρὸ τούτων, πῶς τὰ μὲν ἐρπυστικά, τὰ δὲ ὄρθια; Τὰ μὲν φιλόκωρα, τὰ δὲ ἀμφίβια; Τὰ μὲν φιλόκαλα, τὰ δὲ ἀκαλλώπιστα; Συζυγῆ τε καὶ ἀζυγῆ; Σώφρονά τε καὶ ἀκόλαστα; Πολυγόνα τε καὶ οὐ πολυγόνα; Μακρόβια τε καὶ ὀλιγόβια; Κάμνοι ἂν ἡμῖν ὁ λόγος τοῖς κατὰ μέρος ἐπεξιῶν».

Καὶ προχωρεῖ ὁ καλλιτέχνης θεολόγος εἰς τὸ πανόραμα αὐτὸ τῆς φύσεως, διὰ νὰ

μελετήση «ἦθη τε καὶ πάθη καὶ μεγέθη καὶ κάλλη» τοῦ θαλασσοῦ κόσμου.

Καὶ ἄς μὴ λησμονώμεν ὅτι αὐτὰ ἐλέγοντο ὄχι εἰς ἡσύχους στιγμὰς, ἀλλ' εἰς τὰς κρισιμωτέρας στιγμὰς τῆς Ὁρθοδοξίας, ἀπὸ τὸν μετ' ὀλίγον Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως. Τόσον πηγαῖον ἦτο τὸ αἰσθημα τῆς φύσεως! Ἀφίνομεν τόσας ἄλλας περιγραφὰς του, ὅπως τὴν ὑπέροχον περιγραφὴν τῆς ἀνοίξεως, «τῆς Βασιλίσεως τῶν ὠρῶν», ποῦ κάμνει εἰς τὸν λόγον εἰς τὸν ἅγιον Μάμαντα⁽⁵⁾.

★

Ἄλλὰ καὶ ὁ μέγας διδάσκαλος τοῦ χριστιανικοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὁ Χρυσόστομος, πῶς ἦτο δυνατόν νὰ ὑστερήσῃ εἰς τὸ κεφάλαιον αὐτό; Φρονεῖ καὶ αὐτὸς ὅτι ὁ Θεὸς «διὰ τῆς κτίσεως ἐπαίδευσε ἡμῶν τὸ γένος, οὐρανὸν ἐκτείνας καὶ εἰς τὸ μέσον προθεῖς βιβλίον μέγιστον, καὶ ἰδιώταις καὶ σοφοῖς καὶ πένησι καὶ πλουσίοις καὶ Σκύθαις καὶ βαρβάροις καὶ πᾶσιν ἀπλῶς τοῖς γῆν οἰκοῦσι χρήσιμον, βιβλίον πολὺ μείζον τοῦ πλήθους τῶν διδασκομένων ὄν».

Τὸ ἀκόμη χαρακτηριστικώτερον: ὅπως ὁ Γρηγόριος εἰς κρισίμους διὰ τὴν Ἐκκλησίαν στιγμὰς, ἔτσι καὶ ὁ Χρυσόστομος εἰς δυσκόλους ἐθνικὰς στιγμὰς, ὅταν εἶχε ἀναλάβει νὰ στηρίξῃ τὸν λαὸν τῆς Ἀντιοχείας, δὲν παραλείπει τὴν μελέτην τῆς φύσεως μετὰ τὰ πλούσια διδάγματα της. Τέσσαρες ἀπὸ τὰς περιφήμους ἑμιλίας εἰς τοὺς ἀνδριάντας ἀποτελοῦν καλλιτεχνικὰ δημιουργήματα φυσικῶν περιγραφῶν. Εἰς τὴν 10ην μεταξὺ ἄλλων λέγει διὰ τὸν ἥλιον: «Καθάπερ γὰρ ἐκ παστάδος τινὸς νυμφίος φανεῖς, οὕτως ὁ ἥλιος ὑπὸ τὴν ἔω τὰς ἀκτῖνας ἀφίησι καὶ ὥσπερ τινὶ κροκωτῷ παραπετάσματι τὸν οὐρανὸν καλλωπίζων, καὶ ροδοειδεῖς ποιῶν τὰς νε-

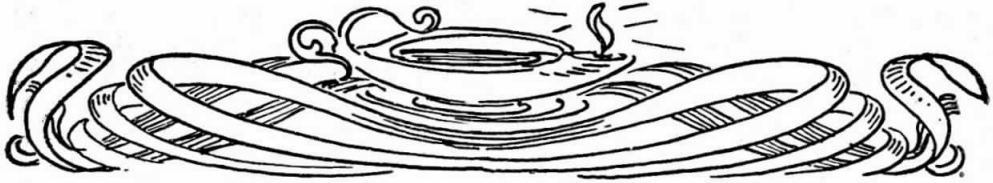
φέλας, καὶ ἀνεμποδίστως τρέχων πᾶσαν τὴν ἡμέραν, οὐδενὶ διακόπτεται πρὸς τὸν δρόμον κωλύματι».

Ἄλλ' ἀκόμη ὁ Χρυσόστομος εἶναι ἀφθαστος, ὅταν χρησιμοποιεῖ εἰκόνας ἀπὸ τὴν φύσιν πρὸς διδακτικούς σκοπούς. Παρομοιάζει π.χ. τὸν ἀμνησίκακον μετὰ κορυφὴν ὄρους, ὅπου πνέει λεπτὴ ἢ αὔρα, αἱ ἥλια καὶ ἀκτῖνες λάμπουν καθαραί, ἀναβλύζουν τὰ νάματα τῶν πηγῶν διαυγῆ, τὰ ἄνθη σκορποῦν τὴν ἀφθονον χάριν των, τὰ ἐαρινὰ λειβάδια καὶ τὰ περιβόλια εἶναι γεμᾶτα ἄνθη καὶ φρυτὰ καὶ δροσοπλημμύριστα ἀπὸ νερά· ἐκεῖ καὶ ἦχοι γλυκεῖς ποῦ τέρπον τὸ αὐτί, ἦχοι ἀπὸ τὰ ὄψιχα πουλιὰ ποῦ κάθονται εἰς τοὺς κλάδους τῶν δένδρων, ἀπὸ τὰ τζιτζίκια καὶ τὰ ἀηδόνια καὶ τὰ χελιδόνια ποῦ τονίζουν ἀρμονικὰ τὴν συμφωνίαν των· ἢ θὰ εἶναι ἀπὸ τὸν ζέφυρον ποῦ χαϊδεύει ἀπαλὰ τὰ ἀνθοπέταλα καὶ μιμεῖται τὸ σφύριγμα τοῦ πεύκου καὶ τῆς κουκουναριάς ἢ τοῦ κύκνου· ἢ ἀπὸ τὸ λειβάδι, ὅπου τὰ κρίνα καὶ τὰ ρόδα γέρονται καὶ ἀγκαλιάζονται ἀναμεταξύ των ὡς εἰς γαλάζιο πέλαγος.

Ἔτσι ἐγνώριζε τὸ «πᾶγχουσον στόμα» νὰ τραγουδῇ τὴν φύσιν. Ἐὰν αὐτός, ποῦ τὰ λέγει αὐτά, δὲν εἶχε ἀγαπήσει τὰ κάλλη τῆς δημιουργίας, πῶς ἠμποροῦσεν νὰ ὀμιλήσῃ ἔτσι; Καὶ τὸ σπουδαιότερον: ἐνῶ τόσον ἔμνοῦν τὴν φύσιν οἱ τρεῖς Ἱεράρχαι, δὲν ὑποδουλῶνται εἰς αὐτήν, δὲν γίνονται «φυσιολόγισται». Ἄλλὰ μέσα εἰς αὐτὴν προβάλλουν τὸν ἄνθρωπον, τὸν βασιλέα της καὶ ἐπάνω ἀπ' αὐτὴν τὸν Θεόν, τὸν Πλάστην της. Αὐτὴ εἶναι ἱεραρχία καὶ ἀρμονία. Καὶ αὐτὴν μᾶς ἔδωσαν οἱ κλασικοὶ τοῦ Δ' μ. Χ. αἰῶνος. Δὲν μᾶς ἔδωσαν καμμίαν ξηρὰν θεολογίαν, κανένα βόρειον πουριτανισμόν. Ἄλλὰ μᾶς ἐχάρισαν μίαν ζωντανὴν καὶ φωτεινὴν διδασκαλίαν, ἱεραρχημένην καὶ ἀρμονικὴν, ἀπλὴν καὶ βαθεῖαν, ἕνα ὠλοκληρωμένον Χριστιανισμόν, μέσα εἰς τὸν ὅποιον ὄλαι αἱ ἀξίαι εὐρίσκουν τὴν θέσιν των καὶ τὸ πραγματικὸν νόημά των.

ΗΛΙΑΣ ΜΑΣΤΡΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

(5) Εἶναι περὶ τὸν νὰ τονισθῇ πόσον αἱ περιγραφαὶ αὐταὶ ἐνέπνευσαν τοὺς βυζαντινοὺς καλλιτέχνους. Προχειρῶς βλ. ὠραιότητάς μικρογραφίας ἑλληνικοῦ χειρογράφου ΙΑ' αἰῶνος περιέχοντος Ὁμιλίας Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, ποῦ συμβολίζου τὴν ἀψύπνισιν τῆς φύσεως, ἐν Ζακυθνοῦ, Βυζάντιον, σ. 68.

ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΑΓΙΟΤΗΣ

Δὲν πρόκειται βεβαίως ν' ἀνακαλύψω-
μεν εἰς τὸ παρὸν ἄρθρον τὴν σχέσιν κλα-
σικῆς παιδείας καὶ χριστιανικῆς ζωῆς.
Τὸ ζήτημα παρουσιάζεται λελυμένον καὶ
ὄλοι θεωροῦμεν τοὺς τρεῖς μεγάλους Ἱε-
ράρχας ὡς σύμβολα τῆς ἑλληνοχριστιανι-
κῆς παιδείας, ὡς τοὺς συνδυάσαντας κα-
τὰ τὸν ἁρμονικώτερον τρόπον τὰ ἀρχαῖα
γράμματα μὲ τὴν χριστιανικὴν πίστιν, τὴν
ἀνθρωπιστικὴν καλλιέργειαν μὲ τὴν χρι-
στιανικὴν ἀγιότητα. Ἀλλὰ, μολονότι κατ'
ἔτος ἀκούομεν πανηγυρικοὺς περὶ τοῦτου,
οἱ πλείστοι δὲν ἔχομεν σαφῆ ἰδέαν τοῦ πρά-
γματος καὶ ἀποδίδομεν συνήθως εἰς τοὺς
τρεῖς Ἱεράρχας ἀντιλήψεις κοσμικωτέρας
ἐκείνων, τὰς ὁποίας εἶχον οἱ ἅγιοι οὗτοι.
Τοὺς μελετῶμεν καὶ τοὺς παρουσιάζομεν
κατὰ τὰς ἐξωτερικὰς τῶν ἐκδηλώσεις, χω-
ρὶς νὰ προσπαθῶμεν νὰ εἰσδύσωμεν καὶ
εἰς τὴν ψυχὴν τῶν, τοῦ ἑξαγιασμοῦ τῆς
ὁποίας πνευματικαὶ ἀσκήσεις καὶ ὄρμιοι
καρποὶ εἶναι οἱ λόγοι καὶ τὰ ἔργα τῶν,
χωρὶς νὰ πλησιάζομεν τὴν πηγὴν τῆς ζω-
ῆς τῶν, τὴν πίστιν, ἣτις ἐκίνει τὸν νοῦν
καὶ τὴν καρδίαν τῶν.

Ἡ ἐπὶ μέρος μελέτη διαφόρων ἐκδη-
λώσεων τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν ὄχι μόνον
συγχωρεῖται, ἀλλὰ καὶ ἐπιβάλλεται, δὲν
πρέπει ὅμως νὰ λησμονῆται ἡ γενικὴ τῆς
σκέψεως καὶ τοῦ βίου τῶν γραμμῆ, ὁ Χρι-
στός, ἡ ἀγάπη Θεοῦ καὶ πλησίον, ἡ ἀνάτα-
σις καὶ ὁ ἑξαγιασμός τῶν ἰδίων. Χωρὶς
αὐτὴν τὴν προοπτικὴν, πᾶσα μελέτη τῶν
ἐν ταῖς λεπτομερείαις, καὶ ἡ πλέον εὐσυνεί-
δητος καὶ ἐπιστημονικὴ, ὀδηγεῖ εἰς διά-
σπασιν καὶ παρανοήσεις ἢ μένει ἐξωτερι-
κὴ, «πολιτικὴ» καὶ ὄχι ἀνθρωπιστικὴ.

Κάτι ἀνάλογον συμβαίνει καὶ μὲ τὴν
σπουδὴν τῶν ἀνθρωπιστικῶν γραμμάτων.
Συνεχίζομεν εἰς τὰ σχολεῖα μας τὴν σπου-
δὴν τῶν ἑλληνολατινικῶν ἀνθρωπιστικῶν
γραμμάτων χωρὶς σταθερὰν ἀξιολόγησιν

καὶ χωρὶς σαφῆ ἐπίγνωσιν τοῦ ἐπι-
διωκομένου σκοποῦ. Μᾶς λείπει γενικώτε-
ρον ἢ αἰσθησις τῆς συνθετικῆς «παιδεί-
ας», τῆς «μορφώσεως», ὡς συνισταμένης
τῆς ἀνθρωπίνης, θρησκευτικῆς καὶ ἐθني-
κῆς συνειδήσεως, παραδόσεως καὶ ζωῆς,
πρᾶγμα πού τὸ ἠσθάνετο ὁ ἰδανικὸς ἀρ-
χαῖος καὶ πού ἀπαιτεῖ πάντοτε προσαρμο-
γὴν καὶ συγχρονισμόν. Ἀντὶ τῆς συνθετι-
κῆς «παιδείας» ἔχομεν εἰς τὰ σχολεῖα μας
κατὰ μίμησιν τῶν πανεπιστημιακῶν σχο-
λῶν τὴν αὐτονομίαν τῶν διδασκομένων μα-
θημάτων, ἀπλὴν συνύπαρξιν «ἀνεγνωρι-
σμένων κλάδων» μορφώσεως καὶ σκοποῦς
κατὰ μάθημα. Εἰδικῶς ἀποδίδομεν εἰς τὴν
κλασσικὴν παιδείαν μορφωτικὴν ἀξίαν α)
διὰ τὴν γλώσσαν, τὸ ὕφος, τὴν μορφήν,
β) διὰ τὴν ἐρμηνευτικὴν ἐργασίαν ὡς ἄ-
σκησιν, γ) διὰ τὴν ἐθνικὴν μας παράδο-
σιν, δ) διὰ τὸ μέτρον ἐν παντί καὶ τὴν ἰ-
σορροπίαν τῶν «προσιτῶν» εἰς τὸν ἄνθρω-
πον ἀξιών, τὴν θετικότητα πού ὀδηγεῖ εἰς
τὴν κατάκτησιν τῆς φύσεως καὶ τὴν ἀνά-
πτυξιν τῆς ἐπιστήμης, ε) διὰ τὰ ἰδανικὰ τοῦ
κλασσιциσμοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου-πρότυ-
πα, τὸν ἥρωα, τὸν μεγαλοφυᾶ κλπ. ἄλλος δι'
ἄλλα καὶ ἄλλος διὰ μερικὰ ἐξ αὐτῶν. Θηρεύ-
ομεν τὴν ἀρχαιομάθειαν εἴτε ἀπλῶς διὰ
τὸν ἀσφαλῆ γλωσσικόν μας καταρτισμόν,
εἴτε καὶ δι' ἀνθρωπιστικὴν καλλιέργειαν,
εἴτε ἀκόμη ἀπὸ προγονολατρείαν καὶ ἀρχα-
ϊσμόν, πού εἶναι «ἀξιοσέβαστος τρόπος
αὐτοκτονίας» (Livingstone). Ἡ ἐκ με-
ταφράσεως «ἐλληνικότης» τοῦ ἀναλυτικοῦ
μας προγράμματος διὰ τὰ φιλολογικῶς ιστο-
ρικὰ μαθήματα καὶ αἱ μονομερεῖς ἢ συγ-
κεχυμένα ἑλληνικὰ ἐργασία ἐπὶ τῆς με-
λέτης τῶν ἀνθρωπιστικῶν γραμμάτων, πα-
ρὰ τὰ ἐπὶ μέρος διαφωτιστικὰ καὶ ὀρθά
των⁽¹⁾, μετὰ τῆς χωρὶς συγκεκριμένου

(1) Τὰς ὀρθότερας ἀντιλήψεις εὕρισκω εἰς

σκοποῦς ἢ ἀπλῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας ἐξηγοῦν νομίζω πολλὰ ἀπὸ τὰς ἐλλείψεις τῆς παρ' ἡμῖν παιδείας.

Καὶ εἰς τὸ θέμα τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν καὶ εἰς τὸ πρόβλημα τῶν ἀνθρωπιστικῶν γραμμάτων, ὅπως εἰς πλεῖστα προβλήματα τῆς ζωῆς μας θίγουμεν τὸ θέμα τοῦ χριστιανικοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Μεταχειριζόμεθα ἀκόμη τὴν ἔκφρασιν «χριστιανικός ἀνθρωπισμός» ἢ συνθηδέστερον ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες τὰς ἀναλόγους «ἐλληνοχριστιανικός πολιτισμός», «χριστιανικός ἐλληνισμός» ἢ «ἐλληνικός χριστιανισμός» δίδοντες οὕτω τὴν α ἢ β ἀπόχρωσιν, ἀλλὰ χωρὶς νὰ ὑποπτευώμεθα καὶ ὅλα τὰ ἐνυπάρχοντα προβλήματα ἢ θεωροῦντες αὐτὰ λελυμένα. Τὰ προβλήματα ὅμως ταῦτα εἶναι πολλὰ καὶ περίπλοκα καί, ὁμιλοῦντες περὶ αὐτῶν, μοιραίως θὰ τονίσωμεν ἄλλα ἢ θὰ ἀφήσωμεν ἄλλα ἐπίσης οὐσιώδη.

Τὸ θέμα τοῦ χριστιανικοῦ ἀνθρωπισμοῦ ἀφορᾷ κατ' ἄμεσον τρόπον εἰς τὸν ἄνθρωπον, εἰς τὴν προσωπικότητα τοῦ χριστιανοῦ. Εἶναι ὅμως τὸ πρόσωπον ὑπαρξίς συνειδητῶς ἐνοποιημένη ἢ ἔστω ἀναζητεῖ συνειδητῶς τὴν ἐνοποίησίν της, χωρὶς νὰ ἀνέχεται ἐντός της διάσπασιν καὶ σχίσμα τοῦ ἀνθρωπίνου στοιχείου καὶ τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ ζωῆς της; Δὲν κινδυνεύει πᾶς τις νὰ περιορίζη προοδευτικῶς εἴτε τὸν ἄνθρωπον εἴτε τὸν χριστιανόν, ὥστε νὰ κατευθύνῃ τὴν ζωὴν του καὶ νὰ προσανατολίζη τὰς ἐνεργείας του ἐμπνεόμενος ἀπὸ τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην ἐντός του προσωπικότητα, τὸν διχασμένον ἑαυτόν του; Ἔχομεν δύο τινὰ ὄχι τοῦ αὐτοῦ εἶδους, ὅπως ἡ σκέψις καὶ ἡ ἐνέργεια, ὥστε νὰ ὁμιλῶμεν περὶ σχέσεων, ἁρμονίας καὶ ἰσορροπίας αὐτῶν, οὔτε δύο τινὰ διάφορα μὲν ἀλλ' ἐν τῷ αὐτῷ πεδίῳ, ὅπως τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ, ἀλλὰ δύο τινὰ τελειῶς διακεχωρισμένα ἀλλήλων, τὸ φυσικὸν καὶ τὸ ὑπερφυσικόν, τὰ ὁ-

ποῖα πρέπει νὰ «ἐνώσωμεν», διὰ νὰ ἀποτελέσωμεν τὴν χριστιανικὴν προσωπικότητα, ἐφ' ὅσον εἴμεθα καὶ ἄνθρωποι καὶ χριστιανοί⁽²⁾.

Ἡ δυσκολία τοῦ πράγματος ἄγει συχνότατα εἰς τὴν θυσίαν ὅτε μὲν τοῦ ἀνθρώπου, ὅτε δὲ τοῦ χριστιανοῦ. Οἱ θυσιάζοντες τὸν χριστιανὸν φθάνουν μέχρι κατηγοριῶν ἐναντίον τοῦ χριστιανισμοῦ, ὡς θρησκείας-μύθου, ἀντικειμένης εἰς τὴν μόνην παραδεκτὴν ἀλήθειαν, ἣν οἰκοδομεῖ τὸ πνεῦμα καὶ ἐξακριβώνει ἢ ἐμπειρία ἢ ὡς προπαρασκευαστικοῦ σταδίου τῆς ἀναπτύξεως τῶν κοινωνιῶν, χρησίμου ὡς πάσης θρησκείας διὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τῶν λαῶν, προωρισμένης δὲ νὰ ὑπερπηδηθῇ. Οὕτως ἡ θρησκεία καὶ διὴ ὁ χριστιανισμός θεωρεῖται ἐμπόδιον τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἢ διαστροφῆ, «ἠθικὴ δούλων» κατὰ τὸν Νίτσε, ἀπόσπασις τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν προσπάθειάν του βελτιώσεως τῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς κατὰ τὸν Μάρξ κ.ο.κ. Ὁ ἀνθρωποκεντρικὸς οὐμανισμός ἀπὸ τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ τοῦ διαφωτισμοῦ μέχρι σήμερον «ἐπήνεγκε τὴν βαθμιαίαν διαμόρφωσιν τοῦ λεγομένου λαϊκισμοῦ, δηλ. τὴν χειραφεσίαν καὶ ἀποξένωσιν τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἀπὸ τῆς ἐπιδράσεως τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν ἀνανέωσιν τοῦ παγανισμοῦ, ἐπεδίωξε τὴν ἀντικατάστασιν τοῦ χριστιανισμοῦ διὰ τῆς δῆθεν θρησκείας τῆς προοδου...»⁽³⁾. Κατὰ τὴν αὐτάρκειαν τοῦ ἀνθρωποκεντρικοῦ οὐμανισμοῦ ἐξαίρεται φυσιολατρικῶς ὁ παλαιὸς Ἀδάμ τοῦ προχριστιανικοῦ κόσμου, ὁ φυσικὸς ἄνθρωπος καὶ λησμονεῖται ὁ ἐν Χριστῷ καὶ διὰ τοῦ Χριστοῦ νέος πνευματικὸς Ἀδάμ⁽⁴⁾. Λησμονεῖται ἀκόμη, ὅτι ἡ ὑμνουμένη Ἀ-

(2) Πρβλ. καὶ Yves de Montcheuil, *Problèmes de Vie spirituelle*³, Paris 1947, σ. 150 κ. ἐξ. *L' Humanisme chrétien*.

(3) Π. Μπρατσιώτου, *Χριστιανισμός καὶ πολιτισμός*, Θεσσαλονίκη 1941, σ. 21.

(4) Γρ. Παπαμιχαήλ, Ἡ οὐσία καὶ τὸ βάθος τοῦ Χριστιανισμοῦ², ἐν Ἀθήναις 1937, σ. 15. Πρβλ. καὶ (Εὐ. Θεοδώδου), *Χριστιανικός ἀνθρωπισμός*, ἐκδ. Ἀποστ. Διακονίας, Ἀθήναι 1951, σ. 13-28, ἐνθα καὶ πλουσία βιβλιογραφία.

τὴν μεταφρασθεῖσαν ἐργασίαν τοῦ Sir Richard Livingstone, Ἑλληνικά Ἰδανικά καὶ σύγχρονος ζωῆ, Ἀθήναι 1950 καὶ εἰς τὸ δοκίμιον τοῦ Βασ. Λαοῦρδα, *Θέματα Παιδείας*, Washington 1953. Κρίνω περιττὸν νὰ ἐπαναλάβω ἐν ταῦθα τὰ πορίσματά των, περιοριζόμενος εἰς θερμὴν σύστασιν.

ναγέννησις ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος εἰς τὸν ἐκκλησιαστικὸν Μεσαίωνα⁽⁵⁾, ὅτι ἡ νεωτέρα ἀνάπτυξις τῶν ἐπιστημῶν κατέστη δυνατὴ μὲ τὴν διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ κατάλυσι τῶν πανδαιμονισμοῦ καὶ τῆς παθητικότητος τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ ὅτι καὶ τὰ ἀντιχριστιανικὰ ἀκόμη πνευματικὰ καὶ κοινωνικὰ ρεύματα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γεννηθοῦν ἐκτὸς τῆς χριστιανικῆς ἀτμοσφαίρας, ὅπως ὀρθῶς τονίζει εἰς τὰς μελέτας του ὁ φιλόσοφος Ν. Berdiaeff καὶ ὅπως ἀκριβῶς αἱ χριστιανικαὶ αἰρέσεις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρξουν χωρὶς χριστιανικὴν προοπτικὴν. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῶν ἀνθρωπιστικῶν γραμμάτων νεώτεροι Ἰουλιανοὶ προβάλλουν τὴν ἀρχαίαν παιδείαν ὡς αὐτοσκοπὸν καὶ «ἐπιστροφὴν» εἰς τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον καὶ ἐν ὀνόματι τοῦ «ἐλληνικοῦ ἰδεώδους» παραγράφουν ὅλην τὴν μετέπειτα ἱστορίαν καὶ γραμματείαν, λησμονοῦν τὴν δόξαν καὶ τὴν ἀνθρωπιστικὴν προσφορὰν τοῦ συκοφαντημένου Βυζαντίου, διὰ νὰ διακηρύξουν κατόπιν μὲ ναρκισσοισμὸν, ὅτι ἡ ἱστορία ἀρχίζει ἢ ἐπαναρχίζει ὡς συνέχεια τῆς ἀρχαίας ὄχι ἔστω ἀπὸ τὸ 1821 καὶ τοὺς διδασκάλους τοῦ Γένους, ἀλλὰ ἀπὸ ἡμᾶς καὶ μόνον, ἀπὸ τὰς ἰδικὰς τῶν ξηνομιμήτους ἐμπνεύσεις καὶ ἐνεργείας.

Οἱ χάριν τοῦ χριστιανοῦ περιφρονοῦντες τὸν ἄνθρωπον, θεωροῦν μὲν ὑπεραμύονται τῆς ἀνθρωπίνης ἀξίας, πράγματι ὁμοῦ φοβοῦνται τὸ μεγαλεῖον τῆς κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἀνθρωπίνης φύσεως, τὸν πνευματικὸν δυναμισμὸν τοῦ ἀνθρώπου, τὸν ὁποῖον ἐν τούτοις ὠλοκλήρωσεν ὁ χριστιανισμὸς. Τὸν θεωροῦν κίνδυνον διὰ τὴν χριστιανικὴν ζωὴν, τρομάζουν τὴν δαιμονικὴν ἔπαρσιν τοῦ προμηθεϊακοῦ στοιχείου, ἀνησυχοῦν διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν δραστηριότητα καὶ τὸν πνευματικὸν πλοῦτον ἐνλεκτῶν φύσεων, ἀντιλαμβάνονται τὸν ἄνθρωπον καὶ τὰ ἀνθρώπινα ὡς ἐμπόδιον διὰ τὴν ἀληθῆ ζωὴν τοῦ χριστιανοῦ. Πα-

ράδειγμα αἱ ἀσκητικαὶ ὑπερβολαὶ καὶ ἡ στυγνότης τοῦ πουριτανισμοῦ. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῶν ἐλληνολατινικῶν ἀνθρωπιστικῶν γραμμάτων βλέπουν εἰς τὴν ἀρχαίαν παιδείαν ἕνα φαῦλον κύκλον, ἕνα πνευματικὸν πῖθον Δαναίδων καὶ ὅλα ὅσα ἔχουν ἀσφαλῶς πλέον ξεπερασθῆ, ὅπως ἡ μυθολογία, τὸ ἄστυ-ἡ στενὴ πολιτεία, ἡ δικαίωσις τῶν προσωπικῶν παθῶν καὶ τῶν ἐμφυλίων πολέμων κ.ο.κ. καὶ ἡ ἀναζητοῦν ὠφελιμιστικῶς διὰ τοῦ ὀλιγοτέρου κόπου τὸ ἀμέσως χρήσιμον εἰς μεταφράσεις ἢ ζητοῦν τὴν ἀντικατάστασιν τῶν ὑμνουμένων ἀρχαίων συγγραφέων μὲ τοὺς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοὺς μὲ χριστιανικὴν συνείδησιν νεωτέρους Δάντην, Σαίξπηρ, Πούσκιν, Δοστογιέφσκυ, Πεγκὴ κλπ., οἱ ὅποιοι δὲν παρουσιάζουν τὸν ἄνθρωπον αὐτάραχ καὶ αὐτοανηψούμενον, ἀλλ' ἀποκαλύπτουν τὰς ἐλλείψεις τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ἄνωθεν κατερχομένην σοφίαν καὶ χάριν.

Πέραν ὁμοῦ ἀπὸ τὰς ἐντεῦθεν κἀκεῖθεν ὑπερβολὰς ὑπάρχει ὁ συμβιβασμὸς, ἡ σύνθεσις. Ἐν τούτοις καὶ ἐδῶ ἐμφωλεύει ὁ κίνδυνος τῆς ἐκκοσμικεύσεως τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπὸ τοὺς διανοουμένους, ὅπως ἐκκοσμικεύεται εἰς ἄλλας περιπτώσεις ἀπὸ τὴν προσωπικὴν μας ζωὴν καὶ τὰς πολιτικὰς καὶ ἄλλας πεποιοθήσεις μας. Ἡ πνευματικὴ, ἀκριβέστερον διανοητικὴ αὐτὴ ἐκκοσμίκευσις τοῦ χριστιανισμοῦ εἶναι μίᾳ ὀπτικῇ ἀπάτῃ σύμφυτος μὲ τὸ πρόβλημα τοῦ χριστιανικοῦ ἀνθρωπισμοῦ, ὁ ὁποῖος ὡς ἐκ τοῦ ἀντικειμένου του ἐξετάζει τὴν ὑπερφυσικὴν θρησκείαν τοῦ χριστιανισμοῦ ὑπὸ τὸ πρῖσμα τοῦ ἀνθρωπίνου. Ἀκόμη καὶ ἀπὸ χριστιανούς τῆς καλύτερας θελήσεως ὑποβιβάζεται συχνὰ ἡ μόνη ἀληθινή καὶ ἐξ ἀποκαλύψεως «θρησκεία» εἰς ἐγκόσμιον, προσωπικὸν καὶ κοινωνικὸν «μέσον» ἐξ ἀνθρωπισμοῦ καὶ ὀλοκληρώσεως τοῦ ἑαυτοῦ μας, προβάλλεται ὡς ἀπλοῦς τέλειός τις «οὐμανισμός», πὺν ἐπισφραγίζει καὶ ἀποπερατώνει καθ' ὑπερβατικόν, ἄνωθεν κατερχόμενον, τρόπον τὰς ἀνθρωπίνας προσπαθείας ἀνατάσεως καὶ ἀνιψώσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν τελείαν ἀνθρωπιστικὴν ζωὴν, ἀποκαλύπτων, ἐνισχύων καὶ ὀλοκληρῶν τὴν ἐσωτάτην καὶ ὀδη-

(5) Ἐὰς ἀναφέρωμεν ἐνδεικτικῶς, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἐθεμελιώθη εἰς τὴν Δύσιν διὰ τοῦ Θωμᾶ Ἀκινάτου, ὅτι ἡ πρὸς τοὺς νέους παραινέσις τοῦ Μ. Βασιλείου ἐξεδόθη ἀπὸ τοῦ 1459 μέχρι τοῦ 1500 εἰκοσάκις, ὅτι οἱ πρῶτοι διδάσκαλοι τῆς νεωτέρας ἐρμηνευτικῆς ἐπιστήμης ὑπῆρξαν προτεστάνται θεολόγοι.

γόν μας θέλῃσιν. Δὲν πρέπει ὅμως ποτέ, οὐδὲ μίαν στιγμὴν, νὰ λησμονῶμεν, ὅτι ὁ χριστιανισμὸς εἶναι πρωτίτως ὄχι «κούμανισμὸς», ἀλλὰ «θηρσκέια», «καινὴ διδασχῆ», ἀποκάλυψις πρωτοτύπων ἀληθειῶν, δωρεὰ θεῖων εὐεργεσιῶν, εἰσαγωγὴ μας εἰς ἓνα ἄλλον κόσμον, ὅπου ὁ οἰοσδήποτε ἀνθρώπινος δυναμισμὸς δὲν θὰ ἠδύνατο ποτὲ νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ. Προκειμένου λοιπὸν νὰ ἐπιχειρήσωμεν τὴν σύνθεσιν, ὀφείλομεν νὰ συμφωνήσωμεν εἰς τὰς διαπιστώσεις: α) ὑπάρχει ἀναμφισβητήτως ἓνας ἀνθρώπινος οὐμανισμὸς ἀνατάσεως, ὁ ἀρχαῖος καὶ νεώτερος κλασσικὸς, ὁ ὁποῖος ὑπὸ ἀγαθὰς προϋποθέσεις δύναται νὰ ἀναβιβάσῃ τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸν χριστιανισμὸν καὶ β) ὑπάρχει ἓνας ἄλλος οὐμανισμὸς ἀποκαταστάσεως, χριστιανικοῦ φωτισμοῦ, ὅστις τρεφόμενος ἀπὸ ὑπερβατικὰς πραγματικότητας, τὸ ὑπερανθρώπινον τῆς Ἀποκαλύψεως, κατέρχεται πρὸς ἡμᾶς, συγκαταβαίνει καὶ ἐνσαρκοῦται εἰς τῆς ἡμῶν ἀνθρώπων ἀγνώστους εἰς πᾶσαν πρὸ Χριστοῦ ἢ χωρὶς Χριστοῦ φιλολογίαν⁽⁶⁾.

Μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀνθρωπισμῶν δὲν πρόκειται νὰ ἐκλέξωμεν τὸν ἓνα. Ὁ πρῶτος εἶναι ἡ ἀνθρωπίνη καὶ δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας ἔθνικὴ ἐπὶ πλέον κληρονομία μας, ὁ μόχθος τῶν πατέρων μας, περισσότερο πόθος, ἰδέα, ἰδανικόν, παρὰ κατόρθωμα καὶ ζωὴ των, διότι ἔχει καὶ τὰς ἀντιφάσεις του, τὰς ἀγωνίας καὶ τὰς οὐτοπίας του. Ἀλλ' ἂν ἡ ἔφεσις τῆς ψυχῆς των καὶ ἡ πείρα τῆς ζωῆς των δὲν εἶναι ἀνωφελεῖς, ὀφείλομεν νὰ γνωρίσωμεν τὸν ἀνθρωπισμὸν των καὶ νὰ νοσταλγήσωμεν μαζὺ των τὴν ἀνάτασιν τοῦ «ὡς χαρίεν ἔστ' ἀνθρώπος, ὅταν ἀνθρώπος ᾖ» (Μέλανδρος) διὰ τῆς παιδεύσεως, τὴν ὁποίαν ὁ Θεολόγος Γρηγόριος ὀνομάζει «τῶν παρ' ἡμῖν ἀγαθῶν τὸ πρῶτον» συνδυάζων τὴν εὐγενεστέραν καὶ ἡμετέραν (τὴν χριστιανικὴν) μετὰ τῆς ἕξωθεν. Ἀλλ' ἡ ἀποδοχὴ τῆς ἀρχαίας ἀνθρωπιστικῆς παιδείας δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ ἀπὸ χριστιανούς ἄνευ ὄρων, ἀνεξελέγκτως. «Τούτων (τῶν ἕξωθεν σοφῶν) τὸ μὲν ἕξεταστικόν τε καὶ θεωρητικόν ἐδεξάμεθα· ὅσον δὲ εἰς δαίμονας φέροι καὶ πλάνην καὶ ἀπωλείας βυθόν, διεπτύσαμεν» λέγει ὁ αὐτὸς Γρηγόριος⁽⁷⁾. Νὰ ἐκλέγωμεν τὸ καλὸν μόνον, μᾶς συμβουλεύει ὁ Μέγας Βασίλειος, μιμούμενοι τὰς μελίσσας, ἐκκόπτοντες τὰς ἀκάνθας τῶν ῥόδων, προετοιμάζοντες τὴν ψυχὴν (ὅπως οἱ βαφεῖς τὸ πρὸς βαφὴν ὕφρασμα) διὰ τῶν ἀνθρωπίνων διδαγμάτων πρὸς εἰσοδοχὴν τῆς θείας ἀληθείας, στολίζοντες τὸν καρπὸν τῆς ἀληθείας μετὰ τὴν σκέπην καὶ τὴν ὠραιότητα τῶν φύλλων τῆς θύραθεν σοφίας, πάντα πράττοντες μετὰ τὰς μακροτέρας τοῦ παρόντος βίου ἐλπίδας μας, ὀλιγώτερον προσέχοντες εἰς τοὺς ποιητὰς καὶ ῥήτορας καὶ περισσώτερον εἰς τοὺς ἄλλους συγγραφεῖς, μάλιστα δὲ τοὺς φιλοσόφους⁽⁸⁾. Ὁ Θεὸς εἶναι ὁ χορηγὸς τῶν δύο Διαθηκῶν, Παλαιᾶς καὶ Καινῆς, ἐπίσης δὲ καὶ τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας, τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, κατὰ τὸν Ἀλεξανδρείας Κλήμεντα, ἥτις καὶ δι' ἡμᾶς «χρησὶμὴ πρὸς θεοσέβειαν γίνεται, προπαιδεῖα τις οὕσα τοῖς τὴν πίστιν δι' ἀποδείξεως καρποῦμενοι». «Ὅχι τὰ πάντα, ἀλλ' ἃ ἔσονται καλῶς, δικαιοσύνην μετὰ εὐσεβοῦς ἐπιστήμης ἐκδιδάσκοντα» δεκτὰ⁽⁹⁾. Οἱ Πατέρες, ἀληθεῖς κληρονόμοι τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, «τῆς πνευματικῆς περιεργείας καὶ τῆς ἐλευθέρως ἐρευνῆς», τίποτε δὲν ἀσπάζονται δουλικῶς⁽¹⁰⁾, ἀλλὰ καὶ τίποτε δὲν περιφρονοῦν, οὔτε μονοπωλοῦν, ὅπως ὁ Ἰουλιανός, ὅστις τῶν ἀνθρωπιστικῶν γραμμάτων «κοινῶν ὄντων λογικοῖς ἀπασιν, ὡς ἰδίων αὐτοῦ χριστιανοῖς ἐφθόνησεν, ἀλογώτατα περὶ λόγων διανοηθεῖς, ὁ πάντων, ὡς ᾤετο, λογιώτατος» κατὰ τὸν Γρηγόριον⁽¹¹⁾. Μελετῶμεν τοὺς ἀρχαίους

νοὺς ἄνευ ὄρων, ἀνεξελέγκτως. «Τούτων (τῶν ἕξωθεν σοφῶν) τὸ μὲν ἕξεταστικόν τε καὶ θεωρητικόν ἐδεξάμεθα· ὅσον δὲ εἰς δαίμονας φέροι καὶ πλάνην καὶ ἀπωλείας βυθόν, διεπτύσαμεν» λέγει ὁ αὐτὸς Γρηγόριος⁽⁷⁾. Νὰ ἐκλέγωμεν τὸ καλὸν μόνον, μᾶς συμβουλεύει ὁ Μέγας Βασίλειος, μιμούμενοι τὰς μελίσσας, ἐκκόπτοντες τὰς ἀκάνθας τῶν ῥόδων, προετοιμάζοντες τὴν ψυχὴν (ὅπως οἱ βαφεῖς τὸ πρὸς βαφὴν ὕφρασμα) διὰ τῶν ἀνθρωπίνων διδαγμάτων πρὸς εἰσοδοχὴν τῆς θείας ἀληθείας, στολίζοντες τὸν καρπὸν τῆς ἀληθείας μετὰ τὴν σκέπην καὶ τὴν ὠραιότητα τῶν φύλλων τῆς θύραθεν σοφίας, πάντα πράττοντες μετὰ τὰς μακροτέρας τοῦ παρόντος βίου ἐλπίδας μας, ὀλιγώτερον προσέχοντες εἰς τοὺς ποιητὰς καὶ ῥήτορας καὶ περισσώτερον εἰς τοὺς ἄλλους συγγραφεῖς, μάλιστα δὲ τοὺς φιλοσόφους⁽⁸⁾. Ὁ Θεὸς εἶναι ὁ χορηγὸς τῶν δύο Διαθηκῶν, Παλαιᾶς καὶ Καινῆς, ἐπίσης δὲ καὶ τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας, τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, κατὰ τὸν Ἀλεξανδρείας Κλήμεντα, ἥτις καὶ δι' ἡμᾶς «χρησὶμὴ πρὸς θεοσέβειαν γίνεται, προπαιδεῖα τις οὕσα τοῖς τὴν πίστιν δι' ἀποδείξεως καρποῦμενοι». «Ὅχι τὰ πάντα, ἀλλ' ἃ ἔσονται καλῶς, δικαιοσύνην μετὰ εὐσεβοῦς ἐπιστήμης ἐκδιδάσκοντα» δεκτὰ⁽⁹⁾. Οἱ Πατέρες, ἀληθεῖς κληρονόμοι τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, «τῆς πνευματικῆς περιεργείας καὶ τῆς ἐλευθέρως ἐρευνῆς», τίποτε δὲν ἀσπάζονται δουλικῶς⁽¹⁰⁾, ἀλλὰ καὶ τίποτε δὲν περιφρονοῦν, οὔτε μονοπωλοῦν, ὅπως ὁ Ἰουλιανός, ὅστις τῶν ἀνθρωπιστικῶν γραμμάτων «κοινῶν ὄντων λογικοῖς ἀπασιν, ὡς ἰδίων αὐτοῦ χριστιανοῖς ἐφθόνησεν, ἀλογώτατα περὶ λόγων διανοηθεῖς, ὁ πάντων, ὡς ᾤετο, λογιώτατος» κατὰ τὸν Γρηγόριον⁽¹¹⁾. Μελετῶμεν τοὺς ἀρχαίους

(7) Migne E. Π. 36,508.

(8) Migne 31, 564 κ. ἔξ.

(9) Πρβλ. Στυλ. Καφωμένου, Ἡ ἱστορικὴ διαμόρφωσις τοῦ ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ, Θεσσαλονίκη 1953, σ. 39 κ. ἄ.

(10) Πρβλ. Πλάτ. Τίμ. 28ε καὶ Γρηγόριον ἐν Migne 36,26 κ. ἔξ.

(11) Migne 35,536. Πρβλ. Γρηγ. Παπαμιχαήλ, οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι καὶ ὁ Ἰουλιανὸς ὁ Ἀποστάτης, Ἀθήναι 1920.

(6) Πρβλ. Ch. Moeller, Humanisme et Sainteté. Temoignages de la Littérature occidentale, Tournai—Paris 1946, σ. 22.

λοιπὸν κατὰ τὸ μόνιμον καὶ πανανθρώπινον στοιχείον των, ἀλλὰ καὶ ὡς χριστιανοὶ συνάμα sub specie aeternitatis ἢ ὄχι;

Ἄς στρέψωμεν ἤδη καὶ πρὸς τὸν ἄλλον ἀνθρωπισμὸν τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς. Ἄν ὁ πρῶτος ἔχει τὰ λάθη του, οὐδέποτε δ' ἐγένετο κοινὸν κτῆμα, καὶ ὁ δεύτερος ἀνθρωπισμὸς τῆς ἀγιότητος, τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν θείαν εἰκόνα, συναντᾷ τὰς ἀντιδράσεις τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου, εἶναι συνυφασμένοι μετ' ἀγῶνα καὶ ἀγωνίαν καὶ κατορθοῦται μόνον ἀπὸ τοὺς ἐκλεκτοὺς. Καὶ ἀπὸ τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοὺς ἄλλοι τὸν ζοῦν μετ' ἰσότητος καὶ γίνονται, διὰ τοῦ παραδείγματός των, βιβλία ἔμπνευχα διὰ τοὺς συγχρόνους των, περισσώζομενοι εἰς τὴν ἀνθρωπίνην μνήμην μετὰ τὰ συναξάρια, καὶ ἄλλοι, ὡς οἱ τρεῖς Ἱεράρχαι, παραμένουν διαπαντὸς μεγάλοι διδάσκαλοι μας μετὰ τὰ οἰκεία εἰς ἡμᾶς μέσα τῆς ἱστορικῆς καὶ συγγραφικῆς των ἐργασίας. Ὁ χριστιανικὸς αὐτὸς ἀνθρωπισμὸς, ἰδιαίτερος ἐσχατολογικὸς διὰ τὴν Ὁρθοδοξίαν, εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ὁποῖον διήκει διὰ τῆς ζωῆς τῶν ἁγίων καὶ τῶν συγγραφῶν τῶν Πατέρων καὶ τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ συλλάβωμεν καὶ νὰ μιμηθῶμεν. Ἄν δὲν ἔχωμεν χάσει τὰς πνευματικὰς μας αἰσθήσεις καὶ τὸ ἀπλοῦν Λειμωνάριον τοῦ Ἰωάννου Μόσχου καὶ ἡ ἐν Χριστῷ ζωῆ τοῦ Νικολάου Καβάσιλα καὶ ἡ Ἐξαήμερος τοῦ μεγάλου Βασιλείου καὶ τὰ πάντα τῆς Παραδόσεως καὶ τῆς Ἐκκλησίας μας θὰ μᾶς συγκινήσουν καὶ θὰ μᾶς ἀποκαλύψουν ἑαυτοὺς, θὰ μᾶς προσθέσουν εἰς τὸν ἀνθρώπινον δυναμισμὸν μας τὴν Θεοῦ δύναμιν καὶ σοφίαν.

Ἄναμφισβητήτως εἶναι δυνατὸς ὁ συγκερασμὸς ἀρχαίας καὶ χριστιανικῆς παιδείας, καθὼν δὲ ἐκ τῶν οὐκ ἔνευ. Οἱ ἀληθεῖς φιλόλογοι λυποῦνται, «διότι δυστυχῶς ἀπὸ ἀρκετῶν ἐτῶν ἐπαύσαμεν πλέον νὰ δίδωμεν προσοχὴν εἰς τοὺς Πατέρας». Ἐντρέπονται, διότι δὲν ὑπάρχουν φιλολογικῶς ἀναγνώσιμοι ἐκδόσεις των⁽¹²⁾.

(12) Εἶναι γνωστὸν, ὅτι ὁ περιφημότερος τῶν συγχρόνων φιλολόγων ὁ W. Jaeger ἀσχολεῖται μετ' ἐπιτελείου εἰς τὴν ἐκδοσιν τοῦ Γρηγορίου Νύσσης.

Θεωροῦν κακοτέχνους βαρβάρους τοὺς συγχρόνους τοῦ Χρυσοστόμου ὁπαδοὺς τῆς πλατωνικῆς ἀκαδημίας, ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν ἐκ Συρίας χριστιανόν, ἀληθῆ κληρονόμον τοῦ σωκρατικοῦ πνεύματος. Τὸ ἀττικὸν ὕφος τούτου, ἀξίον νὰ παραβληθῆ πρὸς τὸν Δημοσθένην, δὲν ἀποτελεῖ, λέγουν, ἀπλοῦν μέσον τέχνης, τὸ ὁποῖον ὁ ρήτωρ ἐδιδάχθη εἶναι ἡ ἀρμονικὴ ἔκφρασις ψυχῆς ἀληθῶς ἀττικῆς⁽¹³⁾. Ὅλα ὁμοῦς αὐτὰ δὲν τὸν ἐμποδίζουν νὰ εἶναι χριστιανὸς ἄγιος καὶ μέγας τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλος.

Ὁ χριστιανικὸς ἀνθρωπισμὸς—ἡ ἀγιότης—εἶναι κοινὴ συνείδησις καὶ ἐπιδίωξις ὧν ἀσχολοῦνται μετὰ τὴν παιδείαν; Οἱ Ἕλληνες φιλόλογοι ἀποβλέπουν εἰς τοὺς Ἕλληνας Πατέρας καὶ «τὰς ὀλοκληρωμένας ἀνθρωπιστικὰς ἀναγεννήσεις τοῦ Δ', Θ' καὶ ΙΒ'-ΙΓ' αἰῶνος» ὅπως ὁ Willamowitz καὶ ὁ Jaeger⁽¹⁴⁾, ἢ ἀπομένουν ἀκόμῃ μετὰ τὸν μῦθον τῆς «μοναδικῆς» Ἀναγεννήσεως τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος; Οἱ Ἕλληνες θεολόγοι καταρτίζονται φιλολογικῶς καὶ ἀναπληρῶνουν μετὰ τὸ μάθημά των τὴν ἔλλειψιν τοῦ φιλολογικοῦ προγράμματος εἰς πατερικὰ κείμενα καὶ χριστιανικὴν ποιησιν; Θὰ ἀποκαταστήσωμεν ποτὲ τὴν θέσιν τῶν χριστιανῶν κλασσικῶν εἰς τὴν μέσσην ἐκπαίδευσιν, ὅστε νὰ ὀλοκληρωθῆ ἡ ἑλληνικὴ ἀνθρωπιστικὴ παιδεία καὶ νὰ λείψῃ ἡ σημερινὴ ἀντινομία;⁽¹⁵⁾ Ἰδοὺ ἐρωτήματα, τὰ ὁποῖα ζητοῦν ἀπάντησιν μετὰ ἔργα.

Θ. Ν. ΚΑΣΤΑΝΑΣ

Καθηγητὴς τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου
τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

(13) Ὁ Willamowitz. Πρβλ. Στίλπωνος Κυριακίδου, Ἑλληνικὴ Παιδεία καὶ Χριστιανισμὸς, ἐν Θεσσαλονίκῃ 1932, σ. 26-27.

(14) Πρβλ. Ἀνθρωπισμὸς καὶ Θεολογία κατὰ τὸν Jaeger. «Ἀκτίνες», Νοέμβριος 1954, σ. 444 κ. ἔξ.

(15) Βλέπε: Οἱ Χριστιανοὶ κλασσικοὶ εἰς τὴν Μέσσην Ἐκπαίδευσιν. «Δελτίον τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐκπαιδευτικῶν Λειτουργῶν», Ἰανουάριος 1954 καὶ Ἰ. Θ. Κολιτσάρα, Μία ἀντινομία εἰς τὴν Παιδείαν μας. «Ἀκτίνες» 1954, σ. 101 κ. ἔξ.

Ψ Α Λ Μ Ο Σ

Τὸ φῶς τοῦ κόσμου ὁ Χριστός,
ἡ ἀκτινοβολία του λάμπει στὰ ἔγκατά μου,
τίποτα δὲν μπορεῖ πιά νὰ τὴν σκοτεινιάσει,
οὔτε οἱ πρὸ μεγάλες καταιγίδες τῆς ζωῆς,
οὔτε τὸ μάνιασμα τῆς μπόρας τὸ ἀνήλιο
νὰ ρίξουν πάνω της τὰ μαῦρα σύννεφά των.

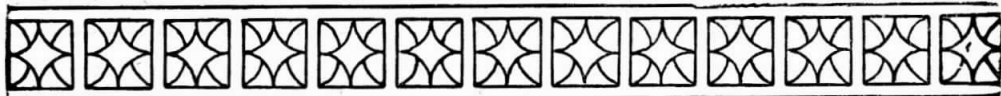
Φῶς τῆς ψυχῆς μου ὁ Χριστός.
Ὁ μέσα κόσμος μου τὸν ἀγκαλιάζει διάπλωτος
κι' εἶναι γεμάτος ἀπὸ τὴν ἀνέσπερες φωτοπλημμῦρες
τῆς ἀφθαρτῆς Ἀλήθειας καὶ τῆς Ὁμορφιᾶς Του
ποῦ μοῦ ἀνοίγουνε τῶν ὑπερούσιων μυστηρίων
τὴν πύλες καὶ τοὺς γαλαζοχρώματος ὁρίζοντες
ἄγνωστων καὶ κλεισμένων παραδείσων.

Ἄσθητος φάρος κι' ὁδηγός μου ὁ Χριστός
μέσ' στοῦ τρικυμισμένου πέλαγου τὴ μαύρη νύχτα.
Πιά δὲ μ' ἀγγίζουνε τ' ἀγριεμένα κύματα,
σωσίβιο καὶ λιμάνι εἰρηνικὸ ἢ μορφὴ Του.
Πιά δὲ φοβοῦμαι μισαρῶν ἐχθρῶν τὰ βέλη,
φορῶ τὸν ἀδιαπέραστό Του θώρακα
φτιαγμένον ἀπ' τ' ἀλύγιστο τῆς κραταιῆς Του δυνάμης τ' ἀτσάλι,
καὶ ἀπὸ τ' ἀκριβό, τ' ὀλάκριβο χρυσάφι
τῆς ἀφραστῆς τοῦ Λόγου Του ἀρμονίας
ποῦ σὲ κρουνοὺς ἀπὸ ἀστερόλαμπρων
ἰριδισμῶν πετράδια, ξεχύνεται τὸ θάμβος της
στοὺς ἀπροσμέτρητους κι' ἀνέφελους αἰθέρες τῆς αἰωνιότητος.

Δὲν εἶναι ἡ πρώτη της φορὰ ποῦ ἀγγίξε
τὴν ἄκρια, Κύριε, ἀπ' τοὺς ἱμάντες Σου ἢ ψυχὴ μου,
μεσ' ἀπ' τῆς τριόβαθῆς μου ἀνάτασης τὴ δέηση.
Σὰν προσφορά μου ταπεινὴ πάντα Σοῦ ἀπόθεσα
μπρὸς στ' ἄχραντά Σου πόδια τὴ Θυσία
τοῦ εἶναι μου, τὸν ματωμένο κάλυκα

μιανῆς πολυπαθῆς καρδιάς ἀνθὸν εὐωδιασμένο
 πού, Κύριε, ἡ χάρις Σου τὸν δέχτηκε, τὸν πότισε
 μὲ τὴ δροσιά ἑνὸς πράου στοργικοῦ χαμόγελου,
 μὲ τῆς συχώρεσης τὸ χάϊδι καὶ τὸ μοσχοβόλημα
 τοῦ μου ἔφεραν τὰ οὐρανικά μηνύματα τοῦ λυτρωμοῦ,
 τῆς ἀναγέννησης καὶ τῆς ἐπιστροφῆς στὸν ἄδολο ἑαυτό μου,
 ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἄσχοπη καὶ μάταιη περιπλάνηση
 σὲ χίμαιρες ἀπατηλῆς καὶ ψυχοφθόρες.

Λέν εἶμαι ἀναμάρτητη, Θεέ μου,
 μὰ οὔτε καὶ ποτὲ θανάσιμο ἁμάρτημα
 δὲ μόλυνε τὸ μυστικὸ ναὸ τῆς ἕπαρξῆς μου,
 γιατί πάντα Σὲ καρτεροῦσα, Κύριε, νυχτόμερα
 γιατί πάντα σὲ Σένα εἶχα τὰ μάτια μου στραμμένα
 γι' αὐτὸ καὶ δὲ λογιάστηκα ποτὲ νὰ Σὲ προδώσω.
 Ὅσο πού ἦρθες τώρα ἀλαφροπάτητος κι' ἀλαφροῖσκιωτος
 κι' ἔκρουσες ἀπαλὰ τὴ θύρα τῆς ψυχῆς
 πού Σὲ περίμενε, Σωτῆρα της καὶ Λυτρωτῆ της.
 Μπῆκες στὸ μισσοκότεινό της σπίτι
 κι' ἀναψαν ὅλα τὰ σθησιμένα της καντήλια,
 κι' ἔγινε δόλολαμπρος ναὸς καὶ κατοικία Σου
 μέσ' ἀπ' τὸ θᾶμα τοῦ ὄραματισμοῦ Σου,
 καὶ γέμισε κρινάνθια ὁ ἔρμος κῆπος της,
 ἀμάραντους ἀνθούς καὶ ἀηδονολαλιές,
 κι' ἀκούστηκαν ὠδὲς χερουβικῆς.
 Κι' ὅλα ἀναγάλισαν, Νυμφίε μου, κι' ὅλα λαμπροστολίστηκαν
 κάτω ἀπ' τὸν ἀκτινόβολο τὸν ἥλιο τῆς θωριάς Σου,
 κάτω ἀπὸ τὴν ὑπέρτατη μαγεία καὶ τὴν ὑπέργεια ὁμορφιὰ
 τῆς θεϊκῆς Σου ὑπερούσιας παρουσίας.

ΑΠΟΨΕΙΣ

ΕΥΛΑΒΕΣ ΑΦΙΕΡΩΜΑ

Με εξαιρετικήν πράγματι χαράν ή παροῦσα στήλη ἔρχεται νά προλογίσῃ, ἢ ἄν προτιμᾶτε νά κλείσῃ, τήν σειράν τῶν ἄρθρων τὰ ὁποῖα εἰς τὸ παρὸν φύλλον τῶν «Ἀκτίων» ἀποτελοῦν εὐλαβῆς ἀφιέρωμα εἰς τὴν ἱερὰν μνήμην τῶν Τριῶν Μεγάλων Ἱεραρχῶν τῆς Ἐκκλησίας μας, Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου.

Ὅτως καὶ ἄλλοτε ἔχει λεχθῆ εἰς παρομοίαν περιπτώσιν, με τοιαῦτα ἀφιέρωματα δὲν ἐπιχειρεῖται, βέβαια, πληρωμῇ, οὐδὲ κατ' ἀπειροστόν μέρος, τῆς ἱερᾶς ὀφειλῆς, ἀλλ' ἀτλῶς ἀναγνώρισις καὶ ὑπόμνησις τοῦ ἀπεράντου χρέους. Βοηθούμεθα ἀπλῶς νά ἔχωμεν πάντοτε ζωντανὴν μέσα μας τὴν συναίσθησιν τοῦ τί ὀφείλομεν εἰς τοιαύτας μορφάς, ὅπως εἶναι οἱ Τρεῖς Μεγάλοι Ἱεράρχαι. Ὅ,τι καὶ ἂν λεχθῆ περὶ τῶν μεγάλων αὐτῶν μορφῶν, καυχημάτων καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἐν γένει εἶναι ἐλάχιστον, ἐμπρὸς εἰς τὴν ἐπιτελεσθεῖσαν δημιουργίαν, πού λάμπει τόσον περισσότερον, ὅσον οἱ αἰῶνες διαδέχονται ἀλλήλους. Καὶ ἀρβῶς τὸ μεγαλεῖον ἀνδρῶν τοιούτων ἐκδηλοῦται καὶ εἰς τὸ ὅτι ὁ «πανδαμάτωρ χρόνος» ὄχι ἀπλῶς δὲν ἀφαιρεῖ ἀλλὰ καὶ ὅλον ἐν προσθέσει εἰς τὴν συναίσθησιν τῆς ἀξίας, εἰς τὴν συγκίνησιν τὴν ἱερὰν καὶ τονωτικὴν ἐκ τῆς ἀναμνήσεως καὶ τοῦ ἐγκωμίου. Οἱ αἰῶνες πού ἐπέρασαν ἐξήλπωσαν τὸ ἐγκώμιον καὶ τὸν θαυμασμόν διὰ τοὺς τρεῖς μεγάλους Ἱεράρχας ἀπὸ τὴν ἑλληνίδα γῆν εἰς τὴν οἰκουμένην ὁλόκληρον!

Β-βαίως, μέσα εἰς τὴν παγκόσμιον αὐτὴν ἀναγνώρισιν καὶ τὸν ἐκ τῶν δύο ἡμισφαιρίων ἀναπεμπόμενον ὕμνον τῆς ζωῆς τῶν καὶ τοῦ ἔργου τῶν, μέσα εἰς αὐτὴν τὴν παγκόσμιον συμφωνίαν, ἡμεῖς οἱ Ὁρθόδοξοι Ἑλληνες ἔχομεν πάντοτε ἓνα

ὅλος ἰδιαίτερον λόγον νά εὐγνωμονοῦμεν. Χάρις εἰς τοὺς Τρεῖς Ἱεράρχας ἐθεμελιώθη εἰς τὸν Ὁρθόδοξον Ἑλληνισμόν μία παράδοσις πνευματικῆ, τὴν ὁποῖαν ἔχομεν εἰς τὴν διάθεσίν μας, θὰ ἔλεγε κανεὶς, διὰ κάθε μας πνευματικὴν ἀνάγκην. Διὰ τὴν δογματικὴν καθοδήγησιν, διὰ τὴν ἀγιαστικὴν τόνωσιν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐμβάπτισιν τῆς ὄλης μας ζωῆς εἰς τὸ πνεῦμα τὸ χριστιανικόν, διὰ τὸν πολιτισμόν μας κατ' ὄλου. Ὡς Ὁρθόδοξοι ἀλλὰ καὶ ὡς Ἕλληνες ὀφείλομεν ὄχι μόνον σεβασμόν ἀπειρον ἀλλὰ καὶ εὐγνωμοσύνην βιθυτάτην διὰ τοὺς ἄνδρας αὐτούς, οἱ ὁποῖοι, ἐκτὸς τῆς δογματικῆς, τῆς ποιμαντικῆς, τῆς ἐρμηνευτικῆς τῶν ἐργασιῶν καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς τῶν ἐν γένει λάμπειων, ἐθεμελίωσαν ἐπιπροσθέτως καὶ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον τώρα ὀνομάζομεν ἑλληνοχριστιανικὸν πολιτισμόν!

ΙΔΙΑΙΤΕΡΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΝ

Ἀξίζει ὅμως ἐν προκειμένῳ νά τονισθῆ καὶ τοῦτο: Ἀποτελεῖ ἰδιαίτερος διδασκτικὸν (καὶ ὅμως μὴ εἰσέτι ἐπαρκῶς μελετηθὲν) θέμα τὸ λαμπρὸν φαινόμενον Ἀγίων ζεόντων τῷ πνεύματι... ὅπως οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι, καὶ ὅμως κάθε ἄλλο παρὰ φανατικῶν ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς μισαλλοδοξίας. Εἶναι τοῦτο τὸ γνωρίσμα τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ ἀληθῶς πνευματικοῦ ἀνθρώπου, τοῦ Ἀγίου, τοῦ ζῶντος τῷ πνεύματι καὶ στοιχοῦντος τῷ πνεύματι, ὁ ὁποῖος τὸν ζῆλόν του τὸν κατευθύνει εἰς τὴν ἐν ἀγάπῃ καθοδήγησιν καὶ ὄχι εἰς τὸ μῖσος καὶ τὴν ἄρνησιν. Μὲ αὐτὴν τὴν ἁγίαν ἀντιμετώπισιν ἐπετειχίθη νά γίνῃ ἀξιοποίησις τοῦ «σπερματικοῦ λόγου». Καὶ μετὰ τὴν ἀξιοποίησιν αὐτὴν ὄχι μόνον δὲν ἡμανρώθη τὸ παράπαν ἢ Ὁρθοδοξία — πολλοῦ γε δεῖ — ἀλλ' ἀπέκτησεν αὐτὴ καὶ ἓνα ἐπὶ πλέον τίτλον, τὸν τίτλον τῆς δυνάμεως, ἡ ὁποία κατορθώνει νά προσλαμβάνῃ, νά ἀφομοιώσῃ, νά ἀξιοποιῇ, νά

ἐξαγιάζη, νὰ διαμορφώη καὶ νὰ ἐμφανίζη τὴν πνευματικὴν δημιουργίαν, τὴν ὁποίαν κυριολεκτικῶς ὡς ἀκένωτον θησαυρὸν παρελάβομεν.

Πόσον εἶναι τοῦτο σπουδαῖον κατανοεῖται ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἡ στάσις τὴν ὁποίαν οἱ Τρεῖς Μεγάλοι Ἱεράρχαι ἐτήρησαν ἔναντι τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων ἐξεδηλώθη ὄχι εἰς ἐποχὴν ὅπως ἡ σημερινή, ὅπου δὲν προβάλλει πλέον ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ θρησκεία ὡς ἐχθρὸς ἀλλ' εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην καθ' ἣν τὰ ἐλληνικὰ γράμματα ἐνεφανίζοντο ὡς ὄπλον διὰ τὴν καταπολέμησιν τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ ἦτο ἐν ἀκμῇ ὁ ἀγὼν μεταξὺ τῆς ἀρχαίας διδασχῆς καὶ τῆς Καινῆς. Πρόσφατοι ἦσαν ἀκόμη οἱ διωγμοὶ καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ὠδήγηγε τοὺς πιστοὺς εἰς τοὺς τάφους τῶν Μορτύρων, ὡς ἡρώων, τῶν ὁποίων τὰ ἀθλήματα ἦσαν ἀκόμη νωπά.

Καί, πράγματι, καταλαμβάνεται κανεὶς ἀπὸ ἱλιγγον ὅταν σκεφθῇ τί μεγαλεῖον ἀγιότητος, ἀνωτερότητος καὶ πολιτισμοῦ ἔπρεπε νὰ ὑπάρχη, ὡς ἴτε οἱ Ἱεράρχαι, ἀγωνιζόμενοι διὰ νὰ ἐπιβάλουν τὴν νέαν πίστιν παρὰ τὴν λυσσώδη, ἐνίοτε, ἀντίδρασιν ἐκ μέρους τῆς ἀρχαίας, ἢ ἀναγνωρίζουν παρ' ὅλον τοῦτο καὶ νὰ ἀξιοποιοῦν ὅ,τι καλὸν ἢ ἀρχαία, ἢ ὡς ἐχθρικὴ ἐμφανιζομένη αὕτη διδασχῆ, προσέφερε.

Τοῦτο ἀποτελεῖ ἐπίτευγμα τοῦ ὁποίου ἡ λαμπρότης καταναγάζει καὶ ὅπου ἡ πίστις δὲν εἰσέδυσεν ἀκόμη. Ἀποτελεῖ φωτοστέφανον τὸν ὁποῖον βλέπουν καὶ ἀναγνωρίζουν καὶ ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι — ἐλλείψει τῆς πίστεως — δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἀντιληφθοῦν τὸν ἄλλον, τῆς ἀγιότητος τὸν φωτοστέφανον, μετ' ὅλον ὁποῖον προβάλλει τοὺς Τρεῖς Ἱεράρχας εἰς τοὺς πιστοὺς ἢ Ἐκκλησία.

ΣΕΒΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΣΥΖΗΤΗΣΙΣ

Καὶ μία δὴλωσις: Οἱ διακεκριμένοι ἐπιστήμονες οἱ ὁποῖοι προσέφερον τὴν πολύτιμον συμβολὴν των εἰς τὸ νὰ ἀπαρτισθῇ τὸ εἰς τοὺς Τρεῖς Ἱεράρχας ἀφιερωμένον τοῦτο φύλλον τῶν «Ἀκτίνων» συναντῶνται βεβαίως καὶ ἐνοῦνται εἰς τὴν

ἀναγνώρισιν καὶ τὸν θαυμασμὸν τοῦ ἔργου τῶν Τριῶν Μεγάλων Ἱεραρχῶν. Κατὰ τὰ λοιπὰ ὅμως ὑπάρχει ὄχι μόνον τῆς σκοπιᾶς ἐνὸς ἐκάστου ἢ διαφορὰ καὶ τῶν ἀπόψεων ἢ ποιικιλία, ἀλλὰ καὶ ἡ πλήρης αὐτοτέλεια ὡς πρὸς τὴν γνώμην, καὶ ἀκόμη καὶ ἡ διαφορία ὡς πρὸς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ σημεῖον.

Κατὰ τοῦτο οἱ συγγραφεῖς τῶν ἄρθρων ἐκπροσωποῦν ἕκαστος τὰς ἰδικὰς του σκέψεις, ἐὰν δέ που μεταξὺ τῶν ἄρθρων ἢ μεταξὺ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ἄρθρου καὶ ἄλλων ἐκτεθεισῶν ἀπόψεων τῶν «Ἀκτίνων», ὑπάρχει διαφορὰ γνώμης... ἀλλ' αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι τὸ σκοπούμενον, ἢ ἐν ἐνότητι ὡς πρὸς τὸν σεβασμὸν ἐλευθέρα συζήτησις ὡς πρὸς τὰ ἐπὶ μέρους. Αἱ «Ἀκτίνες» θέλουν νὰ εἶναι πάντοτε βῆμα συζητήσεως ὑπὸ τὰς βασικάς, βεβαίως, προϋποθέσεις ὑπὲρ τῶν ὁποίων μάχονται, ἀλλὰ καὶ μετ' ἐπίγνωσιν τοῦ ὅτι ἐπὶ τῶν ἐπὶ μέρους πολλαὶ ἀπόψεις εἶναι δυναταί, θὰ γίνῃ ἐπ' αὐτῶν συζήτησις καὶ ἐκ τῆς συζητήσεως τῆς καλοπίστου θὰ προκύψῃ ἡ ἀλήθεια.

ΜΕΤΑΞΥ ΠΛΑΝΗΤΩΝ ΚΑΙ ΑΠΛΑΝΩΝ

Μᾶς εἶναι λίαν εὐχάριστον ὅτι δυναμέθθα τώρα νὰ παρουσιάσωμεν νέαν ἐργασίαν συνεργάτου μας ἱκανῶς ἤδη γνωστοῦ εἰς τοὺς ἀναγνώστας τῶν «Ἀκτίνων», ἀλλὰ καὶ ἐμφανιζομένου καὶ εἰς τὸ παρὸν ἀκόμη φύλλον, τοῦ ὑψηλοῦ τῆς ἀστρονομίας κ. Δημητρίου Κωτσάκη. Ὁ κ. Κωτσάκης, συνεκίζων ἀκαταπόνητον ποάγματι παραγωγῆν, μᾶς παρουσίασεν ἤδη ἕνα ἔργον του μετ' ὅλον τίτλου: «Ὑπάρχει ζωὴ εἰς τοὺς ἄλλους κόσμους; Μία ἔρευνα μεταξὺ πλανητῶν, ἀπλανῶν, γαλαξιδῶν».

Δὲν θὰ προκαταλάβωμεν τὸν ἀναγνώστην ὡς πρὸς τὴν ἔρευναν ἢ ὁποῖα γίνεται, ἀλλὰ ἠμποροῦμεν νὰ παραθέσωμεν τὸ συμπέρασμα. «Μέχρι σήμερον δὲν ἀνεῦρεν (ἢ Ἀστρονομία) οὐδαμοῦ ἄλλου, ἐκτὸς τῆς ἰδικῆς μας Γῆς, τοὺς φυσικοὺς ἐκείνους ὄρους οἱ ὁποῖοι εἶναι πρόσφοροι καὶ ἀπαραιτήτοι διὰ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ διατήρησιν τοῦ φαινομένου τῆς ζωῆς — φυτικῆς καὶ

ζωϊκῆς — ὅπως, ἐννοεῖται, γνωρίζομεν ἡμεῖς αὐτὴν ἐπὶ τοῦ πλανήτου μας».

Ἄλλὰ διὰ νὰ καταλήξῃ εἰς τὸ πόρισμα αὐτὸ ὁ συγγραφεὺς διεξαγεῖ μίαν ἔρευναν, ἣ ὁποία εἶναι καὶ πρωτότυπος καὶ ἐμπεριστατωμένη, ἔχουσα ἀξίαν καὶ δι' ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος δὲν συμμερίζεται τὸ συμπέρασμα. Ἐξ ἄλλου, ἐνῶ παρατίθεται πλούσιον τὸ εἰδικὸν ἐπιστημονικὸν ὕλικόν (μὲ φωτογραφίας καὶ διαγράμματα), λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν καὶ ὁ μὴ εἰδικός, ὁ μὴ μεμνημένος εἰς τὴν ἀστρονομίαν ἀναγνώστης. Ἔτι πλέον' ἐξ ἀφορμῆς τοῦ εἰδικοῦ θέματος ὁ συγγραφεὺς μᾶς βοηθεῖ νὰ ἐπικοινωνήσωμεν ὅλοι μετὰ τὴν ἐπιστήμην τῶν ἀστρῶν. Δὲν ὑπάρχει ἄνθρωπος εἰς τὸν ὅποιον τὰ ἀστρά δὲν ἀρέσουν, καὶ εἰς τὸν ὅποιον ἡ ἐνατένσις τοῦ ἐνάστρου οὐρανοῦ δὲν προκαλεῖ αἰσθήματα δέους καὶ θαυμασμοῦ, ἀλλὰ καὶ περιεργείας. Ἡ ἐπιστήμη ὁμως τῶν ἀστρῶν, μετὰ τὰ μαθηματικά της καὶ τὴν γεωμετρίαν της, εἶναι δι' ἡμᾶς τοὺς ἀμύητους «βιβλίον ἐσφραγισμένον σφραγίσιν ἐπτά»! Κἀπου-ἄπου ἔρχονται οἱ ἀστρονόμοι μας καὶ λύουν αὐτὴν ἢ ἐκείνην τὴν σφραγίδα, ὥστε καὶ ἡμεῖς οἱ λοιποὶ κάτι νὰ πάρωμεν ἀπὸ αὐτά. Τοῦτο γίνεται ἀκριβῶς καὶ εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς προσαγωγῆς στοιχείων διὰ νὰ ἀποδειχθῇ ἡ «θέσις» τοῦ συγγραφέως. Ὅπως καὶ εἰς τὰς προηγουμένας του ἐργασίας ἔτσι καὶ ἐδῶ ὁ κ. Κωτσάκης γράφει διότι καὶ αὐτὸς ἔχει ὄντως κάτι νὰ μᾶς εἰπῇ καὶ ὁ ἀναγνώστης πολλὰ νὰ μάθῃ!

ΝΕΟΣ ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ

Λιτότατος, συντεταγμένος εἰς γλῶσσαν ἀπταιστώως λακωνικὴν, ἐκυκλοφόρησεν ὁ ἀπολογισμὸς τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κατηχητικῶν σχολείων τῶν ἐξυπηρετουμένων ὑπὸ τῆς Ἀδελφότητος τῆς «Ζωῆς» διὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1953-54. Οἱ ἀριθμοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποῖους ἀποτελεῖται ὁ ἀπολογισμὸς εἶναι ἐξόχως εὐχλωτοι. Συνολικῶς καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Κύπρον ἐλειτούργησαν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο 2261 ἐν συνόλῳ τοιαῦτα κατηχητικά (ἔναντι 2017 περυσινῶν) μετὰ ἐγγραφέντας μαθητὰς

καὶ μαθητριάς 158.255 (ἔναντι 148.978 περυσινῶν). Ἰδιαίτερος ἐνδιαφέρον εἶναι, ὅτι ἀπὸ τὰ σχολεῖα αὐτά 254 εἶναι ἐργατικά.

Ἐλειτούργησαν ἐπίσης 547 χριστιανικαὶ μαθητικαὶ ομάδες μετὰ μαθητὰς καὶ μαθητριάς 8310 ἔναντι 509 ομάδων μετὰ 7930 μαθητὰς τοῦ παρελθόντος ἔτους.

Ἡ ἔκθεσις ὁμως παραλείπει ἓνα σπουδαῖον θέμα, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου πρέπει νὰ συμπληρώσωμεν ἡμεῖς τὸ κενόν. Δὲν περιέχει τὸν οἰκονομικὸν ἀπολογισμὸν. Δὲν λέγει τί ἐδόθη διὰ μισθοῦς, δι' ὁδοιπορικά, διὰ διάφορα ἔξοδα ἀπὸ ἐδῶ καὶ ἀπὸ ἐκεῖ, τί ἐπεβουρύνθη ὁ ἑλληνικὸς λαὸς διὰ τὴν λειτουργίαν τῶν κατηχητικῶν αὐτῶν σχολείων.

Εὐτυχῶς μᾶς εἶναι πολὺ εὐκόλον νὰ ἀναπληρώσωμεν ἡμεῖς τὴν παράλειψιν διότι δι' ὅλα αὐτὰ ἀρκεῖ ἓνας ἀριθμὸς. Ὁ ἀριθμὸς 0. Μάλιστα, μηδέν! Ὅλη αὐτὴ ἡ ἐργασία διεξάγεται, ἐπὶ δεκάδας ἔτων τώρα, μετὰ οἰκονομικὴν ἐπιβάρυνσιν ἴσην τῷ μηδενί, διότι ἴσον τῷ μηδενί εἶναι τὸ μισθολόγιον ὄλων τῶν κατηχητῶν, διευθυντῶν, ἐποπτῶν, ἐπιθεωρητῶν, ὅλου ἐκείνου τοῦ ἐπιτελείου τῶν ἐργατῶν ποὺ ἀσχολοῦνται μετὰ τὴν πνευματικὴν αὐτὴν τροφοδοσίαν τῶν νέων μας.

ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ ΕΘΕΛΟΝΤΙΚΟΝ

Τὸ πρῶγμα, ἄλλως τε, πᾶν ἄλλο ἢ τυχαῖον εἶναι. Δὲν θὰ ἤμπορούσε νὰ ἔχη τοιαύτην ἐπιτυχίαν ὁ θεσμὸς τοῦ κατηχητικοῦ ἐὰν ἐξηριτάτο ἀπὸ οἰκονομικοὺς προϋπολογισμοὺς, μισθοῦς, κονδύλια καὶ πιστώσεις. Ὁ σκοπὸς τοῦ κατηχητικοῦ σχολείου εἶναι νὰ ἀποτελῇ κάτι διάφορον ἀπὸ τὰς κρατικὰς ὑπηρεσίας, καὶ δὴ ἀπὸ δημόσιον σχολεῖον καὶ νὰ ἔχη χαρακτηριστῆρα ἐθελοντικόν. Τὰ παιδιὰ πηγαίνουν εἰς τὸ κατηχητικὸν μόνον ἐὰν καὶ ἐφ' ὅσον τὸ θέλουν. Οἱ κατηχηταὶ πηγαίνουν μόνον διότι καὶ ἐφ' ὅσον εὐρίσκουν πνευματικὴν εὐχαρίστησιν εἰς τὴν διακονίαν αὐτῆν.

Δι' αὐτὸ ἄλλως τε, ὅπως καὶ ἄλλοτε ἐτονίσθη, εἶναι μωρὸν νὰ τίθεται ζήτημα ἀνταγωνισμοῦ τοῦ κατηχητικοῦ πρὸς τὸ δημόσιον σχολεῖον. Ὅταν τὸ δημόσιον

σχολεῖον παρέχη τὴν προσήκουσαν θρησκευτικὴν ἀγωγὴν εἰς τὰ παιδιά μας, τότε τὸ κατηχητικὸν προσφέρει τὸ συμπλήρωμα ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ ἀπαραίτητον καὶ εὐεργετικόν. Ὅταν πάλιν τὸ δημόσιον σχολεῖον δὲν προσφέρει τὴν προσήκουσαν θρησκευτικὴν ἀγωγὴν ἢ ὅταν καμμίαν φอรὰν (κᾶτι θὰ γνωρίζουν ὅσοι γοεῖς διωβάζουν τὸ παρὸν σημείωμα) ἐπιφέρει καὶ ζημίαν, τότε τὸ κατηχητικὸν σχολεῖον ἀποτελεῖ ἐγγύησιν ὅτι ἡ ζημία θὰ περιορισθῇ εἰς τὸ ἐλάχιστον καὶ θὰ ἀποκατασταθῇ ἀπὸ τὴν βλάστησιν πὺ ἀναπηδᾷ ἀπὸ τὸ κατηχητικόν.

Ἄλλως τε δὲν χρειάζεται πολλὴ συζήτησις. Ἡ συνεχὴς ἐξάπλωσις τοῦ κατηχητικοῦ σχολείου εἶναι ἀπόδειξις, ἡ ὁποία ὀμιλεῖ μόνη της περὶ τῆς ἀναγκαιότητος τοῦ θεσμοῦ, πὺ ἔχει πλέον βιθέως ριζώσει εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΑΒΙΤΑΜΙΝΩΣΙΣ

Δὲν ἠμπορεῖ ἡ στήλη αὐτὴ νὰ ἀφήσῃ ἀπαράτηρον πρόσφατον σχετικῶς ἀτόπημα ἀπὸ ἐκεῖνα πὺ δείχνουν τὴν ἄρρωστην νοοτροπίαν εἰς τὴν κρατικὴν καὶ κοινωνικὴν μας ζωὴν. Εἶναι τὸ γνωστὸν καὶ γενικὴν πικρίαν προκαλέσαν περιστατικὸν τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖον ἔγινεν ἡ ταφὴ τῶν θυμάτων τοῦ ἀεροπορικοῦ δυστυχήματος εἰς τὴν Ἐλευσίνα μὲ τὰ δεκαεννέα θύματα: Χωριστὰ θὰ ταφοῦν οἱ ἀξιωματικοί, χωριστὰ, παρὰμερὰ, εἰς ἄλλο νεκροταφεῖον, οἱ ὀπλίται.

Σκεφθῆτε, πράγματι, τῶν «ἀρμοδίων» τὴν νοοτροπίαν! Προκειμένου νὰ ἐπιμεληθοῦν τῆς κηδείας τῶν θυμάτων τοῦ τραγικοῦ δυστυχήματος ἐνθυμοῦνται — ἐδῶ εὐρηκαν νὰ τοὺς ἐνθυμηθοῦν — τοὺς . . . κανονισμοὺς. Ὁ ἀρμόδιος, λοιπόν, λέγει: «Οἱ ἀξιωματικοί, κατὰ τὸν κανονισμόν, θάπτονται εἰς τὸ πρῶτον νεκροταφεῖον, οἱ ὀπλίται εἰς τὸ τρίτον νεκροταφεῖον. Οἱ ἀξιωματικοὶ τυγχάνουν τούτων τῶν τιμῶν, οἱ ὀπλίται τυγχάνουν ἐλασσόνων τιμῶν. Θὰ ἐφαρμόσωμεν, λοιπόν, τὸν κα-

νονισμόν!»! Δὲν εὐρέθηκε ἓνας ἀπ' αὐτοὺς νὰ σκεφθῇ: Καὶ τί λέγει ὁ κανονισμὸς ὅταν γίνῃ ἓνα ἀτύχημα ὅπως τὸ τελευταῖον καὶ εἰς ἕκτασιν καὶ εἰς τραγικότητα τεράστιον, καὶ δεκαεννέα ἀνθρώποι συγκινδυνεύσουν ὡς ἓνα σῶμα, προσπαθήσουν μαζὶ νὰ σώσουν ὁ ἓνας τὸν ἄλλον, ἐπικοινωνήσουν μὲ τὴν αἰωνιότητα, κλείσουν τὴν ζωὴν τῶν τὴν παροῦσαν, σκοτωθοῦν ὅλοι ὁμοῦ, ὡστε νὰ δυσκολευθῆς νὰ ξεχωρίσῃ: ποῖος εἶναι ὁ ἓνας καὶ ποῖος ὁ ἄλλος; Τοὺς χωρίζομεν λοιπόν ἀπὸ τὴν ἱερωτάτην αὐτὴν ἐνότητα διὰ νὰ μὴ χάσωμεν οὔτε ἐδῶ τὴν ἐπιτάφιον πρωτοκαθεδρίαν: σὺ ἀναπαύου ἐδῶ εἰς τὸ πρῶτον, σὺ ν' ἀρκεσθῆς (καὶ χωρὶς «παρουσιάστε») εἰς τὸ τρίτον νεκροταφεῖον. Τὸ λέγει αὐτὸ κανένας κανονισμὸς;

Ἄπλοῦστατον τὸ ζήτημα βέβαια καὶ ὅμως οἱ ἀρμόδιοι δὲν κατώρθωσαν νὰ τὸ ἐννοήσουν. Διὰ τί; Διότι δὲν εἶχαν τὴν δυνατότητα νὰ ἀντιμετωπίσουν μὲ τὴν ψυχὴν τῶν τῶν δυστύχημα αὐτό, νὰ τὸ ἰδοῦν εἰς τὴν τραγικότητά του, ἡ ὁποία ἐνώνει ὄχι ἀπλῶς ἀξιωματικούς μὲ ὀπλίτας, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἔκφρασιν, «βασιλεῖς καὶ στρατιώτας»! Διότι ἡ νοοτροπία μας ἔχει χάσει τὴν μὲ τὸ πνεῦμα ἐπαφὴν. Ἔτσι οὔτε ἓνα τέτοιο δυστύχημα δὲν δημιουργεῖ τὴν συγκίνησιν πὺ θὰ ἀποτελέσῃ ἐρμηνευτικὸν βοήθημα προκειμένου νὰ ἐφαρμόσωμεν τοὺς κανονισμοὺς!

Διὰ τοὺς νεκροὺς τοῦ δυστυχήματος δὲν ἔχει βέβαια καμμίαν ἀπολύτως σημασίαν ἐὰν ἐτάφησαν εἰς τὸ πρῶτον ἢ εἰς τὸ τρίτον ἢ εἰς τὸ ἑκατοστὸν τρίτον νεκροταφεῖον τῶν Ἀθηνῶν! Δι' ἡμᾶς ὅμως, διὰ τὴν κοινωνίαν μας, ἔχει τοῦτο σπουδαιότητα μεγίστην. Δεικνύει πόσον ἔχει προχωρήσει εἰς τὸν τόπον μας ἡ πνευματικὴ ἀβιταμίνωσις!

Καὶ ὅταν ὑπάρχῃ τοιαύτη νόσος, τότε... μακάρι τὸ χειρότερον πὺ γίνεται νὰ εἶναι ἡ ἀνευλάβεια πὺ διεπράχθη διὰ τὴν ταφὴν τῶν ἀεροπόρων!

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΑ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΑ

Φίλε κύριε Διευθυντά,

Ἀναφορικῶς πρὸς ὅσα κατ' ἐπανάληψιν ἔχουν γράψει αἱ «Ἀκτίνες» εἰς τὰς «Ἀπόψεις» διὰ τὸ δράμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἰδίως ἐπὶ θεμάτων φορολογικῶν, παρακαλῶ νὰ μὴ ἐπιτρέψητε νὰ παρουσιάσω ἀπὸ τῶν στηλῶν σας μιαν μικρὰν πτυχήν αὐτοῦ τοῦ δράματος. Πρόκειται διὰ μιαν πρόσκλησιν κάποιου οἰκονομικοῦ ἐφόρου εἰς ἓνα νηοὶ πρὸς ἓνα «μεγαλοεπιχειρηματίαν» παραλιακοῦ χωριοῦ. Ὁ «μεγαλοεπιχειρηματίας» αὐτός, ὅπως γράφει ἡ πρόσκλησις τοῦ ἐφόρου, κάνει τὸν... πλανόδιον ἰχθυοπώλην. Ἔναι, δηλαδή, ἓνας φουκαριᾶς μεταπράτης, ποῦ μὲ ἓνα πανέρι εἰς τὸ κεφάλι ἢ σέρνοντας, εἰς τὴν καλυτέραν ἐκδοχὴν, ἓνα κοροίσκι, προσπαθεῖ νὰ ἐξοικονομήσῃ ἓνα πτωχὸν ἡμερομίσθιον διὰ τὴν συντηρήσῃ τὴν πολυμελῆ οἰκογένειάν του. Ἡ πρόσκλησις αὕτη λέγει ἐπὶ λέξει τὰ ἑξῆς:

«Συνιστάμεν ὅπως διὰ τὴν ὀρθὴν ἐφεξῆς τήρησιν τῶν βιβλίων καὶ στοιχείων ἀκολουθήσῃτε τὰς κάτωθι ὁδηγίας:

Ἐντὸς δέκα ἡμερῶν νὰ ἐκδώσῃτε καὶ ὑποβάλλῃτε εἰς τὴν Οἰκ. Ἐφορὴν τιμολόγια πωλήσεως ἀνά τρίμηνον ἀπὸ 1/1/53-31/2/53 καὶ ἀπὸ 1/1-30/9 54 διὰ γενομένας πωλήσεις ἰχθύων κλπ. πρὸς ἐπαγγελματίας».

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ
ΚΑΙ ΗΘΙΚΗΣ ΚΑΤΑΠΤΩΞΕΩΣ

Ὁ βάνυσος παραγκωνισμὸς τῆς ἑλληνικῆς προσφυγῆς γιὰ τὸ Κυπριακὸ ζήτημα ἀπὸ τὸν Ὄργανισμό τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν προκαλεῖ βέβαια πρῶτα-πρῶτα τὴν πικρία καὶ τὴν ἀγανάκτηση τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους γιὰ τὴν ἀδικίαν καὶ ἐκδικαστικὴν συμπεριφορὰ τῶν συμμάχων καὶ θῆθεν φίλων τῶν γιὰ ἓνα ἀναμφισβήτητον δίκαιον αἴτημα τῆς χώρας, ποῦ ἐπρόσφερε πρῶτην, πάντοτε καὶ παντοῦ, στοὺς κοινούς ἀγῶνες τῆς προθυμότερες, τῆς γενναϊότερες καὶ τῆς ἀσυγκρίτως περισσότερες κατ' ἀναλογία ἠθικές. Ἀλλὰ προκαλεῖ ἐπίσης — καὶ περισσότερο ἀκόμα — τὴν πιὸ βαθιὰν ἀπογοήτευση καὶ θλίψη γιὰ τὸ γενικώτερον φαινόμενον τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς καταπτώσεως, ποῦ τὸ ἀπεκάλυψε, τόσο ἐκδηλοῦν καὶ τόσο ἀπαίσιον, ἢ ταπεινὴν συμπεριφορὰν οἰκονομικὴν συναλλαγὴν καὶ τὰ εὐτελεῖ ἰδιοτελεῖ ἑλατήρια, ποῦ ἀναπτύχθησαν ἀπὸ τὰ παρασκήνια τῶν συζητήσεων, ὅπως ἡ δυσωβία ἀπὸ τὸν λιμνάζοντα βοδρκο, δταν τὸν ἀναταράξῃ μιὰ βαριά πέτρα.

Οἱ πολυθρόνες διακηρύξεις γιὰ τὴν ἐπικράτηση τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἀλευθερίας καὶ τῆς

Μὲ ἄλλα λόγια, ὁ πτωχὸς σὺτὸς πλανόδιος ἰχθυοπώλης, πρέπει νὰ ἔχη μοζὺ τοῦ τιμολογίου, ὥστε μολὶς παρουσιασθῇ ὁ οἰοσδήποτε ταβερνιάρης τοῦ χωριοῦ του διὰ νὰ ἀγοράσῃ μιὰ δύο ὀκάδες μαριδες, νὰ ἐκδίδῃ... τιμολόγια καὶ διὰ εἰς τριπλοῦν! Ἐνῶ δὲ τοῦ λέγει, ὅτι πρόκειται «διὰ τὴν ὀρθὴν ἐφεξῆς τήρησιν τῶν βιβλίων καὶ στοιχείων», τὸ ζητεῖ νὰ τοῦ ὑποβάλλῃ τιμολόγια «ἀνά τρίμηνον» ἀπὸ 1ης Ἰανουαρίου 1953! Ὁ ἔστι μεθερμενεύμενον, ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸν ἀναστατώνει μὲ τὴν δαμόγλειον σπαθὴν, τὴν ὁποῖαν τοῦ ἐκρέμασε ἐπάνω εἰς τὸ κεφάλι του, κόμνοντάς τον νὰ σ' ἐπιτεταί τί θὰ βγαλῇ αὕτη ἡ νέα του φορολογικὴ περιπέτεια, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸν ἀνυγκάζει ἐν πάσῃ περιπτώσει νὰ ἀρχίσῃ ἓνα ἀγῶνα ψευδολογίας. Διότι εἶναι ἀνθρωπίνως ἀδύνατον ὁ ταλαιπωρος αὐτὸς φορολογούμενος νὰ καλῆται τὴν 8ην Δεκεμβρίου τοῦ 1954 νὰ ἐνθυμηθῇ καὶ νὰ ὑποβάλῃ τιμολόγια πωλήσεως διὰ τὸ πῶσας φράς εἰς νᾶθε τρίμηνον ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1953 ἔδωκε εἰς τὸν κάθε κυρ-Μανῶλην καὶ κυρ Γιωργῆν ψάρια, τί ποσότητα ἔδωκε, καὶ «ἐλδος ἰχθύων», εἰς ποῖαν τιμὴν καὶ ποῖον ἦτο ἐκᾶστοτε το ὀλικὸν ποσόν, ἀφοῦ εἰς τὸ ὑπόδειγμα τιμολογίου, τὸ ὁποῖον ὁ κ. ἔφορος παρέδωκεν εἰς τὸν δυστυχῆ αὐτόν, ζητοῦνται ὅλα αὐτὰ τὰ στοιχεία.

Ἐάν δὲν τὸ πιστεύετε διὰ εἶναι δυνατόν κάτι τέτοιο, ἔχω εἰς τὴν διάθεσίν σας τὴν φωτοτυπία.

Μετὰ πάσης τιμῆς
ΕΡΑΣΤΟΣ ΟΛΥΜΠΙΑΣ

αὐτοδιαθέσεως τῶν λαῶν ἔπασαν σὰν χάρτινοι πύργοι στὴν πρώτη — τὴν τόσο ἀσφυκτικὰ μολυσμένη — πνοῇ τοῦ ταπεινοῦ συμφέροντος καὶ τῶν εὐτελῶν βεβήσεων.

Τὸ Κυπριακὸ ζήτημα βέβαια, παρ' ὅλον τὸν προσωρινὸ παραγκωνισμό, παρ' ὅσες τῆς ἀντιδράσεις καὶ τὰ ἐμπόδια, θὰ προχωρήσῃ σύντομα καὶ γοργὰ πρὸς τὴν εὐτυχὴν του λύση. Διότι εἶναι δίκαιον, καὶ δὲν ὑπάρχουν ἀνθρώπινες δυνάμεις, ποῦ νὰ μὴ μποροῦν νὰ ἐμποδίσουν τὴν ἐπικράτησιν καὶ τὸν θρίαμβον τοῦ Δικαίου, ποῦ τὸν ἐγγυᾶται καὶ τὸν ἐξασφαλίζει τὸ θεοὸ θέλημα. Ἀλλὰ τὸ σίγμα, ποῦ ἔχει βαθύτατα χαράξει στὴν κακουχημένη μορφή τῆς ἀνθρωπότητος ἢ ἀδικίαν καὶ ἀνίερη διαγωγή, πῶς θὰ ἐξαλειφθῇ; Πῶς θὰ ἐμποδισθῇ ἀπὸ τὸ νὰ γίνῃ πληγὴ βαρύνουσα καὶ ἀθεράπευτη;

Ἄς ἐλπίσουμε καὶ ἄς ἐσχηθοῦμε ν' ἀντιληφθῶν σύντομα τὸ πελώριον σφάλμα τους, νὰ νοιώσουν τὸ ταπεινωτικὸ καὶ ἐπικίνδυνον παραστράτημά τους καὶ νὰ γυρίσουν στὸν ὄρατον καὶ σωτήριο δρόμον τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀλευθερίας. Ὅσο πιὸ γρήγορα τὸ κατορθώσουν, τόσο τὸ καλύτερον γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Ἡ Κύπρος πάντως — εἴτε τὸ θελήσουν εἴτε δὲν τὸ θελήσουν — θὰ ἔχη προηγηθῇ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ θεοῦ

καὶ θὰ τοὺς περιμένῃ ἐκεῖ ἐλευθέρη καὶ ἐνω-
μένη μετὰ τὴν Μητέρα Πατρίδα.

Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΓΡΥΠΑΡΗ

— Ἀξίζει πραγματικὰ νὰ συγχαροῦμε θερμὰ τὸν
Δῆμο Καλλιθέας καὶ τὴν Ἑταιρία Ἑλλήνων
Λογοτεχνῶν, ποὺ μετὰ μιὰ πρόθυμη καὶ θερμουργὸ
συνεργασία μπόρεσαν νὰ πραγματοποιήσουν τὴν
ἑραία σκέψη γιὰ τὴν ἔδραση δημοσίας Βιβλιο-
θήκης Γρυπάρη. Ἡ Ἑταιρία Λογοτεχνῶν, ποὺ
κληρονόμησε τὸ σπῆτι τοῦ ποιητῆ, δὲν περιορί-
σθηκε μόνο στὴν ἔδραση Μουσίου Γρυπάρη με-
τὰ τὰ ἐπιπλά καὶ τὰ ἐνόμια ποὺ σχετίζονται
μετὰ τὴ δημιουργικὴ του ἐργασία, ἀλλὰ ἐξήτησε
συγχρόνως καὶ ἐπέτυχε τὴ συνεργασία τοῦ Δῆ-
μου Καλλιθέας, γιὰ τὴν πορὰ/λίαν ἔδραση καὶ
Βιβλιοθήκης Γρυπάρη, ἣ ἑποῖα, μετὰ πυρῆνα τὴ
βιβλιοθήκη τοῦ ποιητῆ καὶ μετὰ τὸν συνεχῆ πλου-
τισμὸ καὶ τὴ συντήρησή της ἀπὸ τὸν Δῆμο, θὰ
μπορέσῃ νὰ γίνῃ ἕνα γόνιμο πνευματικὸ φυτώ-
ριο γιὰ τὸ ἔρατο πρόσωπο.

Ἀλλὰ μετὰ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ θυμώμαστε τὴν
ἀπραγματοποίητη ἀκόμα παρόμοια σκέψη γιὰ
τὴν ἔδραση Μουσίου Παπαδιαμάντη — γιατί ὅχι
καὶ Βιβλιοθήκης; — στὸ σπῆτι τοῦ μεγάλου μας
διηγηματογράφου στὴ Σκιάθου. Ἀλήθεια. Εἶχαμε
στηρίξει πολλές ἐλπίδες στὴν προθυμία τοῦ
Ἰπουργείου Παιδείας, στὴν πρωτοβουλία τοῦ
Δημάρχου τοῦ νησιοῦ καὶ στὴν ὑπόσχεση τοῦ
ἐκδότη τῶν Ἀπάντων τοῦ Παπαδιαμάντη. Ὅλοι
αὐτοὶ οἱ παράγοντες δὲν κατῴρθωσαν ἀκόμη νὰ
συνεργασθοῦν καὶ νὰ πραγματοποιήσουν ἕνα
ἔργο τόσο μικρὸ σὲ ὀλικὴ ἀξία, ἀλλὰ καὶ τόσο
μεγάλου σὲ πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ σημασία;

Η ΣΤΕΓΗ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ

Ἡ Στέγη Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν θὰ μείνῃ
καὶ πάλι .. ἄστεγη. Τὸ κτίριο, ὅπου εἶχε κατα-
φύγει μετὰ τὴν ἐξώσή της ἀπὸ τὴν Κάζα νι'
Ἰτάλια, εἶναι Γερμανικὸ, καὶ θὰ ἐπιστραφῇ καὶ
αὐτὸ στοὺς πρώην ἰδιοκτῆτες του. Ἔτσι τὰ

λογοτεχνικὰ καὶ καλλιτεχνικὰ σωματεῖα θὰ
στερηθοῦν, γιὰ τρίτη τὴν φορὰ, ὄχι μόνο τὴ
στέγη τῶν γραφείων τους, ἀλλὰ καὶ τὴς ἀναγ-
καῖες κοινὲς αἰθουσες γιὰ τὴς πνευματικὲς καὶ
καλλιτεχνικὲς ἐκδηλώσεις τους. Τὸ πρᾶγμα
εἶναι ἀληθινὰ θλιβερό, καὶ πιστεύουμε ὅτι τὸ
Κράτος θὰ βρῇ τρόπο νὰ τακτοποιήσῃ ὀριστικά
πιὰ καὶ μόνιμα τὸ ζήτημα αὐτό, ποὺ συνδέεται
μετὰ τὴν ἐμφάνιση καὶ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ πολιτι-
σμοῦ τῆς χώρας.

ΜΙΑ ΓΟΝΙΜΗ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ

Μετὰ πολὺ ἐνδιαφέρον καὶ ἱκανοποίηση παρακο-
λουθοῦμε τὴν ζωνερὴ πνευματικὴ κίνηση, ποὺ,
μετὰ διαλέξεις, μετὰ φιλολογικὰ μνημόσυνα ἢ ἐορ-
ταστικὲς συγκεντρώσεις, μετὰ τιμητικὰ γεύματα
καὶ ἄλλες ἐκδηλώσεις, δημιουργοῦν τὰ λογο-
τεχνικὰ σωματεῖα. Ἡ ἀδικαιολόγητη καὶ βλα-
βερὴ στὰ γενικά ζητήματα διάσπαθί τους, ποὺ
ἐδημιούργησε... πέντε λογοτεχνικὰ σωματεῖα
καὶ παρουσίασε θαυματοουργικῶς — διότι βέβαια
στὴν πραγματικότητά δὲν ὑπάρχουν — ἑκατοντά-
δες... λογοτεχνῶν, ἐπροκάλεσε τουλάχιστο σ' αὐ-
τὸν τὸν τομέα τῆς πνευματικῆς κινήσεως μιὰ
καλὴ καὶ γόνιμη ἀμίλλα.

Ἡ προσπάθεια ἰδιαίτερως νὰ τιμηθοῦν καὶ νὰ
γίνουν περισσότερο γνωστὲς οἱ λογοτεχνικὲς
μορφὲς τῆς χώρας, παλαιότερες καὶ νεώτερες,
δὲν ἀποτελεῖ μόνο μιὰν πράξη δικαιοσύνης γιὰ
ἄσους ἐμόχθησαν γιὰ τὸν πνευματικὸ πολιτισμὸ
της, ἀλλὰ συντελεῖ συγχρόνως στὴ βαθύτερη καὶ
οὐσιαστικώτερη γνώση τῶν μέχρι σήμερον ἐπι-
τευγμάτων καὶ στὸν σχηματισμὸ μιᾶς νέας λο-
γοτεχνικῆς παραδόσεως, ποὺ μπορεῖ καὶ πρέπει
νὰ δηγήσῃ σὲ νέες ἐξορμήσεις καὶ νέες, ἀνώτε-
ρες καὶ πλαυότερες, πραγματοποιήσεις.

Ἀλλὰ γι' αὐτὸ ἀκριβῶς ὅλη αὐτὴ ἡ προσπά-
θεια πρέπει νὰ γίνεταί μετὰ μεγάλη προσοχή, μετὰ
δικαίη ἐπιλογὴ καὶ μετὰ βαθιὰ συναίσθηση τοῦ
σκοποῦ καὶ τῆς εὐθύνης της. Διότι μόνον ἔτσι
θ' ἀποβῇ χρήσιμη καὶ ἀποδοτικὴ.

ΜΕΛΗΣ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

*Παρακαλοῦνται οἱ κ. κ. συνδρομηταὶ τῶν «Ἀκτίνων», ὅπως ἀποστέλλουν τὴν συν-
δρομὴν των διὰ τὸ νέον ἔτος 1955 ἐκ δραχ. 25, ὅσον τὸ δυνατόν ταχύτερον,
εἰς τὰ γραφεῖα τοῦ περιοδικοῦ (Καρύτση 14, Ἀθήναι).*

Περιοδικὸν «Ἀκτίνες», ὄργανον τῆς «Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων».
Ἔκδοσις Χριστ. Ἐνώσεως «Ἀκτίνες». Γραφεῖα: ὁδὸς Καρύτση 14, Ἀθήναι (1) Τηλ. 35-023.—
Θεοφάνης: Ἀγ. Σοφίας 38.— Πειραιῶς: Φίλωνος 34α.— Ἰπυθύνους: Δ. Γ. Σταμάτης, κατοικία
Φαδιέρου 39α, Ἀθήναι (1).— Ἐτησίαι συνδρομὴ δραχ. 25, ἐξωτ. δολλ. 3.— Πρωτ. τυπογραφείου:
Δ. Παπακωνσταντίνου, Μαυρομιχάλη 176.— Χειρόγραφα, δημοσιεύματα ἢ μὴ, δὲν ἐπιστρέφονται.

Τύποις «Ἑλληνικῆς Ἐκδοτικῆς Ἑταιρείας» Α.Ε., Παπαδιαμαντοπούλου 44

Ἐκματάλλουσιν Ἀλεξάνδρου Φιλοπούλου